ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΜΠΟΡΟΖΗ

Η ΟΜΗΡΙΑ ΜΟΥ

1917-1918 ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΜΠΟΡΟΖΗ

Η ΟΜΗΡΙΑ ΜΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
Μ. Α. ΣΤΑΜΟΥΛΗ

ΑΘΗΝΑΙ
1960

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ Ἀθανάσιος Μπορόζης ἢ Καμπούρογλους, ὁ ὁποῖος μὲ τὰ ὀλίγα γράμματα ποὺ γνωρίζει, περιγράφει ὁ δυστυχής, τόσον παραστατικὰ καὶ διεξοδικά, ἐνίοτε ὠμά, ὅσα ὑπέστη κατὰ τὴν ὁμηρίαν (;) του ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους τῷ 1917—18, ἐγεννήθη εἰς τὴν Στράντζαν τῷ 1889, ἀνήκων εἰς καλὴν οἰκογένειαν τοῦ χωριοῦ του. Ἡ Στράντζα εἶναι χωριὸ μεσόγειο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης μεταξὺ Μαύρης Θαλάσσης καὶ Προποντίδος, εἶχεν ὑπὲρ τοὺς 5.000 κατοίκους ἀκραιφνεῖς Ἕλληνας καὶ περὶ τοὺς 50 Τούρκους οἱ ὁποῖοι ὡμίλουν Ἑλληνικά. Ὑπήγετο εἰς τὴν Διοίκησιν (Μουτεσαριφλίκι) Μετρῶν (Τσατάλτζας) καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Μητρόπολιν Τυρολόης καὶ Σιρεντζίου. Οἱ κάτοικοί της διετήρουν ἀρκετὰς ἀρχαίας λέξεις· ἠσχολοῦντο κυρίως εἰς τὴν ἀνθρακοποιΐαν καὶ εὐημέρουν. Μετὰ τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1878 καὶ τὴν ἐγκατάστασιν εἰς τὰ δάση πολλῶν προσφύγων Τούρκων (Μουατζίρηδων), ἔχασαν τὰ ὑπὸ κατοχήν των δάση ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἠνθρακεύοντο, καὶ ἔκτοτε μᾶλλον ἐδυστύχουν καὶ ὡς ἐκ τούτου πολλοὶ ἀνεζήτουν ἀλλοῦ ἐργασίαν.

Τὸν Θανάσην τὸν εἴχαμε ἐργάτην καὶ πρὸ τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου εἰς τὸν ἐν Σηλυβρία μῦλον μας. Ἦτο ἐργατικός, πρόθυμος, τίμιος καὶ σεμνός. Μοῦ ἔκαμεν ἐντύπωσιν, ὅταν τὸν ὡμίλουν—οὐδέποτε μοῦ ἔδωκε ἀφορμὴν νὰ τοῦ κάμω παρατήρησιν—ἐκοκκίνιζε σὰν κορίτσι. Ὅταν δὲν εἰργάζετο τὴν νύκτα ὁ μῦλος, τὸν εἴχαμε νυκτοφύλακα. Ἦτο ὑψηλὸς καὶ εὔμορφο παλληκάρι. Ποῦ καὶ ποῦ ἔγραφε καὶ μερικὰ στιχουργήματα.

Τὸ Πάσχα τοῦ 1914 μοῦ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν καὶ μετέβη εἰς τὴν πατρίδα του Στράντζαν (ἀπεῖχε περὶ τὰς 5 ὥρας ἀπὸ τὴν Σηλυβρίαν) διὰ τὰς ἑορτάς. Εὑρέθη ἐκεῖ κατὰ τὸν ἄγριον διωγμὸν τῶν Στραντζαλιωτῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἐδιώχθη μετὰ τῶν πατριωτῶν του. Ἔχασα τὰ ἴχνη του. Κατὰ τὸ 1921 ἐκλεγεὶς βουλευτής, διερχόμενος ἐνταῦθα τὴν ὁδὸν Ἁγίου Κωνσταντίνου, παρετήρησα διασχίζοντα βιαστικὰ τὸν δρόμον διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ πεζοδρόμιον, ἕναν μὲ κομμένα πόδια. Τὸν ἐπλησίασα

διὰ νὰ τοῦ δώσω κάτι, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐδέχθη. Καὶ τότε ἀνεγνώρισα τὸν Θανάσην, τὸ εὔμορφο παλληκάρι, τὸν λεβέντη. Φαντάζεσθε τὴν συγκίνησίν μου ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ὡς μὲ εἶπε, μὲ εἶδε μακρόθεν καὶ ἐσύρθη βιαστικὰ εἰς τὸ πεζοδρόμιον διὰ νὰ μὲ συναντήση. Μοῦ διηγήθη τὰ δυστυχήματά του καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ λάβη οὐδεμίαν βοήθειαν—ὑπερήφανος ὡς ἦτο πάντοτε. Πάλιν κατόπιν ἔχασα τὰ ἴχνη του, ὅτε πρὸ 2—3 ἐτῶν ἀνέγνωσα εἰς τὴν «Μακεδονίαν» Θεσσαλονίκης, κάτι παρατηρήσεις διὰ Λαογραφικά, νομίζω, καὶ ἐκεῖθεν ἔμαθα ὅτι μένει εἰς Σιδηρόκαστρον, ὅπου ἔχει περίπτερον καὶ πλεκτομηχανάς· ὡς γράφει εἰς τὸ τέλος τῶν σημειώσεών του, μετὰ τὴν ἀναπηρίαν του ἐνυμφεύθη, τὴν πρὸ τῆς ἀναπηρίας του μνηστήν του, καὶ ἀπέκτησε 7 τέκνα ἐξ ὧν ὁ υἱός του, ἔφεδρος λοχίας, ἐφονεύθη κατὰ τὸν ἀνταρτοπόλεμον καὶ ἀπὸ τὰς τρεῖς ἐπιζῶσας θυγατέρας του, ἡ μία τελειόφοιτος Γυμνασίου καὶ ἀποκατεστημένη εἰς τὸ Περιστέρι μὲ 4 παιδιά, μὲ ἐπεσκέφθη· ἡ ἄλλη μαῖα ἀριστοῦχος διπλωματοῦχος καὶ ἡ τρίτη ἀπόφοιτος τῆς Παιδαγ. Ἀκαδημίας.

Ἡ κράσις του εὐτυχῶς ἦτο καλὴ καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνθέξη εἰς ὅσα τρομακτικὰ ὑπέφερε. Εἶναι πολὺ ἀξιέπαινος καθόσον, μὲ ὅσα φρικτὰ ὑπέφερεν, δὲν τοῦ ἐξέλιπεν τὸ θάρρος καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ ἡ πίστις καὶ ἀφοσίωσις εἰς τὰ ἐθνικὰ ἰδανικὰ καὶ τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα.

Ἡ ἀνάγνωσις ἰδίως ὅσων γράφει εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ, νομίζω, εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα.

Ἀρκετῶν ἐκ τῶν γραφομένων διωρθώθη ἡ ὀρθογραφία, ἀλλ' ἐκρατήθη ἡ σύνταξις.

Ἀθῆναι 1 Νοεμβρίου 1959

Μ. Α. Σταμούλης

ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΜΗΡΙΑΣ ΜΟΥ 1917 - 18

'Αγαπητοί μου άναγνῶσται,

Πόσα γεγονότα σπουδαιότητος καὶ σημασίας, μένουν ἄγνωστα εἰς τὴν 'Ιστορίαν, λόγῳ τῆς ἀμελείας αὐτῶν ποὺ τὰ ἔζησαν καὶ τὰ εἶδαν χειροπιαστὰ καὶ δὲν προθυμοποιήθησαν νὰ τὰ καταχωρήσουν εἰς τὰς ἀθανάτους σελίδας τῆς 'Ιστορίας, ἐνῷ ἄλλα ἀσήμαντα γεγονότα, εἶχον τὴν τύχην νὰ γραφοῦν.

Εἰς τὰ χρονικά μας, συνέβη ἕνα σπουδαῖο γεγονός, τὸ ὁποῖο, ἂν καὶ ἐστοίχισε χιλιάδων 'Ελλήνων τὴν ζωήν, μὲ μέσον τὸν ἀργὸν θάνατον, συνοδευόμενον μετὰ ἀπανθρώπων βασάνων καὶ μαρτυρίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπενόησεν κανένας κακοῦργος, οὔτε τοῦ ἀρχαίου, οὔτε τοῦ μεσαίωνος, οὔτε τοῦ συγχρόνου κόσμου, τὰ μαρτύρια λέγω τῶν ὁμήρων τῆς ἐπαράτου Βουλγαρίας, γεγονὸς τὸ ὁποῖον δὲν συνεκίνησε, οὔτε αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ὁμήρους νὰ τὸ γράψουν σὲ 'Ιστορία, ἂν καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ προικισμένοι μὲ μεγάλην μόρφωσιν, καὶ ἠρκέσθησαν μόνον, νὰ τὸ ἀφήσουν μόνον μέ ἕνα ὄνομα «ὅμηρος», καὶ ἔτσι, ἔκλεισαν τὸ ἱστορικὸν τοῦ μαρτυρίου. ῎Αχ, καὶ νὰ ξέρατε ἡ λέξις «ὅμηρος», τί φαρμάκια κρύβει, τί ξυλοδαρμοὺς ἄνευ αἰτίας, τί πεῖνα, τί δίψα, τί δουλειά! (Δέκα ἓξ ὧρες τὸ ἡμερονύκτιο, καὶ πόσους ἔβαζαν σ'ἕνα ὁμαδικὸ τάφο!).

'Αρχίζω τὴν ἀφήγησιν τοῦ φρικτοῦ μαρτυρίου.

Οἱ κάτοικοι τῆς 'Ανατολικῆς Θράκης, κατόπιν τῆς συμφορᾶς, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν, κατόπιν τῆς καταλήψεως τῆς πατρίδος των ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ 1912, ἐδέησε νὰ πέσουν πάλι στὰ χέρια τῶν Τούρκων, κατόπιν τῆς κινήσεως τοῦ 'Ελληνοβουλγαρικοῦ πολέμου 17 'Ιουνίου 1913. Τότε πολλοὶ ῞Ελληνες, φεύγοντες τὴν ἐπιστράτευσιν ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατέφυγον μέσῳ Ρωσικῆς Πρεσβείας τῆς Κων)πόλεως, εἰς τὴν 'Ελλάδα, δωρεὰν μὲ ρωσικὸ πλοῖο ('Οντέσσα), καὶ κατετάγημεν ἐθελονταὶ στρατιῶται τοῦ τα-

κτικοῦ στρατοῦ. 'Αφήσαμε πολλὰ παιδιὰ στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Βουλγάρων. 'Εγὼ ἐξεσήκωσα ἀπὸ τὴν Σηλυβρία δώδεκα (12) παιδιά, γι' αὐτὸ τὸ σκοπό. Ὅταν ἐτελείωσε κι' αὐτὸς ὁ πόλεμος, καὶ κλείσαμε εἰρήνη πλέον καὶ μὲ τὴν Τουρκίαν, κατόπιν γενικῆς ἀμνηστείας, ἐπιστρέψαμε πάλι στὴν πατρίδα (Τουρκία). Πολὺ λίγο ὅμως τὴν χαρήκαμε τώρα, διότι τὸν 'Απρίλιον τοῦ 1914 κατὰ εἰσήγησιν τοῦ τότε διοργανωτοῦ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, Γερμανοῦ Λιμὰν - Πασᾶ, ἐξεδιώχθημεν ὑπὸ τῶν Τούρκων, σχεδὸν γυμνοί. Ἦλθαν 'Ελληνικὰ βαπόρια, (τὸ δικό μας «'Ελπίς»), καὶ μᾶς ἔφεραν στὴν 'Ελλάδα. Αὐτό, ἔγινε εἰς ὅσα μέρη καὶ χωριὰ τοὺς φαίνονταν ἐπίκαιρα σημεῖα, ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ εὑρίσκεται 'Ελληνικὸ στοιχεῖο. Πολλοὺς ἀπὸ ἐμᾶς, μᾶς ἔρριξε ἡ μοῖρα στὸν Νομὸ Σερρῶν. 'Εν τῷ μεταξύ, ἐκηρύχθη καὶ ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος. Τὸ 1916, ἡμέρα τοῦ Σωτῆρος, εἰσέβαλον οἱ ἀπαίσιοι Βούλγαροι εἰς τὸ Σιδηρόκαστρον. Σύμμαχοί των οἱ Γερμανοί. ('Εδῶ θὰ σᾶς παρακαλέσω, μία μικρὴ παρένθεσι, ἄνευ πολιτικῆς ἀποχρώσεως). Οἱ Γερμανοὶ ὑπεσχέθησαν εἰς τοὺς Βουλγάρους, ἂν θὰ νικοῦσαν, νὰ τοὺς ἔδιναν τὴν Θεσσαλονίκη. Οἱ 'Εγγλέζοι ὑπεσχέθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς συμμάχους των Σέρβους, ὅτι ἂν θὰ νικοῦσαν, νὰ τοὺς ἔδιναν τὴν Θεσσαλονίκη. Τότε ὁ Βενιζέλος, ἐκήρυξε τὴν ἄμυνα καὶ συνεκέντρωσε στρατό, (τότε ἡ 'Ελλὰς ἦτο οὐδετέρα, μὲ ἄοπλον οὐδετερότητα), καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 'Ιουνίου 1917, ἤρχισαν αἱ ἐχθροπραξίαι κατὰ τῶν Γερμανοβουλγάρων. Πρὶν νὰ συμβοῦν αὐτά, ἐφώναξεν ὁ κήρυκας, ὅτι «ὅσοι εἶναι Βούλγαροι, ἢ Βουλγαρίζοντες, εἶναι ἐλεύθεροι νὰ φύγουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βουλγαρίας», διὰ νὰ μὴν ταλαιπωροῦνται, δεδομένου ὅτι εἰς τὴν κατεχομένην Μακεδονίαν ἐνέσκηψε ἡ τεχνικὴ πεῖνα καὶ ἡ στέρησις τῶν πάντων, μέχρι τοιούτου βαθμοῦ, ὥστε ἡ ἅλμη ἀπὸ τὰ παστὰ ψάρια καὶ ἀπὸ ἐλιὲς ἐχρησιμοποιεῖτο δι' ἀλατισμὸν τοῦ ὅ,τι ἐτρώγετο.

Τὸ Σιδηρόκαστρον, δὲν ἐπλήγη καὶ πολὺ ἀπὸ αὐτὴν τὴν συμφοράν, διότι, ἐκτὸς ὅτι εἶναι ἡ περιοχή του, ἀκραιφνῶς γεωργική, ἄνοιξαν καὶ μιὰ δουλειὰ οἱ Βούλγαροι, διὰ νὰ σπάζουν πέτρες, τῶν ὁποίων ἡ συγκέντρωσις καὶ μεταφορὰ ἀπὸ γυναῖκες, καθὼς καὶ τὸ σπάσιμο μὲ μηχανὴ σὲ μικρὰ χαλίκια, ἀπασχολοῦσε πολλοὺς ἄνδρες. Ἄνοιγαν δρόμους, ἔκαμαν προχώματα καὶ παντὸς

εἴδους κρατικὲς δουλειές. Ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν δύο φύλων, ἦτο ἡμερησίως 500 γραμμάρια ἄρτου. Κι'ὅμως ἦτο μιὰ χειρονομία σωτήριος, ποὺ ἔσωσε τὸ Σιδηρόκαστρον ἀπὸ τὸν τεχνητὸν ἐξαφανισμόν. Οὐαί, εἰς τὰς Σέρρας, ἀλλοίμονον εἰς τὴν Δράμαν μὲ τὰ καπνοχώρια της καὶ δεκάκις ἀλλοίμονον στὴν μαρτυρικὴν Καβάλα. Τὸ τί ὑπέφερεν ἡ Καβάλα, εἶναι ἀνώτερον πάσης περιγραφῆς. Θὰ σᾶς γράψω ὀλίγα. Τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο ἦτο ἀπηγορευμένο νὰ ἐξέλθῃ ἔξω τῆς Καβάλας, ἔστω καὶ διακόσια (200) μέτρα μακρυὰ ἀπὸ τὰ σπίτια. Ἡ σφαῖρα, σφύριζε στὰ αὐτιά του καὶ φυσικά, κανεὶς δὲν τολμοῦσε νὰ ἐξέλθῃ. Ὅπου ὑπῆρχε ὀλίγη χλόη, πράσινο χορτάρι, ὁ κοσμάκης ἔβοσκε σὰν πρόβατο, καὶ ἐκεῖ ἀπέθνησκεν. Λίγο πίτυρο (λαθραῖο), καὶ πράσινα χόρτα στὸ ταψί, τυχερὸς ὅποιος τὰ εἶχε. Λειτουργοῦσε καὶ «ἐργοστάσιον παραγωγῆς ἅλατος». Κάποιος μονόχειρ, ὀνομαζόμενος Μανώλης Παπουτσῆς, ἀπὸ τὴν Στράντζα, Κύριος οἶδε πῶς τὸν ἐπέτρεπαν, γκρεμνοῦσε σπίτια ἀδέσποτα καὶ τὰ ξύλα των, τὰ ἐχρησιμοποίει νὰ βράζῃ θαλασσινὸ νερό, μέχρι τελείας ἐξατμίσεως, ἔτσι, ὥστε νὰ μένῃ μόνον τὸ ἅλας, τὸ ὁποῖον πουλοῦσε γιὰ ψωμί. Μοῦ ἀφηγήθη ἕνας αὐτόπτης μάρτυς. Μιὰ μέρα, οἱ Βούλγαροι στρατιῶται, διετάχθησαν, νὰ σκοτώσουν τὰ σκυλιά. Ὄχι μὲ δηλητήριο, ἀλλὰ μὲ τὰ ξύλα. (Ἤξεραν νὰ μεταχειρίζωνται καλὰ τὸ ξύλο). Ἔ, λοιπόν! Ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ Μεσολογγίου, πολὺ δικαίως, ἀπησχόλησεν ἀρκετὲς σελίδες τῆς Ἱστορίας μας. Διατί ὅμως, αὐτὴ ἡ Ἐθνικὴ Τραγῳδία νὰ παραμερισθῇ; Τὰ σκυλιὰ τὰ σκοτωμένα, τὰ ἥρπαζον ἐν σπουδῇ, οἱ Ἕλληνες, καὶ τὰ ἔτρωγον. Ὅπως σᾶς γράφω ἀνωτέρω, ὁ αὐτόπτης μάρτυς, μοῦ ἀφηγήθη, ὅτι εἶδε νὰ κεῖται μέσ' τὸν δρόμο, ἕνα σκυλάκι σκοτωμένο. Ἐν τῷ μεταξύ, βλέπει κάποιον, νὰ κατασκοπεύῃ τὰ πέριξ, νὰ βγάζῃ ἕνα ροῦχο, νὰ τυλίγῃ τὸ σκυλάκι καὶ νὰ φεύγῃ. Ἀφοῦ ἡρπάζαντο ἔτσι τὰ σκυλιά, ἔμενε στὸ χῶμα τὸ αἷμα. Εἶδε τότε ἕνα ράκος παιδιοῦ, νὰ πλησιάζῃ μ' ἕνα τενεκάκι στὸ χέρι, νὰ μαζεύῃ τὸ αἷμα τῶν σκυλιῶν μαζὶ μὲ τὰ χώματα, διὰ νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ γιὰ τροφή, τὸ κακόμοιρο. Σὲ λίγο ἕνας Βούλγαρος σπρώχνει τὸ παιδί, δίνοντάς του μιὰ κλωτσιά, ρίχνοντας μαζὶ καὶ τὴν τροφή του. Αὐτὰ εἶναι μία περίληψις τῆς περιλήψεως τῆς Ἐθνικῆς Τραγῳδίας. Στὰς Σέρρας, εἶδα ἐγὼ μὲ τὰ μάτια μου, ὅταν μᾶς ἔστειλαν ἀπὸ τὸ

Σιδηρόκαστρον νὰ φορτώσουμε καλαμπόκι διὰ τὴν Δημαρχίαν, εἶδα, λέγω, ἀνθρώπους γνωστούς μου, ποὺ δὲν μπόρεσα νὰ τοὺς γνωρίσω ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν των. Ἐκεῖ, ἔπαθε μιὰ μεγάλη συμφορά, τὸ στοιχεῖο τῶν Ἀθιγγάνων. Τί φρίκη, Θεέ μου! Νὰ τοὺς βλέπῃς μέσα στοὺς δρόμους, νὰ ψυχορραγοῦν ἀργὰ - ἀργά! Νὰ βλέπῃς ἄλλους ὄρθιους, ὄχι ἀνθρώπους, ἀλλὰ κάτι ἀνθρωπόμορφα ὄντα, ποὺ νόμιζες ὅτι ἦλθαν ἀπὸ κάποιον ἄλλον πλανήτη. Ὄχι, δὲν ἔμοιαζαν μ' ἀνθρώπους. Μόνον ἡ λαλιά τους, τοὺς ἐπρόδιδε. Φώναζαν ἀπελπισμένα: «ἐκμέέέέκ! ἐκμέέέέκ!» (ψωμίίίί, ψωμίίί!). Ἦλθε κοντά μας κάποιος νὰ μᾶς πουλήσῃ κάποιον τάπητα, λέγοντας: «παιδιά, δῶστε μου λίγο ψωμὶ καὶ πάρτε τον». Μοῦ πεθάναν τὰ ἔξη (6) μου παιδιὰ καὶ ἡ γυναῖκα μου, ἀπὸ τὴν πεῖνα. Τοὐλάχιστον ἐγὼ νὰ γλυτώσω». Ἄκου εἰς ποίαν κτηνώδη κατάστασιν, φέρει τὸ τυφλὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντηρήσεως, καὶ μάζευε τὰ γύρω ἀπὸ τὰ κάρρα πεσμένα καλαμπόκια, τρώγοντάς τα, σὰν κόττα. Τὸ καλαμπόκι ποὺ φέραμε γιὰ τὴν Δημαρχία Σιδηροκάστρου, τὸ ἀγοράζαμε 25 ὀκάδες μία λίρα. Αὐτή, ἄλλη ἐκμετάλλευσις. Οἱ ἴδιοι οἱ Βούλγαροι, μᾶς πουλοῦσαν λίρες πανάκριβα· ὅσο βαστοῦσε ἡ ψυχή τους. Στὴν Καβάλα, πουλιόταν ἕνα σπίτι γιὰ 3 ἕως 4 ὀκάδες κριθάρι. Νὰ βλέπατε κάθε μέρα στὴν ἀγορὰ σωροὺς ἀπὸ προῖκες κοριτσιῶν, ποὺ βγάλαν τὰ μάτια τους τὰ καϋμένα νὰ τὰ κεντοῦν, τώρα νὰ τὰ δίνουν μὲ παρακάλια, γιὰ λίγο ψωμί. Τὰ ἀνήλικα παιδιὰ στὸ Σιδηρόκαστρο, τὰ ἐπέτρεπον νὰ κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν. Αὐτὰ ἦσαν οἱ τροφοδόται τῆς οἰκογενείας των. Τοὺς γεωργοὺς τοὺς ἐπέτρεπον, σὲ ὡρισμένη ἀκτῖνα νὰ καλλιεργοῦν τὰ χωράφια. Μᾶς ἐπέτρεπον, νὰ πηγαίνουμε στὰ ἀπρόσιτα φαράγγια, νὰ μαζεύουμε ξηρὰ χόρτα διὰ τὴν τροφὴν τῶν κτηνῶν. Καὶ πάλιν, λέγω, ὅτι τὸ Σιδηρόκαστρον ἐπλήγη ἐπιεικῶς ἀπὸ τὰς στερήσεις. Σημειωτέον ὅτι εἴχαμε Κουμαντάντι (φρούραρχο), Ἑλληνοβούλγαρο. Στὴν Καβάλα ὅταν ἐσχηματίσθη ἐπιτροπὴ ἀπὸ Ἕλληνας προκρίτους, καὶ πήγαν στὸν Φρούραρχο γιὰ παράπονα, τοὺς ἀπήντησε ὁ Φρούραρχος σκαιώτατα: «Μὰ ἐσεῖς, δὲν θὰ τελειώσετε καμμιὰ φορά;». Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα, ἔδιωξαν τοὺς Τζουμαγιῶτες νύχτα καὶ τοὺς Σπατοβάληδες καὶ ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν ὅλα τὰ καταστήματα καὶ σπίτια, τὴν ἄλλην ἡμέραν ἔβαλαν φωτιὰ καὶ τὰ ἔκαψαν ὅλα.

Οἱ δὲ κάτοικοι ἐστάλησαν στὴν Βουλγαροκρατουμένην Σερβίαν, καὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι. Ἐν τῷ μεταξύ, ἐδόθη διαταγή, ὅσοι θέλουν νὰ πᾶνε στὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βουλγαρίας. Πολλοὶ ἔφυγαν. Ὅσοι ἦσαν φανατικοὶ Ἕλληνες, κανένας δὲν τὸ κούνησε. «Ἂν πεθάνουμε, ἂς πεθάνουμε ἐδῶ», λέγαμε· κι' ὅμως γελαστήκαμε.

Ἂς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὴν συνέχειαν, ποὺ ἡ Ἄμυνα συνεκέντρωσε ἀρκετὸ στρατὸ κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου καὶ ἄρχισε τὶς ἐχθροπραξίες κατὰ τῶν Γερμανοβουλγάρων. Ἂς σημειωθῇ δέ, ὅτι σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα, οἱ Ἄγγλοι κοτεῖχον ὅλον τὸν κάμπο τῶν Σερρῶν ἀπὸ Δοϊράνης μέχρι Τζάγεζι, καὶ δὲν τὸ κουνοῦσαν καθόλου, νὰ κάμουν ἕνα βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρός, νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν. Ὅποιος κατώρθωνε καὶ ἔφευγε καὶ ἔφθανε μέχρι τῶν Ἄγγλων, τὸν ὑπεχρέωνον, οἱ Ἄγγλοι, νὰ ἐπιστρέψῃ πάλι πίσω εἰς τοὺς Βουλγάρους. Μὲ αὐτὴν τὴν μέθοδον, χάθηκαν πολλὰ τολμηρὰ παιδιά. (Πολιτικοὶ σκοποί). Τὴν 22αν Ἰουνίου 1917, ἐστάλησαν οἱ πρῶτοι ὅμηροι ἐκ Σιδηροκάστρου, ὅλοι δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἰατροὶ καὶ ἱερεῖς, μαζὶ μὲ τὸν Μητροπολίτην Παρθένιο ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ Ροῦπελ πρὸς τὴν Κούλα, πεζοί. Τὴν 23ην, μᾶς καλεῖ ὁ κήρυκας, νὰ παρουσιασθῶμεν ὅλοι οἱ ἔχοντες ἡλικίαν ἀπὸ 18 μέχρι πεντήκοντα δύο (52) ἐτῶν, εἰς τὸ φρουραρχεῖον. Μᾶς ὡμίλησεν εὐγενικώτατα ὁ Κουμεντάντ (Ἑλληνοβούλγαρος) καὶ μᾶς εἶπε νὰ ἐφοδιασθοῦμε μὲ τρόφιμα διὰ πέντε (5) ἡμέρας καὶ σκεπάσματα, καὶ νὰ μὴν ἀνησυχοῦμεν. Θὰ μᾶς διανείμουν λέει, σὲ γεωργικὰ κέντρα νὰ δουλεύουμε καὶ σκοπὸς τῆς χειροναμίας αὐτῆς εἶναι νὰ μὴν ἐπαναστατήσωμεν καὶ ἑνωθοῦμεν μὲ τοὺς Ἀμυνῖτες. Τὴν ἄλλη μέρα πρωΐ, νὰ εἴμεθα ὅλοι συγκντρωμένοι στὴν ἀμμουδιὰ τῆς Μαϊμούδας καὰ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ ξεκινήσωμεν. Ὅπως καὶ ἔγινεν. Τὴν 24ην Ἰουνίου, μαζευτήκαμε στὴν ἀμμουδιά, παρὰ τὸ Ἡρῷον (τότε ὡρολόγιον μὲ καμπάνα), ποὺ καὶ αὐτὸ τὸ πῆραν, καὶ ξεκινήσαμε πεζοὶ γιὰ τὸν Γολγοθᾶ μας. Οἱ Καννίβαλοι ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἔδειξαν τὰς προθέσεις των. Περάσαμε ἀπὸ κάποιο νερὸ διψασμένοι καὶ δὲν ἄφησαν κανέναν νὰ πιῇ λίγο. Πήγαμε μέχρι τὸ Πόρνα (Γάζορο) πεζοὶ καὶ τὸ βράδυ, μόλις σκοτείνασε, μᾶς ἔβαλαν στὰ βαγόνια τὰ φορτηγά, σὲ κάθε βαγόνι καὶ 70-80 ἄτομα. Τὸ πῶς βολευτήκαμε, τὸ ξέραμε μόνον ἐμεῖς. Οἱ Ἄγγλοι, μᾶς ἐβομβάρδιζαν μὲ τὰ κανόνια, ἀνεπιτυχῶς. Φθάσαμε στὸ Κά-

ραγατς τῆς 'Αδριανουπόλεως. 'Εκεῖ μᾶς ἔκαμαν λουτρό. Πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς, ἔκαμαν λουτρὸ οἰκογένειες, ποὺ τοὺς ὑπεχρέωσαν, ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ παιδιά, ὅλοι μαζὶ σὲ κοινὸ λουτῆρα. 'Αφοῦ τελείωσε τὸ λουτρό, ξεκινήσαμε πάλι στὸ μοιραῖο. Μετὰ πέντε (5) ἡμέρες, φθάσαμε στὴν Στάρα - Ζαγόρα. 'Εκεῖ μᾶς ἔδωσαν ἀπὸ μισὸ κιλὸ ψωμί. Φθάσαμε στὴν Σούμλα καὶ πεζοὺς μᾶς πῆγαν σὲ κάτι παλάτκες (πρόχειρες καλύβες Σέρβων αἰχμαλώτων), καὶ καθήσαμε ἐκεῖ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, 14 ἡμέρες. Μᾶς ἔδιναν μισὸ κιλὸ ψωμὶ καὶ συσσίτιο φασόλια συνεχῶς. 'Εκεῖ μαζευτήκαμε ὅλοι οἱ ὅμηροι τῆς Μακεδονίας. Μιὰ μέρα, βλέπομε νὰ στήνουν μακρυὰ ἀπὸ τὶς καλύβες, ἕνα τραπέζι, ἐπάνω κάτι χαρτιά, καὶ ἔξη (6) στρατιῶτες ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἕνας κρατοῦσε μιὰ ξυλάρα, μὲ κόμπους, μάκρους ἕως 1,30 μέτρα, ποὺ προωρίζετο γιὰ μᾶς, ἂν ἠθέλαμε νὰ κρύψουμε τὰ λεφτά μας. Μιὰ διαταγὴ νὰ γίνουμε γραμμὴ κατὰ δυάδας. Ἔγινε. Ἄρχισε τὸ χτένισμα. 'Αφοῦ ἔπαιρναν ὅλα τὰ λεφτά, ὕστερα εἶχε τὸν λόγον, τὸ ξύλο μὲ τοὺς κόμπους. Ὅποιος τυχόν, ἔκρυβε λεφτά, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ τὰ γλύτωνε καὶ τὰ ἀνεκάλυπταν κατόπιν ἐπισταμένης ἐρεύνης, ἔτρωγε 25 γερὲς στὰ πισινά. 'Εκείνη τὴν ἡμέρα, δὲν ἐπρόφθασαν σὲ ὅλους, διότι εἶχε βραδυάσει. Ὅσοι ἔμειναν τὴν ἄλλη μέρα, κάτι ἔκαμαν, διότι κάτι ἐγνώριζον περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ἔκρυψαν πολλὰ χρήματα μὲ κάθε τρόπο, ποὺ ἐσοφίσθη ὁ καθείς. Ὕστερα, μᾶς κατέβασαν στὴν πόλι Σούμλα, ὅπου μᾶς ἔγινε ἕνα ἐπισταμένο λουτρό, μὲ ἀποτρίχωσι (κούρεμα στὰ στήθεια καὶ ἀλλοῦ), μᾶς ἄλειψαν φάρμακο, ψειροκτόνο καὶ πέρασαν τὰ ροῦχα μας στὸν κλίβανο. Τὰ πορτοφόλια, τὰ ἐνεπιστεύθημεν σὲ κάποιον Καβαλιώτην, κάτοικον Σιδηροκάστρου, Νοῦνγκον ὀνομαζόμενον. 'Εκεῖ καθήσαμε,— δὲν θυμᾶμαι,—ὀλίγες μέρες, μάλιστα σ' ἕνα μεγάλο παράπηγμα, μαζὶ μὲ τοὺς καλογήρους τῆς Κοσύφνιτσας (Παγγαῖον). 'Απὸ ἐκεῖ, μᾶς φόρτωσαν στὸ τραῖνο, καὶ τραβήξαμε γιὰ τὸ μοιραῖο Καρναμπάτι. 'Εννοεῖται, ὅπου μᾶς πήγαιναν, δὲν ἐγνωρίζαμε ποτέ, γιὰ ποῦ, καὶ γιατί, προωριζόμεθα. Ἂς σημειωθῇ, ὅτι, ὅταν μᾶς πῆραν ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρο, ἐγὼ ἄφηνα, εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, μιὰ ἀδελφὴ ἀνάπηρη, καὶ τὴν ἀρραβωνιαστικιά μου, ποὺ τὴν ἀρραβωνιάσθηκα, ἀρχὰς τοῦ 1915, καὶ τωρινὴ σύζυγό μου ἀπὸ τὸ 1923. Συνεχίζω τὴν διαδρομὴ τοῦ μαρτυρίου. 'Εφθάσαμε στὸ

Καρναμπάτι καὶ ὅσοι ρωτοῦσαν τοὺς φρουρούς μας τί εἴμεθα, αὐτοὶ ἀπαντοῦσαν ὑπερήφανοι: (Βοϊνοπλένιτς), δηλαδὴ αἰχμάλωτοι πολέμου. Οἱ δὲ χωρικοὶ ἀποροῦσαν. «Τί εἴδους αἰχμάλωτοι εἶναι αὐτοί, μὲ βαλίτσες, μὲ σάκκους, μὲ δισάκκια καὶ μὲ στολὲς εἰδῶν - εἰδῶν;», ἔλεγον. Αὐτοὶ ἀπαντοῦσαν: «Ποῦ νὰ βροῦν οἱ γκρεκοὶ στρατιωτικὰ ἐφόδια; Ἔτσι ποὺ τοὺς βλέπετε, ἔτσι πολεμοῦν». Μᾶς κατέβασαν στὸ Σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τοῦ Καρναμπάτι. Ἀπὸ ἐκεῖ μᾶς ὡδήγησαν σ' ἕνα ἀνοιχτὸ κάμπο, ἔξω τοῦ Καρναμπάτι, καὶ ἐκεῖ μᾶς ἐστρατοπέδευσαν. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα θὰ σᾶς ἀφηγηθῶ, ὅσα συνέβησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καρναμπάτι, διότι σὲ ἄλλα στρατόπεδα, ὅπως τῆς Σούμλας, τῆς Πεύνας, τοῦ Κόστιβαρ, τοῦ Κιτσόβου, ποὺ ἦταν καὶ αὐτά, ὅπως μάθαμε ἐκ τῶν ὑστέρων, νεκροταφεῖα τῶν ὁμήρων καὶ ὄχι κάτεργα, δὲν ἔχω καμμιὰ προσωπικὴ ἀντίληψι. Λοιπόν, στὸν κάμπο τοῦ Καρναμπάτι, καθήσαμε πέντε (5) ἡμερόνυχτα, χωρὶς ψωμί, καὶ νερό, (τὰ δικά μας, εἶχον τελειώσει πρὸ πολλοῦ), κι' εἶχε ἕνα παράξενο κλῖμα, ὅπως τῆς Σαχάρας. Τὴν ἡμέρα, ψηνόμασταν στὸν ἥλιο καὶ τὴν νύχτα παγώναμε ἀπ' τὸ κρύο. Ὑπάρχει μιὰ λαϊκὴ παροιμία ποὺ λέει: «μαυρίσανε τὰ μάτια μ' ἀπ' τὴν πεῖνα». Εἶναι πολὺ σωστή. Ὅταν καθόμασταν κάτω, τὰ βλέπαμε ὅλα καθαρά. Ὅταν ὅμως σηκωνόμασταν ὄρθιοι, μᾶς πλάκωνε μιὰ σκοτοδίνη μαζὶ μὲ ζάλη, μέχρι τοῦ σημείου ποὺ δὲν βλέπαμε τίποτε. Ἔπρεπε νὰ εἴμασταν ὄρθιοι πολλὴ ὥρα, ὥστε νὰ ἤρχετο πάλι ἡ ἁρμονία. Ἕνας ὅμηρος, εἶχε συνεννοηθῆ μ' ἕναν στρατιώτη, νὰ τὸν φέρῃ ψωμὶ καὶ τυρὶ καὶ θὰ τοῦ ἔδινε μιὰ λίρα. Ἡ παραγγελία ἔγινε, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἐπροδόθη ἀπὸ ἄλλον στρατιώτη. Ὁ στρατιώτης καὶ ὁ ὅμηρος, ἔφαγαν ἀπὸ 25 τρομεροὺς ραβδισμοὺς στὰ πισινὰ καὶ τὸ ψωμὶ μὲ τὸ τυρὶ καὶ τὴν λίρα, ἐθεωρήθησαν λάφυρα, παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς φρουρᾶς.

Μετὰ πέντε (5) ἡμερῶν μαρτύριο, ἐδέησε νὰ μᾶς κάνουν ἐπιλογὴ κατὰ ἐπαγγέλματα καὶ εἰδικότητας. Τότε πολλοὺς πῆραν οἱ γαιοκτήμονες, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσουν, διὰ γεωργικὰς ἐργασίας, σὰν νὰ ἀγόραζαν οἱ Ἀλγερινοὶ σκλάβους ἀπ' τὰ σκλαβοπάζαρα. Αὐτοί, ἦταν οἱ πλέον τυχεροί. Εἰργάζοντο μὲ γεμάτη κοιλιά, ἐκοιμοῦντο σὲ στέγη, ἴσως καὶ κοντὰ στὴν φωτιὰ καὶ δὲν εἶχον ψεῖρες. Χρῆμα δὲν περνοῦσε. Εἶχε τὸν λόγον ἡ τύχη. Ἂς ση-

μειωθῇ, ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν ἐκείνων, ἂν καὶ Βούλγαροι, ἦσαν εὐγενεῖς καὶ φιλάνθρωποι, ἐκτὸς τῶν γραμματισμένων, ποὺ εἶχον μέσα των, τὸν Βασίλειο Βουλγαροκτόνο. Ἀφοῦ μᾶς χώρισαν κατὰ τάξεις, ἐμένα μὲ διάλεξαν γιὰ ὁμαδάρχη, ἐπὶ κεφαλῆς 50 ἐργατῶν. Μᾶς ἔκαμαν γραμμὴ κατὰ τριάδας, καὶ οἱ ὁμαδάρχαι στὸ πλάϊ, ξεκινήσαμε πάλι πρὸς τὸν ἀπέραντο τώρα κάμπο. Μετὰ ἀρκετὴ πορεία, φθάσαμε σὲ κάτι ἀχυροκαλῦβες καὶ ἕνα σωρὸ φτυάρια, χειράμαξες καὶ κασμάδες. Ὁ καθεὶς πῆρε τὸ ἐργαλεῖο του. Ἐμεῖς οἱ ὁμαδάρχαι ἀπὸ ἕνα ξύλινο μέτρο στὸ χέρι. Εἴχαμε καὶ τὸ δικαίωμα, νὰ μὴν δουλεύουμε· μόνον νὰ ἐπιστατοῦμε. Ἡ δουλειά μας, ἦταν νὰ ἀρχίσουμε νέα σιδηροδρομικὴ γραμμή, Σούμλα —Καρναμπὰτ καὶ ὅπως ἐμεῖς ἀρχίσαμε ἀπὸ τὸ Καρναμπάτ, ἀπὸ τὴν Σούμλα θὰ ἄρχιζαν ἄλλοι δυστυχισμένοι καὶ μιὰ μέρα θὰ ἀνταμωνόνταν τὰ δύο συνεργεῖα. Εἴχαμε οἱ δύσμοιροι τὴν κακὴ τύχη νὰ μᾶς πέσῃ ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἔργου, ὡς ἀρχιμηχανικὸς (ἰντσινέρ), ἕνας ἀνθρωπόμορφος καννίβαλος, ὁ Κάλφωφ ὀνομαζόμενος, ἕνας ἑξηντάρης σχεδόν, μὲ ὡραῖο παράστημα, μὲ ἀθλητικὰς διαστάσεις, μὲ μοῦσι στὸ σιαγώνι, εὐθυτενὴς σὰν παλαιστὴς καὶ εὐγενὴς στὴν γλῶσσα, ἀλλὰ τρομερὸς μισέλλην, καὶ μὲ ψυχὴ ἀπαίσια καὶ σκοτεινή. Κρῖμα, ἡ φύσις, σὲ ἕνα τόσο ὡραῖο ἄνθρωπο, νὰ βάλῃ τέτοια σκοτεινὴ καὶ αἱμοχαρὴ ψυχή. Ἀρχίσαμε νὰ δουλεύουμε μὲ 500 γραμμάρια ψωμὶ καὶ συσσίτιο ἐλεεινότατο. Ἕνα καζάνι 100 — 120 ὀκάδων, ἔρριχναν μέσα ἕξι (6) ὀκάδες κολοκύθια ἀπὸ αὐτὰ ποὺ τηγανίζουμε, μία (1) ὀκὰ πιπεριὲς κόκκινες καυτερές, καὶ ὀλίγο, (ὄχι κανονικό), ἅλας. Τὸ κολοκῦθι ἐσκέπαζε μόνον τὴν μισὴ ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ. Τὸ ἄλλο, ἕως τὸν πᾶτο, νεράκι λερωμένο. Σὲ μιὰ χύτρα 2 ὀκάδων, ἔβαζαν μιάμιση (1½) ὀκὰ ζουμί, πέντε (5) ἢ ἕξι (6) κομμάτια κολοκύθια, σὲ 14 ἐργάτες. Ὅλοι οἱ ἐργάτες τοῦ στρατοπέδου μας, (Ἕλληνες), ἤμασταν ἕως 1.500. Εἴχαμε καὶ πολλοὺς Σέρβους, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐπέτρεπον καμμία ἐπικοινωνία μαζί των. Οἱ 25 ξυλιὲς ἐπαραμόνευον. Πολλοὶ ἦταν οἱ ξυλοδόται, ἀλλὰ τὸ ρεκὸρ τῆς αἱμοβορίας, τὸ εἶχε ἕνας Ἑβραῖος ὀνόματι Συμεών, ἕνας Βούλγαρος ὀνόματι Ματθαῖος καὶ ἕνας Τοῦρκος ὀνόματι Ταχὰρ—Χαλήλ. Ὁ Ἑβραῖος, ὅταν σήκωνε τὸ ξύλο νὰ χτυπήσῃ, ταὐτόχρονα πηδοῦσε ὑψηλά, διὰ νὰ παίρνῃ μεγάλη φόρα. Ὅποιον ἐρράβδι-

ζε αὐτός, ἀπὸ τὰ πισινὰ τοῦ ὀμήρου, ἔτρεχον αἵματα καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ καθήσῃ ἐπὶ 20 ἡμέρες. Ἡ ἀφορμὴ αὐτῶν ἀσήμαντος. Ἐμεῖς νομίζαμε, ὅτι εἴχαμε κάποια ἀνθρώπινα δικαιώματα, ποὺ ἐλπίζαμε ὅτι κάποια μέρα θὰ ἔλθῃ κάποιο κρατικὸ ὄργανο καὶ θὰ διεκδικούσαμε αὐτὰ τὰ δικαιώματα. Πόσο γελιώμασταν οἱ ταλαίπωροι! Μία μέρα, ἐκεῖ ποὺ δουλεύαμε καὶ ἀκούγαμε τὶς φωνὲς τῶν φρουρῶν, ποὺ ἔλεγον τὸ ἀτελείωτο καὶ ἐκνευριστικὸ «χάϊντε, χάϊντε, ραμποτίνε, ραμποτίνε», (δουλεύετε - δουλεύετε), μᾶς ἔπιασε μιὰ βροχὴ κρύα, ἀπὸ τὶς λίγες. Γύρω μας ὅλα ἔγιναν θάλασσα, κι' ἐμεῖς βρεγμένοι ἕως τὴν ψυχή. Τότε, ὅλοι οἱ ἐργάτες, σὰν ἕνας ἄνθρωπος, ἁρπάζουμε τὰ φτυάρια, τοὺς κασμάδες καὶ καροτσάκια, καὶ τραβᾶμε πρὸς τὰ καλύβια. Ἂς σημειωθῇ, ὅτι ἕως τότε, κοιμώμασταν ἔξω. Ὅταν μπήκαμε στὶς καλῦβες καὶ εἴδαμε νὰ εἶναι πλημμυρισμένες ἀπ' τὸ νερό, — ἡ ἐποχὴ Φθινόπωρο Βουλγάρικο —, μᾶς ἐκυρίευσε ἡ πρώτη ἀπελπισία. Ἐκεῖ ποὺ συζητούσαμε καὶ σκεπτόμασταν, ὅτι φθάνει κι' ὁ χειμῶνας, ἀκοῦμε νὰ σταματάῃ μιὰ ἀλογάμαξα μὲ τὸν Κάλφωφ. Στὴν στιγμή, ἀκούστηκε μιὰ φωνή: «στάρσιτε νὰ γρούπιτε», (οἱ λοχίαι τῶν ὁμάδων). Ὅλοι οἱ ὁμαδάρχαι βγήκαμε καὶ πλησιάσαμε τὸν ἀρχιμηχανικό μας, (τὸν ἀρχισατανᾶ), ὁ ὁποῖος μᾶς εἶπε: «Τί κάνετε παιδιά, πῶς πᾶτε;». Φυσικὰ τὸν εἴπαμε τὸ αἰώνιο καλά. «Ἀκοῦστε παιδιά· πρέπει νὰ ξέρετε, ὅτι κάθε ὀργάνωσι, κάθε ἐπιχείρησις, κάθε ἔργο μεγάλο, σὰν τὸ δικό μας, διέπονται ἀπὸ μίαν τάξιν. Φυσικὰ καὶ σ' ἐμᾶς, πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ δέουσα τάξις, διὰ νὰ ἔχῃ ἀπόδοσι ἡ δουλειά. Τώρα θὰ ἀκούσετε τὰς ὑποχρεώσεις σας. Τὸ πρωΐ, ἄσχετον ποιά ὥρα θὰ εἶναι, ὅταν ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος θὰ ἔχετε ἀρχίσει κιόλας τὴν δουλειά. Πότε θὰ σηκωνόσαστε καὶ πότε θὰ γίνεται τὸ πρωϊνὸ προσκλητήριο εἶναι ἄσχετο. Τὸ μεσημέρι, θὰ ἔχετε στὴν διάθεσί σας δύο ὧρες γιὰ φαΐ καὶ ἀνάπαυσι· τὸ πᾶνε κι' ἔλα ἀπὸ τὸ ἔργο στὶς καλῦβες γιὰ μεσημέρι, δὲν λογαριάζεται. Τώρα, βρέχει, χιονίζει, πέφτει χαλάζι, ἀνεμοστρόβιλος, σεισμός, κατακλυσμός, ὅ,τι κι' ἂν συμβῇ, εἶσθε ὑποχρεωμένοι νὰ δουλεύετε, διότι, μία τῶν ἡμερῶν, θὰ διεκδικῆτε μεροκάματο. Τώρα πέστε μου παιδιὰ τὰ παράπονά σας, κι' εἶμαι πρόθυμος νὰ σᾶς ἀκούσω». Τότε ἐμεῖς, διαλέξαμε τὸν Χρῆστο Καπατόβαλη ἐκ Μελενίκου καὶ κά-

τοικο Σιδηροκάστρου, νὰ ὁμιλήσῃ αὐτός, ὡς γνώστης τῆς Βουλγαρικῆς γλώσσης, καὶ τοῦ λέει: «Γκοσποντὶν Κάλφωφ! Οἱ ἐργάτες, εἶναι πολὺ ἐξηντλημένοι, λόγῳ τῆς ἀνεπαρκείας τροφῶν. Ἂν τρέφωνται καλύτερα, θὰ ἔχουν φυσικὰ διπλασία ἀπόδοσι στὴν δουλειά, γιατὶ ὅπως βλέπετε, εἶναι ὅλοι νέοι. Διὰ τὸ ψωμί, λέγει, τόσο εἶναι καθωρισμένον ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον ἐπισιτισμοῦ, ἀλλὰ θὰ ἀγοράσουμε πολλοὺς λαχανόκηπους, θὰ φυτεύσουμε ἄφθονα λαχανικὰ καὶ ἔτσι θὰ βελτιωθῇ πολὺ τὸ συσσίτιο. (Κι' ἐμεῖς περιμέναμε χειμῶνα). Οἱ ἐργάτες εἶναι πολὺ ἀδύνατοι καὶ ἤρχισαν ἤδη νὰ πεθαίνουν». Ἔ, τότε τί ἀκούσαμε! «Ἂν πεθάνουν δὲν εἶναι σπουδαῖο πρᾶγμα. Μήπως, ὅσοι πηγαίνουν στὸν πόλεμο, ὅλοι ζοῦν; Ἂν πεθάνουν ὅσοι εἶναι γιὰ θάνατο, εὐτυχῶς ἔχουμε καὶ ἱερεῖς καὶ χῶμα ἄφθονο. Ὅσοι θὰ πεθάνουν δὲν πρόκειται, νὰ δώσουμε σὲ κανέναν λογαριασμό. Βόλια νὲ βόλια στὲ στάνε ταὰ ράμπατα (θέλετε δὲν θέλετε, αὐτὴ ἡ δουλειὰ θὰ γίνῃ)». Μᾶς χαιρέτησε στρατιωτικῶς καὶ ἔφυγε. Τότε πλέον ἐννοήσαμε, ὅτι εἴμεθα ἄνθρωποι μὲ ὑποχρέωσι, ἀλλὰ ἄνθρωποι δίχως δικαιώματα. Ρίξαμε τὸ κεφάλι κάτω καὶ βαδίσαμε στὸν δρόμο τῆς μαύρης μας μοίρας. Κάποια μέρα, ἐδέησε νὰ ἔλθῃ ὁ Φρούραρχος τοῦ Καρναμπάτ, νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὸ συσσίτιο τῶν ὁμήρων. Χαρὰ ἐμεῖς! Θὰ γίνῃ — λέμε —, κάποια βελτίωσις τοῦ συσσιτίου. Ἀμ' τί, παίζουμε; Γύρω του ὅλοι. Ζυγώνει στὸ καζάνι καὶ παίρνει μιὰ κουταλιὰ ζουμί, τὴν ἐρρούφηξε, τὴν ἐπλατάγισε καὶ εἶπε: «Χούμπαο μάντζα». Παίρνει ἀκόμη μιὰ κουταλιὰ καὶ λέει πάλι: «Σόπσκο μάντζα», δηλαδή, καλὸ φαγητὸ τῶν σόπιδων φαγητὸ καὶ!!! Φύγαμε κι' ἐμεῖς ἱκανοποιημένοι διὰ τὴν κρίσιν του. Ἄρχισε νὰ μᾶς θερίζῃ ἡ δυσεντερία, λόγω τῆς καυτερῆς πιπεριᾶς. Τὰ νοσοκομεῖα, γέμισαν ἀπὸ δυσεντεριῶντας. Τὸ ψωμί, ἦτο ἕνα κιλὸ τὸ ὁποῖο ἐδίδετο διὰ δύο ἡμέρας, τὸ συσσίτιο ἀξιοδάκρυτο, ἡ δουλειὰ βαρειὰ (16 ὧρες), ἄρχισε καὶ τὸ κρύο καὶ οἱ ἐργάτες, μόλις ἔπαιρνον τὸ ψωμὶ τὸ ἔτρωγον σὲ πέντε λεπτὰ καὶ ὕστερα ἔλεγον «θὰ φᾶμε πάλι μεθαύριο, ὅποιος ζήσῃ». Ἐγὼ ἔκαμα τὸν ἐγκρατῆ. Τὸ πρωΐ ἔκοβα λίγο ψωμάκι τὸ ὁποῖο βουτοῦσα στὸ ἅλας καὶ τὸ ἔτρωγα. Ἄχ, νὰ ἔτρωγα ἀκόμη λίγο! Τὸ ἄλλο, τὸ ἔκοπτα δύο κομμάτια ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἕνα ἔτρωγα τὸ μεσημέρι καὶ τὸ ἄλλο τὸ βράδυ. Νερὸ ἔπινα στὶς δύο

μέρες μιὰ φορά. Ἂν καὶ δὲν δούλευα, διότι ἤμουν ὁμαδάρχης εἶχα τόσο πολὺ ἀδυνατίσει ποὺ δὲν ἠμποροῦσα νὰ σηκώσω τὰ πόδια μου καὶ νὰ ἀνεβῶ σκαλοπάτι. Βγάλετε συμπέρασμα τώρα, πόσο ἀδύνατοι ἦσαν αὐτοὶ ποὺ ἔσκαπταν μ' ἕναν κασμᾶ τριῶν ὀκάδων, ἕνα χῶμα μαῦρο σὰν πῖσσα, ποὺ ἔπρεπε νὰ χτυπᾶς τρεῖς φορές, διὰ νὰ χωρίσῃ ἀπὸ τὴν γῆ, εἴκοσι (20) δράμια χῶμα. Ὅταν μᾶς ἔκαμαν συσσίτιο μὲ λίγο κρέας, (50 δράμια διὰ 14 ἄτομα), ἐγὼ ἐμάζευα τὰ κόκκαλα καὶ τὰ ἔτρωγα. Συνεχῶς ἔβγαιναν παραπονούμενοι στὸν ἰατρό· (εἴχαμε καὶ γιατρὸ στὶς καλῦβες, κάποιον ἀπὸ τὸ Πράβι). Τοὺς μὲν πραγματικοὺς ἀσθενεῖς τοὺς κρατοῦσαν στὸ νοσοκομεῖο, τοὺς δὲ ἐξηντλημένους τοὺς ἔδιωχναν πάλι γιὰ τὴν δουλειά. Κάποια μέρα, συνέβη τὸ ἑξῆς κωμικοτραγικὸ ἐπεισόδιο. Στὸν γιατρὸ τοῦ στρατοπέδου, παρουσιάσθησαν σχεδὸν 50 ἄτομα ὅλοι παραπονούμενοι. Ὁ γιατρὸς τοὺς ἔστειλε ὅλους εἰς τὸ Νοσοκομεῖο. Ἡ ἰατρικὴ διάγνωσις, τοὺς ἔβγαλε ὅλους ὑγιεῖς, διότι πραγματικῶς ἦσαν γεροὶ καὶ μόνον ψόφιοι ἀπὸ ὑποσιτισμό. Τοῦ νοσοκομείου οἱ γιατροί, ἦσαν ὅλοι ὅμηροι. Ὁ Τάκης Ἀριστοτέλους (Σιδηρόκαστρον), ὁ Παρίσσης (Δοβίστα), ὁ Πουρλίγγας καὶ Παναγιαλιᾶς (Δραμιῶται) καὶ πολὺ ἀργὰ μᾶς ἦλθε καὶ ὁ Ζαχαριάδης (Σουμπάσκιογι). Λέγει ὁ ἐφημερεύων: «Βρὲ παιδιά! Σᾶς βλέπω· εἶσθε ὅλοι γιὰ κρεββάτωμα, ἀλλὰ δὲν εἶσθε ἄρρωστοι. Ἔχω καὶ ἐγὼ εὐθύνη· ἐξ ἄλλου τὰ κρεββάτια καὶ οἱ διάδρομοι εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ πραγματικοὺς ἀσθενεῖς. Θὰ γυρίσετε πίσω». Τότε, ὁ συνοδὸς στρατιώτης, ἀφοῦ ἐπληροφορήθη ὅτι δὲν ἦσαν ἄρρωστοι, βγάζει τὰ ροῦχα του καὶ μένει μόνον μὲ τὰ ἐσσώρουχα. Παίρνει καὶ στὸ χέρι του τὴν ζωστῆρα του, (μεγάλη ἡ χάρι της) καὶ φράπ, φρούπ, ὅποιον ἐπρόφθαινε. Λοιπὸν οἱ ἀσθενεῖς ἔγιναν λαγοί. Ποιός νὰ περάσῃ τὸν ἄλλον. Ἐμεῖς ἀπὸ τὸ ἔργο βλέπουμε στὸ δρόμο ἕνα σύννεφο σκόνη ἀνακατωμένο μὲ ἀνθρώπους καὶ πίσω ἕνα, κάτι ἄσπρο. Ὅταν ἔφθασαν σὲ μᾶς, λέγει ὁ συνοδός των, τὸν ἄλλον στρατιώτην τῆς φρουρᾶς μας. «Τοὺς βλέπεις; Αὐτοὶ εἶναι ἄρρωστοι. Ἀφοῦ ἐγὼ γυμνὸς δὲν μπορῶ νὰ τοὺς φθάσω, τότε τί ἄρρωστοι εἶναι; Ντὰ γέμπα μάμο μου στάρο γκάρτσινε ντὰ γέμπα. Οἱ μέρες κυλοῦν καὶ οἱ Τάφοι πληθαίνουν. Κατὰ τὸν Αὔγουστο, ἢ ἀρχὰς Σεπτεμβρίου, ἕνα πρωΐ, στὸ προσ-

κλητήριό μου, ἔλειπαν δύο ἐργάτες καὶ μάλιστα πατριῶτες μου, Στράντζαληδες, ὁ 'Αναστάσιος Πλίθος καὶ ὁ Πέτρος Κεχαγιᾶς. 'Εγὼ ὑπέθεσα ὅτι κάπου πῆγαν γιὰ σωματικὴ ἀνάγκη. 'Αλλὰ ὅταν πήγαμε στὸ ἔργο καὶ αὐτοὶ ἔλειπαν, διεπίστωσα ὅτι ἐλιποτάκτησαν. Τὸ μεσημέρι ὅταν πήγαμε στὶς καλύβες γιὰ γεῦμα, ἀμέσως τὸ ἀνέφερα στὸν ἀρχηγὸ τῆς φρουρᾶς μας, ἕναν μέθυσο γέρο, μὲ βαθμὸ ἐπιλοχίου. Αὐτός, μὲ τὴν πρώτη μοῦ ρίχνει τὴν κατηγορία, ὅτι ἐγὼ τοὺς ἐφυγάδευσα δωροδοκούμενος καὶ μοῦ λέει: «Παλαιογκρέκο! Ἢ θὰ τοὺς βρῆς, ἢ θὰ σὲ κρεμάσω». Δικαίωμα ποὺ τὸ εἶχε νὰ τὸ κάνῃ γιὰ παράδειγμα! Αὐτὸ μᾶς ἔλειπε. 'Εμεῖς δὲν εἴχαμε τὸ δικαίωμα νὰ πάρουμε δίχως φρουρό, λίγο νερό, αὐτὸς εἶχε τὴν ἀπαίτησι νὰ τοὺς βρῶ. Τέλος πάντων. Τὸ βράδυ, ἐπιστρέψαμε στὶς καλῦβες κι' ἀκούσαμε τὴν τρομερὴ φωνή: «Στάρσιτε νὰ γρούπιτε», (οἱ λοχίαι τῶν ὁμάδων). 'Εμένα φίδι μοῦ δάγκωσε τὴν καρδιά. Σίγουρα, εἶπα, εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῶν φυγάδων. 'Αφοῦ ἐγίναμε μιὰ γραμμὴ εἰς παράταξιν, διετάχθησαν ὅλοι οἱ ἐργάτες, νὰ σχηματίσουν πίσω μας, ἕνα μεγάλο ἡμικύκλιο σὲ δυὸ παρατάξεις. ('Ησαν κάπου 1.500 ἄτομα). Μπρὸς ἀπὸ ἐμᾶς, παρετάχθησαν οἱ φρουροί, ὅλοι Τουρκόγυφτοι εἰς ἀκροβολισμὸν ἀνὰ 3 βήματα, ἔβαλαν δεσμίδες φυσεγγίων εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἕτοιμοι ἦσαν γιὰ ὅλα. Ὅταν ἐμεῖς εἴδαμε αὐτὴ τὴν κατάστασι, μᾶς κόπηκε τὸ αἷμα, φοβούμενοι κανένα ὁμαδικὸ μακελιό. Ἄρχισε τότε νὰ ρητορεύῃ ὁ μεθύστακας ἐπιλοχίας καὶ νὰ μᾶς λέῃ, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι οἱ Στάρσιδες ('Ομαδάρχαι), ἔχουν ὑποχρέωσιν, νὰ ἀγρυπνοῦν ἐπὶ τῶν ἐργατῶν καὶ νὰ προστατεύουν αὐτούς, ὅπως προστατεύει ἡ κλῶσσα τὰ κλωσσόπουλα, διότι ὅ,τι κι' ἂν συμβῆ θὰ τὸ πληρώνουν οἱ ὁμαδάρχαι. Καὶ λέει στρεφόμενος πρὸς ἐμένα: «'Εσύ, θὰ καταδικασθῇς καὶ θὰ τιμωρηθῇς μὲ 25 ραβδισμούς. 'Εγὼ κόκκαλο. Διαμαρτυρία καμμία. Διατάζει: «Λέξι ντόλου», (ξάπλωσε, κάτω). Ξάπλωσα. Τότε λέει τὸν ξυλοδότην: «χτύπησέ τον 10 φορὲς μόνον, γιατὶ εἶναι καλὸ παιδί». 'Ο ξυλοδότης, — Τοῦρκος γνήσιος καὶ ὄχι Τουρκόφιλος —, λαμβάνων ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν ἐπιείκιαν τῶν ἀνωτέρων του, μοῦ ἔδωσε 10 ξυλιές, ἀλλὰ μαλακές. Τὸ βράδυ, μὲ φώναξε ὁ μεθύστακας καὶ μοῦ ἔδωσε τὸ ψωμί σου καὶ τὸ συσσίτιό του. Δὲν περάσαν πολλὲς μέρες καὶ στέλνω

ἀπὸ τὴν ὁμάδα μου, ἕξι ἀσθενεῖς στὸ νοσοκομεῖο, μεταξὺ τῶν τῶν ὁποίων, καὶ κάποιον ὀνομαζόμενον Χαράλαμπο. Ὁ ἐπιλοχίας πῆρε τὰ ὀνόματα. Πέρασαν ὀκτὼ (8) ἡμέρες, ὅταν ἐζήτησε πληροφορίες, ἀπ' τὸ νοσοκομεῖο, ἂν ὅλοι οἱ ἀσθενεῖς ποὺ ἐστάλησαν εὑρίσκοντο ἐκεῖ. Ἀπ' τὸ νοσοκομεῖο ἀπήντησαν, ὅτι ὄνομα Χαράλαμπος δὲν ὑπῆρχε πουθενά. Ἄλλη βόμβα αὐτή. Μὲ φωνάζει ἀγριεμένος καὶ μοῦ λέει: «Βρωμερὲ Γκρέκο, πάει, τὸν ἐφυγάδευσες κι' αὐτόν». Παρακαλῶ, κλαίω, διαμαρτύρομαι λέγοντας: Τί μπορῶ νὰ φταίω ἐγώ, ἂν στὸν δρόμο ξέφυγε ἀπὸ τοὺς φρουρούς; Αὐτὸς τίποτε. Τὸ βράδυ, μοῦ λέει, θὰ σὲ κρεμάσω γιὰ παράδειγμα. Πῶς μοῦ ἦλθε ἡ φώτησις δὲν ξέρω, καὶ τοῦ λέω: Κύριε ἐπιλοχία. Σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃς νὰ πάω μόνος μου στὸ νοσοκομεῖο καὶ νὰ κάνω ἔρευνα, διότι τὸ ὄνομα ποὺ λέτε, τὸ γνωρίζω καλὰ τὸ ἄτομο. Μοῦ διέκοψε λέγοντας: «Σκᾶσε παλιογκρέκο. Θέλεις νὰ φύγῃς κι' ἐσύ;». Τοῦ λέω πάλι: Δῶστε μου συνοδό, μὲ ὅπλο γεμᾶτο καὶ μόλις μὲ δεῖ νὰ παραστρατήσω, ἂς μοῦ τὴν ἀνάψῃ. Σὲ παρακαλῶ. Ἐπείσθη. Πηγαίνουμε στὸ Καρναμπάτ, γυρίζω δύο νοσοκομεῖα, ψάχνοντας ἕνα-ἕνα τὰ κρεββάτια, μὰ πουθενὰ ὁ Χαράλαμπος. Ἔμεινε ἕνα νοσοκομεῖο, τὸ «Γυμνάζια-μπλόνιτσα». Πηγαίνουμε κι' ἐκεῖ καὶ ρωτοῦμε. Μᾶς ἀπαντοῦν ὅτι νοσηλευόμενος μὲ τ' ὄνομα Χαράλαμπος δὲν ὑπάρχει. Διὰ μιᾶς μοῦ ἔλουσε ὅλο μου τὸ σῶμα, κρῦος ἱδρώτας. Παρακαλῶ τὸν γιατρὸ νὰ μ' ἀφήσῃ νὰ κάμω μία προσωρινὴ ἔρευνα, διότι τοῦ λέγω, φέρω εὐθύνη. Ἀφοῦ μοῦ ἐπέτρεψε, βλέπω σ' ἕνα κρεββάτι τὸν Χαράλαμπο. Τότε λέω στὸν γιατρὸ καὶ συνοδό μου, ὅτι τὸν βρῆκα. Μοῦ λέει ὁ γιατρός, ὅτι πρόκειται περὶ λάθους, διότι ἐκεῖνος ὁ ἀσθενὴς ἐλέγετο Κωνσταντίν. Στρεφόμενος ἐγὼ πρὸς τὸν ἀσθενὴν λέγω: Βρὲ παλιάνθρωπε, τί ἦταν αὐτὸ ποὺ ἔκαμες; Αὐτὸς μοῦ λέει, ὅτι τὸ πραγματικό του ὄνομα ἦτο Κωνσταντῖνος, ἀλλὰ στὶς καλύβες, εἶχε δώσει ψεύτικο ὄνομα. Εὐτυχῶς ὁ γιατρός, ἂν καὶ Βούλγαρος ἤξερε Ἑλληνικὰ καὶ τοῦ εἶπε: «Βρὲ ἄτιμε. Θὰ ἔπαιρνες ἕναν ἀθῶο στὸ λαιμό σου. Ἀλλὰ θὰ πληρώσῃς ἐσὺ τὸ ψέμμα σου. Τί νόμισες ὅτι βρίσκεσαι στὴν Ἑλλάδα;» Ὅταν ἄκουσα τὸ ὄνομα Ἑλλάδα, τὰ μάτια μου ἄστραψαν. Ἐπιστρέφοντας στὶς καλύβες μὲ τὸ χαρμόσυνο γεγονός, βρῆκα στὸν δρόμο τρεῖς ρόγες σταφύλι καὶ τὶς

ἔφαγα. Ἦταν τὸ σταφύλι, ποὺ ἔφαγα ἐκείνη τὴ χρονιά. Ὅταν πήγαμε στὶς καλύβες, ὁ ἐπιλοχίας ἀφοῦ χάρηκε ποὺ βρήκαμε τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον, μὲ χάϊδεψε καὶ εἶπε: «ντόμπρο μομτσέ», (καλὸ παιδί:, καὶ μοῦ ἔδωσε πάλι καὶ ἔφαγα τὸ συσσίτιό του. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας προσεβλήθηκα ἀπὸ δυσεντερία καὶ πῆγα στὸ νοσοκομεῖο. Κατόπιν διμήνου διαμονῆς μου εἰς τὸ νοσοκομεῖο καὶ ἀφοῦ ἔγινα καλά, ἐδέησε νὰ σταλῶ πάλι στὸ κάτεργο. Κάποιος ὅμηρος, ὄχι ὅμως τῶν κατέργων, μοῦ προτείνει νὰ μοῦ δώσῃ τρεῖς κουραμᾶνες, νὰ τὶς πάω στὸν ἀδελφό του, ποὺ τὸν γνώριζα. Ἦταν τέσσερες ἥμυσι ὀκάδες ψωμί. Τοῦ λέγω ὅτι θὰ τὶς πάω εὐχαρίστως. Ξεκινήσαμε τὸ βράδι ἀπὸ τὴν πόλι καὶ βαδίζαμε ὅλη τὴ νύχτα σ' ἕνα τρομερὸ κρύο, πάχνη κι' ἐγὼ δίχως παπούτσια, προχωροῦσα μόνον μὲ τὶς κάλτσες, κι' αὐτὲς κομμένες ἀπὸ κάτω, διότι τὰ παπούτσια μου χάθηκαν στὸ νοσοκομεῖο. Τώρα νὰ κουβαλᾶς ἕξι κιλὰ ψωμὶ καὶ νὰ πεινᾶς, ποιός Θεὸς τὸ συγχωράει; Βγάζω λοιπὸν μιὰ κουραμάνα καὶ ἀρχίζω νὰ κόβω μὲ τὸ μαχαιράκι καὶ νὰ τρώγω. Δὲν κατάλαβα πότε τελείωσε. Ἀρχίζω τὴν δεύτερη. Πάει καλά. Βαδίζω καὶ τρώω. Δὲν κατάλαβα πότε τελείωσε κι' αὐτή. Περνῶ ἀπὸ ἕνα ποταμάκι πίνω λίγο νερὸ καὶ μέχρι νὰ βγῇ ὁ ἥλιος πάει καὶ ἡ τρίτη. Κι' ἀκόμη πεινοῦσα. Αὐτὴ ἦταν ἀγαπητοί μου ἡ Βουλγάρικη πείνα. Ἡ κοιλιὰ γέμιζε, ἀλλὰ ὁ ὀργανισμός, ἀπορροφοῦσε πολὺ γρήγορα τὴν τροφή, διότι αὐτὸς ἦταν πιὸ πεινασμένος ἀπ' τὴν κοιλιά. Ὁ δικαιοῦχος τοῦ ψωμιοῦ μ' ἔκανε μεγάλες παρατηρήσεις ἐπειδὴ τὸ ἔφαγα, καὶ τότε τοῦ λέω, ἀφοῦ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐπιδέχεται διόρθωσι, γιατί τὸ συζητᾶς; Καὶ παρητήθη ἀπὸ τὴν ἀξίωσιν. Μία μέρα τοῦ Αὐγούστου, ἔρχεται ὁ ἀρχικαννίβαλλος, ὁ Κάλφωφ καὶ μᾶς λέει, ὅτι πρόκειται νὰ στείλουν ἀποστολὴ ἐργατῶν στὴν Μακεδονία καὶ ὅποιος θέλει μπορεῖ νὰ γραφτῇ, δίνοντας φυσικὰ μία λίρα, διὰ ἔξοδα ἐγγραφῆς. Ἀφοῦ πέρασε ἡ φούρια τῶν λιρῶν, ἄρχισε ἐγγραφὴ τῆς σειρᾶς. Τὸν παρεκάλεσα νὰ γράψῃ κι' ἐμένα. Αὐτὸς ὅμως μοῦ εἶπε: «Νὲ μόζι Τανάσε» (δὲν γίνεται Θανάση), «ἐσὺ εἶσαι ὁ καλύτερός μου στάρσης, σὲ θέλω κοντά μου». Καὶ πράγματι, ὁ τερατώδης στὴν ψυχὴ καννίβαλος, ἔτρεφε γιὰ μένα, μιὰ εἰλικρινῆ ἀγάπη. Μὲ χαιρετοῦσε στρατιωτικά, μὲ ρωτοῦσε ἂν εἶμαι καλὰ καὶ μοῦ ἔδινε

ταχτικὰ τσιγάρα. Ποτὲ δὲν μοῦ μίλησε μὲ κακὸ τρόπο. Μιὰ μέρα μοῦ λέει: «Τανάσε, ἐσὺ ἤσουν ὁ καλύτερος λεβέντης. Γιατί ἀδυνάτισες τόσο; Νὰ τρῶς αὐγά». Τὸ τέρας! Σὰν νὰ μὴν ἤξερε ἀπὸ τί ἔπασχα. Τέλος, αὐτοὶ ποὺ ἔδωσαν τὶς λίρες γιὰ νὰ ἔλθουν στὴν Μακεδονία, ἐστάλησαν στὸ Κίτσοβο καὶ Κόστιβαρ, καὶ ἀντὶ νὰ σκεπασθοῦν μὲ τὸ μαῦρο χῶμα τοῦ Καρναμπάτ, ποιός ξέρει μὲ τί χῶμα ἐσκεπάσθηκαν. Κατόπιν ἔστειλαν ἄλλη ἀποστολὴ ὑλοτάμων. Αὐτοὶ ἦσαν τυχεροί· ἐστάλησαν εἰς Νεκοτὶν τῆς Σερβίας, εἶχον κάποιαν ἐλευθερίαν κινήσεως καὶ τοὺς ἔσωσαν οἱ Σέρβοι τροφοδοτῶντας τους. Ἄς σημειωθῇ, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Καρναμπάτ, ὑπῆρχον πολλοὶ Σέρβοι, αἰχμάλωτοι καὶ ὅμηροι. Μὲ αὐτούς, ἡ ἐπικοινωνία μας, ἦτο αὐστηρῶς ἀπηγορευμένη, μολονότι τρέφανε γιὰ μᾶς μεγάλη ἀγάπη. Εἰς τοὺς ἀλευρομύλους, τοὺς φούρνους καὶ σὲ δουλειὲς ποὺ ἀπητεῖτο κάποια εἰδικότης, προτιμοῦσαν τοὺς Σέρβους, διότι ἡ γλῶσσα τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σέρβων συγγενεύει τρόπον τινά, ὅπως συγγενεύουν τὰ Ἑλληνικὰ μὲ τὰ Λαζικά. Κατὰ τὸν μῆνα Σεπτέμβριο, συνέβη κάτι τὸ τρομερό, ἀλλὰ πατριωτικὸ σαμποτάζ. Ἐκάησαν οἱ ἀτμόμυλοι τοῦ Καρναμπάτ, Πύργου καὶ Γιάμπολης. Ὅταν ἄναψε ὁ ἀτμόμυλος τοῦ Καρναμπάτ, — νύχτα —, ἐμεῖς οἱ ὅμηροι, ἔτυχε νὰ εἴμεθα αὐτόπται μάρτυρες. Ἐπετάχθηκεν στὴν ἀρχή, μία οὐρανόφταστη φλόγα ἀπὸ τὴν καπνοδόχο καὶ ἀκολούθησε τὸ γενικὸ κάψιμο. Ὅπως προεῖπα, στὰ ἐργοστάσια αὐτά, ἐδούλευον Σέρβοι. Ἔκαμαν τὸ σαμποτὰζ καὶ πῆραν τὰ βουνά. Μαζὶ μὲ τὰ ἐργοστάσια, ἐκάησαν καὶ μεγάλες ποσότητες σιτηρῶν ποὺ εἶχαν ἐπίδρασι γιὰ τὸ ψωμὶ τῶν ὁμήρων. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, μᾶς ἔδιναν ψωμὶ κριθαρένιο ἀκοσκίνιστο καὶ ἀνακατωμένο μὲ ἄχυρο. Ἡ πεῖνα, μᾶς ἔκαμε νὰ λέμε, ὅτι εὐτυχῶς μᾶς δίνουν λίγο ψωμί, ἀλλὰ καλό. Καὶ πράγματι ἦταν καλὸ ἀλλὰ λίγο. Στὸ καζάνι τοῦ συσιτίου ἐφρουροῦσε μερόνυχτα σκοπός, μὴν τυχὸν καὶ φάῃ παρανόμως, ὁ ἴδιος ὁ μάγειρος. Κάθε Κυριακή, ἔστελναν στὴν πόλι, ἀπὸ μία ἢ δυὸ ὁμάδες, διὰ νὰ προμηθευθοῦν τρόφιμα, (ὅποιος εἶχε χρήματα). Τὴν Δευτέρα ὁ ἀρχικαννίβαλος Κάλφωφ, ἔφερνε κάρρο στὶς καλύβες καὶ ἔκαμε ἔρευνα κι' ὅ,τι εὕρισκε, — ἀγορασμένα —, τὰ ἔπαιρνε ὅλα καὶ μᾶς ἔλεγε, ὅτι τὸ Ὑπουργεῖο Ἐπισιτισμοῦ φροντίζει ὥστε νὰ μὴν μᾶς λείψῃ

τίποτε καὶ δὲν δικαιούμεθα νὰ ἀγοράζουμε ἀπὸ ἔξω. Κι' ἐμεῖς καὶ τὰ παιδιά μας, — ἔλεγε —, τρῶμε μὲ κουπόνι. Μᾶς πουλοῦσαν λαθραῖα λαχανικὰ μαζὶ μὲ κόκκαλα κοπανισμένα κι' ὁ Θεὸς ξέρει — ἤξερε —, τί κρέας ἦταν. Μιὰ μέρα, περνοῦσαν κάρρα ἀπ' τὸ ἔργο κοντά. Πετιέται ἕνας ἐργάτης, ἀφοῦ προηγουμένως κατασκόπευε τὰ γύρω, πλησιάζει ἕναν καραγωγέα καὶ τοῦ λέει: «Πᾶρε τὸ ὡρολόϊ μου καὶ δῶσε μου ἕνα κιλὸ ψωμί». Τότε συνέβη κάτι ἀπίστευτο. Βγάζει ὁ καραγωγέας ἀπ' τὸ σακκί του 1 ψωμί, τὸ δίνει στὸν ὅμηρο καὶ τοῦ λέει: «Πᾶρε τὸ ψωμὶ καὶ φᾶτο. Τ' ὡρολόϊ θὰ τὸ πάρῃ κάποιος ἄλλος ποὺ θὰ σὲ δώσῃ ἄλλο ψωμί. Φυλάξου ὅμως μὴν τὸ ἰδοῦν οἱ Γύφτοι (Τσίγκανοι). Νά ἕνας Βούλγαρος Χριστιανός! Μιὰ μέρα, ἦλθε στὸ ἔργο ὁ Κάλφωφ καὶ βλέποντας, ὅτι οἱ ἐργάτες ἐσήκωναν μὲ δυσκολία τὴν τσάπα καὶ μὲ μεγαλυτέραν δυσκολίαν τὴν κατέβαζαν, λέγει πρὸς αὐτούς: «Κρῖμα στὸ ψωμὶ καὶ στὸ φαῖ ποὺ τρῶτε. Δουλειὰ δὲν κάνετε καμία. Νὰ ἦταν οἱ Βούλγαροι νὰ βλέπατε πῶς θὰ προχωροῦσε ἡ δουλειά». Τότε, κάποιος Μελενίκιος ὀνομαζόμενος Νικόλας Γκιούρας, δίχως νὰ σκεφθῇ καλὰ-καλὰ τοῦ λέει:

— Πῶς νὰ δουλέψουμε κύριε Κάλφωφ, μὲ νηστικιὰ κοιλιά; Ὁ Κάλφωφ τοῦ λέει: —Ἐσὺ νηστικὸς εἶσαι; — Ναί, τοῦ ἀπάντησε. Ὁ ἀρχικαννίβαλος, ὀργιζόμενος τοῦ λέει: —Ἔλα τότε ἐδῶ νὰ σὲ χορτάσω. Τὸν ξαπλώνει μὲ τὰ μοῦτρα κάτω καὶ τοῦ δίνει τριάντα (30) ραβδισμοὺς ἀγρίως εἰς τὰ πισινά. Ἐμεῖς ὅλοι παγώσαμε. Κατόπιν , τοῦ ρώτησε ἂν δὲν εἶχε χορτάσει νὰ τοῦδινε κι' ἄλλο νὰ φάῃ. Μιὰ μέρα, ξύλιασε ἕναν Σέρβο. Ὁ Σέρβος μόλις ἔφαγε τὶς ξυλιὲς σηκώθηκε καὶ τοῦ λέει: «Γιατί δὲν μᾶς σκοτώνετε μὲ τὸ μυδραλιοβόλο νὰ ξεκάνουμε κι' ἐμεῖς κι' ἐσεῖς μιὰ καὶ καλή;» «Ὄχι, — ἀπαντᾶ ὁ Σατανᾶς Κάλφωφ,— δὲν μᾶς συμφέρει τέτοιος θάνατος. Θὰ δουλέψετε, μέχρι τελευταίας πνοῆς καὶ θὰ πεθάνετε οὕτως, ὥστε καὶ ἡ δουλειά μας νὰ γίνῃ κι' ἐσεῖς νὰ πεθάνετε μιὰ χαρά». Ἐμπήκαμε πλέον στὸν χειμῶνα, ποὺ εἶναι πολὺ πρόωρος στὴ Βόρειο Βουλγαρία. Τὸ ἔργο ἔπεσε μακρυὰ ἀπ' τὸ Καρναμπὰτ καὶ οἱ ἐργάτες μοιράστηκαν σὲ τρία τμήματα. Στὸ Κουρκουτζά, στὸ Καντίνκιογι καὶ στὸ Κουμάροβο. Ἐγὼ ἔπεσα στὸ Κουμάροβο, ποὺ ἦταν τελευταῖο σημεῖο τοῦ ἔργου. Μᾶς σήκωναν τὸ πρωῒ ἀπὸ τὶς τέσσερες, μᾶς ἔβαζαν γραμ-

μὲς κατὰ τετράδας ὄρθιους καὶ περιμέναμε ὅσο νὰ φέξῃ, μέσα στὴν παγωνιά, γιὰ νὰ ἔλθῃ ὁ Στάρσιας νὰ μᾶς κάνῃ προσκλητήριο. Οἱ ψεῖρες, περπατοῦσαν πάνω στὶς πλάτες μας, σὰν σκορπισμένο σησάμι. Μέσα στὰ καλύβια, κοιμώμασταν, ὁ ἕνας ἐπάνω στὸν ἄλλον. Ὅταν πηγαίναμε στὴν δουλειὰ κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, πῶς νὰ δουλέψουμε; Τὸ μαυρόχωμα παγωμένο, κι' ὅμως χτυπούσαμε. Νὰ βλέπατε γύμνια, κι' οἱ ὄψεις μας, μαῦρες ἀπ' τὸ κρύο. Ὡς νὰ μὴν ἔφθαναν τὰ βάσανά μας, ποὺ ξύναμε τὶς ψεῖρες μὲ τὸ μαχαῖρι καὶ τὸ μαῦρο ροῦχο ἔπαιρνε χρῶμα γκρῖζο ἀπὸ τὴν πολλὴ ψεῖρα, μᾶς πλάκωσε καὶ ὁ ἐξανθηματικὸς τύφος. Μεταξὺ τῶν ψειρῶν, ἐξελίχθη ἕνα γένος, ψείρας κόκκινης, ποὺ εἶχε σῶμα, πόδια, κεφάλι, ὅλα κόκκινα, κι'αὐτὸς ἦταν ὁ φορέας τῆς τρομερᾶς ἀσθενείας, ποὺ ἔφαγε, κόσμο καὶ κοσμάκη, Ἕλληνας καὶ Σέρβους καὶ ἄφησε πολλὲς ἑκατοντάδες δίχως πόδια. Ἡ μαύρη μοῖρα μου, μ' ἔταξε νὰ προσβληθῶ κι' ἐγώ. Τὰ πρῶτα συμπτώματα, ἦταν, ἀνορεξία, πόνος ἐλαφρὸς στὰ πόδια μὲ ἀκαμψία καὶ πρήξιμο τῆς κοιλιᾶς, πολύ. Ἐβγῆκα ἐγκαίρως παραπονούμενος στὸν γιατρό, ποὺ τότε, ἂν μὲ ἔστελνε στὸ Νοσοκομεῖο, δὲν θὰ περνοῦσα τὴν ὑπόλοιπη ζωή μου βαδίζοντας μὲ τὰ γόνατα. Ἀφοῦ μὲ ἐξήτασε, μοῦ εἶπε ὅτι δὲν ἔχω τίποτε καὶ τὰ γόνατά μου, πονοῦν, διότι εἶμαι ξυπόλυτος. Πῆγα στὸ γιατάκι μου καὶ ξάπλωσα. Ἄρχισε τὸ λογικὸ νὰ σκοτεινιάζει, ἀλλὰ δὲν ἐγνώριζα τί μὲ ἐγίνετο. Μαζευόμασταν ὁμάδες ὁμάδες γύρω στὴν ὀλίγη φωτιὰ καὶ δόστου (πῶς γίνεται κάθε καλὸ φαγὶ στὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης) ὁ καθένας ἦταν καὶ ἕνας Τσελεμεντές. Λέγαμε πολλὰ παραμύθια. Ἡ ἀσθένεια δούλευε ὕπουλα. Ἄρχισε μὲ ἕνα εἶδος τεμπελιᾶς, σκοτοδίνη στὰ μάτια, ἀποχὴ ἀπὸ κάθε τροφή, καὶ ἄρχισε καὶ ἡ διαλείπουσα ἀφασία. Δὲν ἠμποροῦσα πλέον νὰ κινηθῶ, καὶ μόνον κάθε πρωῒ ἄκουγα τὸν τουρκόγυφτο νὰ φωνάζῃ γιὰ δουλειὰ καὶ νὰ χτυπᾷ. Δὲν ξέρω πόσο μὲ χτυποῦσε, διότι δὲν πονοῦσα. Τὰ μέλη μου ἔπαθαν ἀναισθησία. Δὲν θέλω τίποτε, δὲν μὲ μέλλει γιὰ τίποτε. Μόνον τραγουδοῦσα τραγούδια θούρια τοῦ 21 καὶ ἡ ψυχή μου φτερούγιζε. Θυμᾶμαι ἕνα τετράστιχο ποὺ ὅλο καὶ ἐρχόταν στὴν γλῶσσα μου. Αὐτό:

«Μήτηρ κοινή, τροφὸς ἡμῶν, διδάσκαλος, προστάτης εἶν' ἡ πατρίς μας ἡ Ἑλλάς! δόξα τὸ ὄνομά της.

«Στὴν γῆν της ἐγεννήθημεν, καὶ πάλιν εἰς τὴν γῆν της. ἂς ζήσωμεν ὅλοι μαζὶ γιὰ τὴν βελτίωσίν της».

Κανεὶς δὲν μὲ λογαριάζει! κανέναν δὲν λογαριάζω. Εὑρισκόμην σὲ ἄλλους κόσμους παραμυθένιους. Ὄνειρα ἀτελείωτα, ζωντανά, ποὺ ἔμοιαζαν σὰν μιὰ εὐχάριστη καὶ ἀτελείωτη περιπέτεια. Τὸ μόνο ποὺ μοῦ ἔφερνε στὰ σύγκαλά μου ἦταν ἡ δίψα. Σέρνομαν σὰν ἀχέλι καὶ ἔκλεβα τὸ νερὸ τῶν ἄλλων, τὸ ἔπινα μαζὶ μὲ τὰ κομμάτια πάγου ποὺ μοῦ ξέσχιζαν τὸ λαρύγγι, διὰ νὰ σβύσω τὸν πυρετό μου ποὺ δὲν ἐγνώριζα ἂν εἶχα πυρετὸ ἢ ὄχι. Ἡ ψυχὴ ὅμως κόλλησε στὸ στόμα μου καὶ δὲν ἐννοεῖ νὰ τὸ ἀφήση. Κοντά μου χαροπάλευε ὁ Θανάσης Τζαμπάζης ἀπὸ τὸ Γεφυρούδι τοῦ Σιδηροκάστρου, γιατὶ εἶχε φάγει μιὰ μὲ τὸν ὑποκόπανο λίγο κάτω ἀπὸ τὰ πλευρὰ ἀπὸ τὸν αἱμοβόρο καὶ Ἑλληνομάχο Ματθαῖο καὶ δὲν τὴν γλύτωσε. Παιδεύτηκε κάπου 20 μέρες καὶ ὑπέκυψε. Ὅταν πέθανε τὸ θυμᾶμαι, ὅταν ὅμως τὸν σήκωσαν δὲν θυμᾶμαι τίποτε. Δὲν ἀντελήφθηκα τίποτε. Μὲ πλάκωσε ἡ ἀφασία. Γιὰ στρῶμα (ὅπως ὅλοι) εἶχα κλαδιὰ δένδρου δίχως φύλλα καὶ ἀπάνω ἕνα πενιχρὸ τσούλι. Τὶς ψεῖρες δὲν τὶς αἰσθανόμουν πλέον. Αὐτὸ τὸ χάλι βάσταξε ἕως 15 μέρες. Ἂς μὲ συγχωρήση ὁ ἀναγνώστης μου. Ὅταν ἤθελα νὰ κάμω σωματική μου ἀνάγκη, σήκωνα τὸ τσούλι καὶ ὅ,τι γίνονταν πήγαινε κάτω ἀπὸ τὰ κλαδιά, καὶ αὐτὸ πολὺ σπάνια, διότι δὲν ἔτρωγα. Σὲ παρακαλῶ ἀναγνώστα μου! μὴν τὸ πάρης τὸ ζήτημα ὡς ἀτομικό μου, διότι ὅσοι εἶχαν τὴν μαύρη τύχη νὰ δοκιμάσουν τὸν ἐξανθηματικὸ τύφο, αὐτὸ τὸ στάδιο ὅλοι τὸ πέρασαν ποὺ σημείωσα παραπάνω. Συνεχίζω. Ὅταν πέρασε πλέον ἡ κρίσι τῆς ἀρρώστειας θέλησα κάτι νὰ φάγω. Μὲ δίνουν λίγο ψωμί. Μασῶ μασῶ ἀλλὰ νὰ καταπιῶ δὲν μπορῶ. Τότε κάποιος συνάδελφός μου πουλάει τὸ ψωμί μου καὶ μὲ ἀγοράζει λίγο ἀλεύρι ἀπὸ βρώμη, μὲ κάνει λίγο κουρκούτι τέτοιο ποὺ ταγίζουν τὰ γουρουνόπουλα, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἦταν ζεστὸ καὶ ρευστό, κατώρθωσε νὰ ἀνοίξη (ξεκολλήση) τὸν οἰσοφάγο μου. Τότε μὲ ἔφερναν καὶ τὸ συσσίτιό μου, ὀλίγο ζουμὶ μὲ βρασμένες κοιλιὲς μαζὶ μὲ τὶς κοπριές.

καὶ εἶχε χρῶμα πράσινο. Ἄρχισα νὰ αἰσθάνωμαι κάτι ἀδικαιολόγητα τσιμπήματα στὰ δάχτυλα τῶν ποδιῶν μου. Ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς νέκρας. Καὶ ἂν τὸ ἤξερα τί μποροῦσα νὰ κάμω; Ἡ πνευματικὴ διαύγεια παρέλυσε. Στὸ μυαλό μου ἢ καλύτερα στὸ μυαλό μας λειτουργοῦσε μόνον τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Δὲν ἄκουγες κανέναν νὰ ὁμιλῆ γιὰ τὴν οἰκογένειά του, γιὰ τὰ παιδιά του, γιὰ τὸν τόπο του. Μόνον πότε νὰ πεθάνη ὁ ἄλλος καὶ νὰ ἀρπάξω κάτι. Μᾶς ἔφυγε τὸ κάθε ἀνθρώπινο γιατὶ δὲν μοιάζαμε πλέον ἄνθρωποι. Ἐλειτουργοῦσε μόνον τὸ (ἐγὼ) καὶ αὐτὸ ἄρρωστο. Μιὰ βραδυὰ μοῦ ἦλθε ἡ ἐπιθυμία νὰ ζεστάνω λίγο τὰ πόδια μου, σὰν νὰ κρύωσαν. Παρακάλεσα τὸν Δημήτρη Ἴμαλη νὰ μὲ βοηθήση λίγο. Ἔβαλα τὰ πόδια μου κοντὰ στὴν φωτιά. Περίεργο! οὔτε κρύο αἰσθάνομαι οὔτε ζέστη. Ὅταν τὰ πιάνω μὲ τὰ χέρια μου ἔπιασα 2 κολόνες πάγου. Τότε εἶπα: —«Δημητρό! τὰ πόδια μου πέθαναν» καὶ ξάπλωσα σὰν νὰ μὴν συνέβαινε τὶ τὸ σοβαρό. Τί μὲ ἔμελλε; Ἐκτίω τὴν καταδίκη ποὺ καταδικάστηκα γιατὶ ἤμουν Ἕλλην. Ἡ ψυχὴ ἂν καὶ ἔφυγε πλέον μαζὶ μὲ τὴ ζωὴ ἀπὸ τὰ πόδια, ἂν καὶ τὸ σῶμα πλέον τὴν διώχνει, αὐτὴ δὲν ἐννοεῖ νὰ ξεκολλήση ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα. Οἱ μέρες κυλοῦν. Κανεὶς δὲν μὲ ρωτᾶ. Κανέναν δὲν ρωτῶ. Ὅπου μιὰ ἀπογευματινὴ ὥρα μὲ διατάσσουν νὰ φύγω ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ πλάγιαζα καὶ νὰ πάγω παραπλεύρως σὲ μιὰ ἄλλη καλύβα ποὺ τὴν ἔκαμαν νοσοκομεῖο. Ἑκὼν ἄκων σηκώνομαι στὰ γόνατα, κρεμῶ τὸν τρουβά μου στὸ λαιμό, ρίχνω στὴν πλάτη τὸ σκέπασμά μου σὰν σαμάρι, καὶ ξεκίνησα μὲ τὰ τέσσερα, δηλαδὴ μὲ τὰ χέρια καὶ μὲ τὰ γόνατα. Ὅταν πέρασα μέσα στὴν καλύβα (Νοσοκομεῖο) εἶδα μετὰ φρίκης ὅτι τὸ δάπεδο ἦταν ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη λάσπη καὶ σὲ μιὰ γωνιὰ τῆς καλύβας ἦταν ἀκαθαρσίες καὶ οὖρα, ὅλα ρευστὰ ποὺ προχωροῦσαν καὶ πρὸς τὰ κάτω. Καὶ τὸ ὠνόμαζαν νοσοκομεῖο! Φρίξον Ἥλιε!!! Ἐπειδὴ δὲν μοῦ ἄρεσε (ἡ κλινική) ἐπέστρεψα πάλιν στὸ μέρος ποὺ ἤμουν πρῶτα. Μὲ διώχνουν. Καὶ πάλι ξαναγυρίζω νὰ πάγω πλέον ὁριστικῶς στὸ «νοσοκομεῖο». Μερικοὶ συνάδελφοί μου ποὺ δὲν τοὺς βρῆκε ἀκόμη τὸ κακό, ἄρχισαν νὰ χλευάζουν γιὰ τὴν κατάντια μου καὶ νὰ λένε «φύγτε μπρέ! φύγτε νὰ μὴ σᾶς φάη ἡ ἀρκούδα». Ἄς τοὺς συγχωρέση ὁ Θεός. Πῆγα καὶ ξάπλωσα πάνω στὴ λάσπη. Τί μὲ ἔμελλε;

Δὲν αἰσθανόμουν κρύο, καὶ ἀπὸ τίποτε ἀνάγκη δὲν εἶχα. Τὴ νύχτα δίψασα. Στὸ πλάγι μου ἔτρεχε νερὸ ἀπὸ τὴ βροχή, ἀπὸ τὴ σκεπὴ μέσα στὴν καλύβα. Βάζω τὴν καραβάνα μου καὶ γεμίζει καὶ τὴν ἀδειάζω μονορρούφι. Τὴν ξαναγεμίζω γιὰ ρεζέρβα. Ὅταν ξαναδίψασα τὴν βρῆκα στερεὸ πάγο. Τὸ πλευρό μου ἦταν μούσκεμα ἀπὸ τὴ λάσπη ποὺ πλάγιασα. Γιὰ τὰ πόδια λόγος μηδέν! Ἀφοῦ πέθαναν; Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωΐ ἦλθε ὁ γιατρὸς καὶ φωνάζει ποιός εἶναι ἄρρωστος νὰ βγῆ ἔξω. Τότε ἔρχεται ὁ Δημήτρης Πεχλιβάνης καὶ μὲ ἁρπάζει καὶ μὲ βγάζει στὸ γιατρό. Ὅταν μὲ εἶδε ὁ γιατρὸς θυμήθηκε τὸ σφάλμα του ποὺ δὲν μὲ ἔστειλε τὴν ἄλλη φορὰ στὸ νοσοκομεῖο καὶ μὲ παρακάλεσε νὰ τὸν συγχωρέσω. Ἂς σημειωθῆ ὅτι πολὺ ἀργὰ διεπίστωσαν οἱ γιατροὶ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐξανθηματικοῦ τύφου καὶ ὄχι συνέπεια κακώσεων καὶ ὑποσιτισμοῦ. Μᾶς φόρτωσαν στὰ βωδάμαξα σὲ κάθε ἁμάξι καὶ 14 ἄτομα, ἀνὰ 2 σειρὲς κεραμιδοειδῶς καὶ ξεκινήσαμε. Ἡμέρα πολὺ κρύα! Βοριὰς τρομερός. Ἡ γῆ σκεπασμένη μὲ μισὸ μέτρο χιόνι. Προχωροῦμε. Στὸ δρόμο πέθαναν πολλοὶ πάνω στὰ κάρρα. Ἀπὸ τὸ δικό μου κάρρο πέθανε τὸ Βασλικαρὶ τοῦ Γιάννη Σκαφιδᾶ (Στράντζα) καὶ ὁ Παναγιώτης Σουφλιώτης. Τοὺς πετοῦσαν στὰ χωράφια. Ἐγὼ δὲν κατάλαβα τίποτε. Εὑρισκόμην πάλι σὲ ἀφασία. Ἂς σημειωθῆ ὅτι εἶμαι ὀρεσίβιος καὶ στὴν κράσι σκυλάνθρωπος, θρέμμα τῶν βουνῶν τῆς Στράντζας καὶ ἴσως γι' αὐτὸ ἡ ψυχή μου δὲν ἔβγαινε. Ποιός μπορεῖ νὰ ξέρη! Κατὰ τὸ βασίλεμα τοῦ ἡλίου φθάσαμε στὸ Καρναμπάτ. Τὰ ἄστρα ἀστράφτουν. Στὴ γῆ ἕνα μέτρο χιόνι, παγωνιὰ τρομερή. Ἐγὼ δὲν κρυώνω. Γιὰ νὰ μὴν κρυώνω ὡς φαίνεται ὁ χάρος μὲ εἶχε τυλίξει μὲ τὶς μαῦρες φτεροῦγες του, ἀλλὰ ἡ δυνατὴ ψυχή μου τὸν διώχνει.

Μᾶς σταμάτησαν ἔξω ἀπὸ τὸ Καρναμπάτ, διότι ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἀποφασίστηκε νὰ κηρυχθοῦν τὰ καλύβια καραντίνα ἕνεκεν τοῦ τύφου. Παρ' ὀλίγον νὰ μᾶς γυρίσουν πίσω πάλι στὰ καλύβια μέσα σὲ τέτοια τρομερὴ νύχτα, νὰ πεθάνουμε πλέον ὅλοι ὅσοι ζήσαμε. Ἦταν 28 Δεκεμβρίου 1917. Τέλος μᾶς πῆγαν στὸ νοσοκομεῖο. Ἐμένα μὲ πῆρε τὸ κάρρο ἀπὸ κάτω ὅταν κουρδουκύλησα γιὰ νὰ κατεβῶ ἀπὸ τὸ κάρρο. Τώρα θὰ μᾶς κάνουν λουτρό. Ἄλλο μαρτύριο γιὰ μένα. Ἀφοῦ ἔγινε καὶ τὸ «λουτρὸ» μὲ

λένε: — Χάϊντε τώρα! μὴ στέκεσαι. — Βρὲ παιδιὰ τοὺς λέγω, ἀφοῦ εἶμαι ὁ μισὸς πεθαμένος! Δὲν μὲ βλέπετε; Σηκῶστε με καὶ πηγαίνετέ με μέσα. —«Γρήγορα κερατὰ νὰ φύγης νὰ μὴ σὲ στρώσω στὸ ξύλο!» Δυστυχῶς!! ἦταν Ἕλληνες πιὸ τυχεροὶ ἀπὸ μᾶς, ποὺ ἡ μοῖρα τοὺς ἔγραψε γιὰ νοσοκόμους. Βλέπω ἕναν Βούλγαρο ἐπιλοχία, ποὺ τὸν γνώρισα ἀπὸ τὴν προηγούμενη φορὰ στὸ νοσοκομεῖο καὶ τοῦ λέγω μὲ κλάματα. Κύρ' ἐπιλοχία! σὲ παρακαλῶ ἔλα καὶ πάρε με! δὲν μπορῶ νὰ ἔλθω, καὶ θὰ μὲ δείρουν. Αὐτὸς μόλις μὲ γνώρισε τρέχει σὰν σίφουνας κοντά μου καὶ μὲ λέγει Βουλγάρικα: «Ὤχ! Τανάσε μόε! στό σε πατὶλ μπρὲ μομτσέ!» (ὤχ Θανάση μου! Τί ἔπαθες βρὲ παιδὶ) καὶ μὲ ἁρπάζει σὰν πούπουλο, μὲ φιλάει στὰ δυό μου ψειριασμένα μάγουλα καὶ μὲ τοποθετεῖ στὸν θάλαμο τῆς ἀναμονῆς, μιὰ πελώρια αἴθουσα. Τότε μόνον εἶδα μὲ τὰ θολά μου μάτια, ὅτι ὅσοι φύγαμε ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἀπὸ τὰ καλύβια τῆς μαύρης κολάσεως καὶ φθάσαμε ζωντανοὶ μέχρι τοῦ νοσοκομείου ἤμασταν 156. Ἄλλοι ἐκεῖνοι ποὺ πετάχτηκαν στὸν δρόμο, στὰ χωράφια. Ἂς σημειωθῆ, ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὴ δική μας ἀποστολὴ στὸ νοσοκομεῖο, ὅσοι ἀρρώστησαν στὰ καλύβια πέθαναν κακὴν κακῶς, διότι ἐφηρμόσθη αὐστηρὰ ἡ διαταγὴ τῆς καραντίνας (ἀπομονώσεως) ἀπὸ τὰ καλύβια εἰς λοιπὰ μέρη τῆς Βουλγαρίας. Πᾶνε καὶ αὐτοὶ ἀδιάβαστοι, διότι στὰ καλύβια δὲν εἴχαμε παπὰ οὔτε Βούλγαρο οὔτε Ἕλληνα. Στὸν θάλαμο ἀναμονῆς καθήσαμε 5 μέρες δίχως ψωμὶ καὶ νερό, διότι λέει ἀκόμη δὲν περάσαμε στὴν δύναμι τοῦ νοσοκομείου. Δὲν μᾶς ἔμελλε. Ἤμασταν ἐξασκημένοι εἰς ὅλες τὶς κακουχίες. Ὁ δὲ θάνατος κοινότατος, δὲν συγκινοῦσε κανέναν. Μεταξύ μας κάποιος ἄνοιξε ἕνα κουτάκι γεμᾶτο βούτυρο ἀπὸ τὸ σπίτι του (ὄνομα καὶ μὴ χωριό, γιατὶ εἶναι γνωστὸς) καὶ ἔδωσε σὲ ὅλους τοὺς γνωστούς του ἀπὸ μιὰ βούκα βουτηγμένη στὸ βούτυρο. Τοῦ ζήτησα καὶ ἐγώ, ἀλλὰ δὲν μὲ ἔδωσε. Τέτοια πράγματα δὲν ξεχνιοῦνται. Τὴν 6η μέρα ἔρχεται ὁ Κώστας Γιαμαλῆς, ὁ ἐπιλεγόμενος Μερμηγγὰς ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρο καὶ μᾶς κούρεψε. Πάλι ἀναγκάζομαι νὰ σᾶς εἰπῶ, ὅτι δὲν λέγω ὑπερβολές. Ἡ μηχανὴ ποὺ μὲ κούρεψε, μαλλιά, γένεια καὶ φρύδια καὶ μουστάκια, εἶχε γίνει, ἀπὸ τὸ νὰ κόβῃ ψεῖρες, σὰν νὰ τὴν βούτηξες μέσα στὸ βούτυρο. Στὰ μάγουλά μου, τὰ

ἄλλοτε ροδοκόκκινα, εἶχε μείνει ἕνα στρῶμα, εἶδος μάσκας, πεπιεσμένο ἀπὸ νεκρὲς πλέον ψεῖρες καὶ κονίδια. Αὐτὸ τὸ στρῶμα ὕστερα ἔβγαινε πρὸς τὰ ἔξω μὲ τὰ νεοφυῆ γένεια. Μοιραστήκαμε πλέον σὲ τακτικοὺς θαλάμους πρὸς νοσηλεία ἀνθρωπινή, ἀλλὰ κατόπιν ἑορτῆς καὶ ἔτσι εἶχε πλέον θέσι τὸ λαϊκὸ ρητό: «θὰ σὲ κάψω Γιάννη, θὰ σ'ἀλείψω μίξα νὰ γιάνη». Ἐγὼ ἔπεσα στὸν θάλαμο τοῦ Ληλοτίνη Σέρβου, ἑνὸς αἱμοχαροῦς κτήνους. Ἂν καὶ ἐζήτησα νὰ μὲ τοποθετήσουν στὸν θάλαμο τοῦ Βασίλαρου Παναγιώτη, ἐστάθη ἀδύνατον. Τὸν ἐγνώρισα τὴν προηγουμένη φορὰ ποὺ πῆγα στὸ νοσοκομεῖο. Μυτιληναῖος, μὲ εὐρεία μόρφωση καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦταν στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπιθεωρητὴς 12 τουρκικῶν σχολείων, μὲ μισθὸ 150 μετζίτια τὸν μῆνα, ἴσον 30 εἰκοσόφραγκα χρυσᾶ. Τώρα πετοῦσε ἀκαθαρσίες καὶ ἔπλυνε σκοραμίδες καὶ τὰ ἀποχωρητήρια. Ἦταν εὐτυχὴς διότι ξέφυγε ἀπὸ τὰ καλύβια. Ἄνθρωπος καλόκαρδος καὶ πολὺ ἐξυπηρετικὸς γιὰ τοὺς πάσχοντας. Γιὰ μένα πλέον ἄνοιξε ἡ θύρα τοῦ φρικτοῦ μαρτυρίου. Ζεστάθηκα, αἰσθάνθηκα πλέον τὸν ἑαυτό μου, ἀλλὰ ἄρχισαν πλέον οἱ φρικτοὶ πόνοι στὰ πόδια μου. Ὁ γιατρός, ἕνας Βούλγαρος μὲ γνήσια ἑλληνικὴ γλῶσσα (ἴσως νὰ ἦταν καὶ Ἕλλην) μὲ περιποιήθηκε πολὺ καλά. Διέταξε νὰ μοῦ κάνουν μπάνιο στὰ πόδια ποὺ ἦταν πολὺ πρησμένα. Μέσα στὸ νερὸ τοῦ μπάνιου γέμισε μὲ λίπος ἀπὸ τὰ νεκρά μου πόδια. Εἶχε σχηματισθῆ ἕνα σημάδι γύρω στὴ μέση τῆς γάμπας σὰν νὰ ἔκαμα μιὰ μαχαιριὰ γύρω. Ἦταν τὸ σημάδι ποὺ χώρισε πλέον τὸ νεκρὸ σῶμα ἀπὸ τὸ ζωντανό. Τώρα τοὺς τρομεροὺς πόνους τῶν ποδιῶν μου νὰ ἔχω, ἢ τῆς πείνας τό μαρτύριο; Θὰ πῆτε — νοσοκομεῖο καὶ τόση πεῖνα; Ὁ βάρβαρος Σέρβος θαλαμάρχης διὰ νὰ μὴν κουβαλάη τὴν σκοραμίδα μὲ εἶχε γράψει διαρροιῶντα καὶ μὲ ἔδινε τὸ μεσημέρι καὶ τὸ βράδυ ἀπὸ λίγο πιλάφι τόσο ποὺ χωράει στὸ πιατάκι τοῦ καφέ. Κατόπιν διαμαρτυριῶν μου στὸ γιατρὸ ὅτι βγαίνω πρὸς ἔξω στὶς πέντε μέρες μιὰ φορὰ μὲ ἐδόθη τροφὴ κανονικὴ ὅπως σὲ ὅλους. Ἡ πεῖνα θερίζει. Ἐκεῖνο τὸ σημάδι ποὺ ἦταν στὴ μέση τῆς γάμπας ἐπροχώρησε καὶ ἐχώρισε πλέον σὰν κόψιμο ἀπὸ μαχαίρι καὶ ἐχώρισε τὸ νεκρὸ ἀπὸ τὸ ζωντανὸ καὶ στὴ μέση ἔμεινε 7 πόντων κόκκαλο γυμνό. Τότε μόνο μὲ ἔπαυσαν οἱ πόνοι. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε λυθῆ καὶ ἡ καραντίνα

μεταξὺ Καρναμπὰτ καὶ καλύβια καὶ ἄρχισαν νὰ ἔρχωνται πάλιν ἀσθενεῖς. Τότε μόνον μάθαμε τί θανατικὸ ἐνέσκηψε στὰ καλύβια εἰς τὸ διάστημα τῆς καραντίνας. Φρικτὴ πανωλεθρία ἔπαθαν ὅσοι ἦταν ἀπὸ τὸ Σουμπάσ—κιογι (νέο Σούλι) τῶν Σερρῶν. Ἀπὸ αὐτοὺς πέθαναν πάρα πολλοί. Ἐμένα μὲ ἔβαλαν στὴ γωνιὰ τοῦ θαλάμου μαζὶ μὲ ἕναν Σερραῖο Μαυρουδῆ ὀνομαζόμενον, γιατὶ τὰ πόδια μας βρωμοῦσαν φρικτά. Κατόπιν καλῆς γειτονιᾶς 25 ἡμερῶν μὲ τὸν Μαυρουδῆ ὁ ὁποῖος δὲν ἔτρωγε ψωμὶ καὶ τὸ ἔβαζε κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό του, καὶ ἔπινε μόνον τὸ θαλασσὶ ζουμὶ τὸ δῆθεν γάλα, μιὰ βραδιὰ τὸν ἀκούγω νὰ λέγη μητέρα, μητέρα, μητέρα, καὶ μὲ τὸ μητέρα στὸ στόμα ξεψύχησε. Τότε ἐγὼ σηκώνω τὸ μαξιλάρι του καὶ βγάζω ἀπὸ κάτω δέκα ἕξι (16) ὄγδοα ψωμί. Τὰ παίρνω κοντά μου, σκεπάζω τὸ κεφάλι μου μὲ τὴν κουβέρτα καί!!! τὰ τρώγω ὅλα. Φωνάζω καὶ τὸν νοσοκόμο καὶ μοῦ φέρνει μία κανάτα νερό, τὸ πίνω ὅλο καὶ τὸν λέγω «αὐτὸς πέθανε». Ὁρμᾶ σὰν σίφουνας στὸ μαξιλάρι καὶ μοῦ λέγει «χλὲπ νέμα;» τοῦ λέγω «νέμα» δηλαδὴ ψωμὶ δὲν ἔχει; Πῶς δὲν ἔσκασα δὲν ξέρω. Οὔτε βαροστομαχιὰ οὔτε λιγούρα. Ἦλθε καὶ ὁ Ζαχαρόπουλος ὁ γιατρὸς στὸ νοσοκομεῖο ὑπηρεσιακῶς (ὁ διακεκριμένος χειροῦργος τῶν Σερρῶν). Οἱ μέρες περνοῦν. Ἐγὼ σιγὰ-σιγὰ ἀναλαμβάνω. Μιὰ μέρα μοῦ λέγει ὁ Ζαχαρόπουλος: —Τί κάνεις βρὲ Θανάση; — Τί νὰ κάνω γιατρέ μου; καρτερῶ τὴν ὥρα μου μὰ δὲν ἔρχεται. —Μοῦ λέγει. Ἄδικα καρτερεῖς. Τὴν ὥρα σου τὴν καρτερούσαμε ὅλοι, ἀλλὰ γελαστήκαμε. Ἔχεις καρδιὰ ἀπὸ σίδερο. Δὲν θὰ πεθάνης. Εἶσαι παιδὶ μὲ γερὴ καὶ ζεστὴ ψυχή. Θὰ ζήσης καὶ θὰ προκόψης. Ξέρουμε ἀπὸ ἀναπήρους. Θὰ κόψουμε τὰ νεκρὰ καὶ θὰ βάλουμε τεχνητὰ ποὺ θὰ σὲ βοηθοῦν ἀρκετά. — Μὰ γιατρέ μου, τὰ γόνατά μου σχημάτισαν μόνιμη γωνία. — Μὴ φοβᾶσαι, μοῦ λέγει καὶ θὰ ἀνοίξουν. Ἂς σημειωθῆ ὅτι εἰς τὸ στρατόπεδό μας πολλοὶ ἔπαθαν ἀπὸ νέκρωσι τῶν κάτω ἄκρων, ἀλλὰ πολλοὶ ὀλίγοι ἔζησαν. Ἔζησα ἐγώ, ὁ Γιάννης Βισακαλῆς (Σέρραι), ὁ Γιάννης Ἀλεξίου (Χορτερὸ Σιδηροκάστρου), Πέτρος Μάρτης ἂν δὲν ἀπατῶμαι ἀπὸ τὸ Πράβι, Ἀντώνης Κούτλος (Ἀναστασιά), Ζήσης Ναοὺμ (Σέρραι) καὶ ἄλλοι πολλοὶ ποὺ ξέχασα τὰ ὀνόματά των. Στὸ νοσοκομεῖο εἴχαμε ὅλο Ἕλληνας νοσοκόμους καὶ ὀλίγους Σέρβους. Οἱ Ἕλληνες ποὺ

τοὺς βοήθησεν ἡ τύχη νὰ εἶναι νοσοκόμοι ὄχι βεβαίως ἐξ εἰδικότητος, ἀλλ' ἢ τυχαίως ἢ κατόπιν δωροδοκίας, ἐμαζέβοντο γύρω στὰ κρεβάτια τοῦ πόνου καὶ τοῦ μαρτυρίου, πιάνονταν χέρι μὲ χέρι καὶ χλεβάζοντες ἐχόρευαν τὸν μακάβριο χορό τους μὲ τὸ μακάβριο ἐπίσης τραγούδι.

«Ποδαράκια μου ου ου ου».

«Πουτσαράκια μου ου ου ου».

Γιατὶ ἐμεῖς πάντα ὀλολύζαμε καὶ λέγαμε «Ὤχ! ποδαράκια μου!! Ὤχ! Μάνα μου! γιατί μὲ γέννησες!!!» Ἂς εἶναι συχωρεμένοι. Οἱ μέρες περνοῦν, ἦλθε ὁ Μάρτης τοῦ 1918. Πόνους δὲν ἔχω πλέον. Ἀλλὰ τί θὰ γινόταν μὲ τὰ νεκρὰ πόδια μου; Τίποτε δὲν προβλέπεται. Στὰ τελευταῖα μᾶς μαζεύουν ὅλους τοὺς παθόντας σὲ ἕνα θάλαμο χωριστά. Βρῶμα καὶ δυσωδία. Ἐκεῖ βρῆκα καὶ τὸν θρυλικὸ Χαράλαμπο ποὺ ἄλλαξε τὸ ὄνομά του στὸ νοσοκομεῖο, καὶ τὸν Πασχάλη ἀπὸ τὸ Κιοσελέζ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Καὶ αὐτοὶ ὁμοιοπαθεῖς. Κατ' ἐκεῖνες τὶς μέρες μᾶς ἔφεραν μία νοσοκόμα Σερβίδα σχεδὸν 50 — 55 ἐτῶν, ἴσως καὶ 60. Μία γυναῖκα συνετή, ψυχόπονη, περιποιητική, θαρρεῖς ἡ φύσις τὴν προώριζε γιὰ νοσοκόμο. Ἦλθε γιὰ πρώτη φορὰ καὶ μᾶς ἐπιθεώρησε. Ὅταν βλέπη ἐμένα μὲ πρόσωπο ξεγυρισμένο ποὺ δὲν ἦταν κατάλληλο γιὰ κρεβάτι μοῦ λέγει «Ἐσὺ ἀγόρι μου τί ἔχεις; Γιατί βρίσκεται στὸ κρεβάτι;» Ὅταν σήκωσα τὴν κουβέρτα καὶ εἶδε τὰ πόδια μου διὰ μιᾶς πετάχτηκαν τὰ δάκρυά της. Μὲ ρωτάει «γιατὶ δὲν σὲ κάνουν ἐγχείρησι;» — Δὲν ξέρω! τῆς λέγω, δὲν εἶναι δικαίωμά μου. Δὲν ἔχουμε δικαιώματα!». Τότε μοῦ λέγει: «Μὴ φοβᾶσαι! Ἐγὼ θὰ σὲ σώσω» καὶ ἔφυγε. Ἐδῶ θὰ σᾶς σημειώσω κάτι κωμικοτραγικό, κάτι μακάβριο γεγονός. Ἔβλεπα μὲ τὰ μάτια μου ποὺ ὅταν ἀπέθνησκαν κατὰ τὴν δράσι τοῦ Τύφου καὶ τῆς πείνας 15 — 20 κάθε μέρα, τοὺς ἔβαζαν στὰ φορεῖα γραμμὴ γιὰ τὸ σαλόνι, ἐρχόταν ἕνας παπὰς Βούλγαρος (οἱ Ἕλληνες παπάδες ἔκοβαν καὶ κουβαλοῦσαν ξύλα στὰ βουνὰ ὅπως μάθαμε, μὲ σύντροφο τὴν πεῖνα) ἄναβε 1 κεράκι γιὰ ὅλους, ἐψάλλετο τὸ νεκράτο, καὶ ὕστερα τοὺς φόρτωναν στὰ βωδάμαξα καὶ στὸν ὁμαδικὸ τάφο. Πήγαινε μαζί τους καὶ ὁ Νέστορας Βαργεμέζης ἐκ Σιδηροκάστρου καὶ διαχειριστὴς τοῦ ἱματισμοῦ τοῦ νοσοκομείου καὶ ἀφαιροῦσε ἀπὸ τοὺς πεθαμένους

τὸ ἐσώβρακο καὶ τὸ πουκαμισάκι καὶ ὕστερα τοὺς πετοῦσαν φύρδην μίγδην μέσα στὸν ὁμαδικὸ τάφο. Μιὰ μέρα φόρτωσαν στὸ βωδάμαξο 11 πεθαμένους. Ἀφοῦ τοὺς πῆγαν στὸν ὁμαδικὸ τάφο βλέπει ὁ Νέστορας ὅτι ὑπάρχουν πεθαμένοι μόνον 10. Διαμαρτυρήθηκε στοὺς καραγωγεῖς «τί τὸν κάματε τὸν ἄλλον; Μήπως ἦταν ψέματα πεθαμένος καὶ ἔφυγε;»"Οταν γύρισαν πίσω τὸν βλέπουν μέσα στὴν ἀγορὰ φαρδὺ πλατὺ καὶ γύρω-γύρω παιδιὰ νὰ τὸν βλέπουν. Οἱ δύστυχοι! κατόπιν τόσης δουλειᾶς καὶ τόσων βασάνων δὲν ἐδικαιοῦντο οὔτε μιὰ πατσαβούρα νὰ πάρουν μαζί τους.

Ἀφοῦ μὲ ὑπεσχέθη ἡ νοσοκόμος ὅτι θὰ μὲ σώση, ἀκόμη ἐκείνη τὴν ἡμέρα πιάνει τὸν Βούλγαρο ἀρχίατρο καὶ τοῦ λέγει ὅτι πρέπει νὰ γίνη ἐγχείρησι καὶ εἶναι ἀπάνθρωπο ἕνα παιδὶ νὰ πάθη ἐργαζόμενο καὶ νὰ ἀφιχθῆ ὅπως ἀφίχθηκε. Τὸ παιδὶ εἶναι τετράγερο καὶ δὲν πρόκειται νὰ πεθάνη. — δὲν ἔχουμε λέγει ἐργαλεῖα. — Τότε νὰ τὸ στείλωμε στὴ Γιάμπολη. Ἀπαντοῦν ὅτι δὲν ἔχουν χειρουργικὸν Τμῆμα. Τηλεφωνοῦν στὴν Σόφια. Ἀπάντησις. Μεταξὺ Σόφιας καὶ Καρναμπὰτ ὑφίσταται ἡ καραντίνα. Ἡ γριὰ νοσοκόμα δὲν τὰ ρίχνει κάτω.— Θὰ τηλεφωνήσουμε λέγει στὸν Πύργο (Μπουργάζ). Ἀπὸ τὸν Πύργο ἀπαντοῦν ὅτι καὶ κρεβάτια διαθέσιμα ὑπάρχουν, ἔχουμε καὶ χειροῦργο καὶ ἐργαλεῖα. Τρεχάτη ἔρχεται ἡ γριὰ νοσοκόμα, μὲ ἁρπάζει καὶ μὲ φιλεῖ καὶ μὲ λέγει. (μομτσέ! Τὶ σπασίχ!) δηλ. (ἀγόρι μου σὲ ἔσωσα). Αὔριο φεύγεις γιὰ τὸν Πύργο. "Οπως τὸ εἶπε, τὴν ἄλλη μέρα μὲ στείλανε μαζὶ μὲ τὸν Ἀντώνη Κοῦτλο ἀπὸ τὴν Ἀναστασιά, τὸν Χρῆστο τὸν γιὸ τῆς Οὐρᾶς ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρο ποὺ εἶχε τὸ πόδι του βγαλμένο ἀπὸ τὸν γοφὸ ἀπὸ μιὰ ὑποκοπανιὰ ποὺ ἔφαγε γιατὶ δὲν μποροῦσε νὰ σπρώξη τὸ χειράμαξο γιομᾶτο χῶμα, καὶ ἕναν Τοῦρκο τραυματία μὲ σφαῖρα γιὰ λιποταξία. Συνοδοὺς μᾶς ἔδωσαν τὸν Τάκη Σύρη κουρέα ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρο καὶ κάποιο Κώστα Τσαγγάρη, ἂν δὲν ἀπατῶμαι τὸν κουνιάδο τοῦ δικολάβου Μυλωνᾶ. Ἐφθάσαμε στὸν Πύργο καὶ μᾶς ἔβαλαν στὸ «Δριζάβνα — Μπόλνιτσα» (κρατικὸ νοσοκομεῖο). Ἀπὸ ἐκεῖ πλέον θὰ ἔβγαινα δίχως ποδάρια. Ἐπερίμενα τὸ πριόνι καρτερικώτατα. Ὁ γιατρός, Αὐστριακός, ἔδειξε σὲ μένα ὅλη τὴν πολεμική του ἔχθρα. Μὲ ἐπριόνισε καὶ μὲ ἄφησε ἔτσι δίχως νὰ ἐφαρμόση τὴν τακτικὴ τοῦ ραψίματος ὅπως τὴν ἐφήρμοζε στοὺς Βουλγάρους τραυ-

ματίας. Μετὰ ἄφησε ἔτσι δεμένα τὰ κολοβώματα 10 μέρες δίχως νὰ μὲ κάμη ἀλλαγὴ ἕως ὅτου βρώμησαν πλέον. Μερόνυχτα εἶχα τρομεροὺς πόνους. Ὅταν ἐρχόταν καμμιὰ φορὰ ὁ ὕπνος, αἰσθανόμουν ἕνα δυνατὸ συνεχὲς τράνταγμα, κάτι σὰν σεισμὸ καὶ ξυπνοῦσα. Τί μὲ ἐγίνετο, ἔμεινε σὲ μένα ἀνεξήγητο. Ἂς σημειωθῆ ὅτι στὸ νοσοκομεῖο ἐνοσηλεύονταν καὶ πολῖται τῆς πληρωμῆς καὶ στρατιῶται. Ἂν καὶ ἦταν τὸ ψωμὶ 300 γραμμάρια σκέτο καλαμπόκι, τὸ συσσίτιο ἦταν πλούσιο καὶ ἔτσι βοηθοῦσε καὶ τὸ ψωμί. Νοσοκόμους εἴχαμε Σέρβους αἰχμαλώτους καὶ 2 νοσοκόμες Βουλγάρες ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ὡραία κοπέλλα ψυχὴ ἀγγέλου, περιποιητική, πρόσχαρη καὶ ἀκούραστη. Τὴν λέγανε Σέστρα Βουλκάνοβα (Ἀδελφὴ Ἡφαιστιάδου) ἔτσι ἐξηγεῖται. Ἡ ἄλλη ἦταν ἀρειμάνια σὰν ἄντρας, μὲ ψυχὴ μοχθηρὴ καὶ ὁπότε μὲ ἔκαμε αὐτὴ ἐπίδεσι μὲ βασάνιζε. Μιὰ μέρα ὅταν μὲ ἄλλαζε τὰ κολοβώματα, μὲ εἶδε στὰ μάτια σὰν ἀπὸ μῖσος καὶ μοῦ λέγει: «Ἀνάθεμά σε Γκραῖκο! Τί ὅμορφος ποῦ ἔγινες! Αὐτὴ ἡ ὀμορφιὰ ταίριαζε σὲ ἕναν Βούλγαρο καὶ ὄχι σὲ ἐσένα. Ἀλλὰ γιὰ νὰ τὴν ἔχης, ἔχεις μέσα στὶς φλέβες σου κάτι τὸ Βουλγάρικο. Ἔ! ἀπὸ τότε καὶ πέρα μὲ περιποιόταν σὰν Βούλγαρο. Ὅλοι οἱ νοσηλευόμενοι ἦσαν Βούλγαροι καὶ μόνον ἐγὼ καὶ ὁ Ἀντώνης Κοῦτλος κάναμε παραφωνία. Μῆνας Ἀπρίλιος τοῦ 1918. Πάσχα! Μᾶς μοίρασε ὁ Ἐρυθρὸς Σταυρὸς ἀπὸ 2 αὐγὰ κόκκινα. Νὰ βλέπατε τί γινόταν. Ὅλους τοὺς πολίτας καὶ στρατιώτας τοὺς κουβαλοῦσαν ἀπὸ τὰ σπίτια τους τοῦ Θεοῦ τὰ καλά. Ἀγαθὰ ἄφθονα καὶ δὲν εἶπε οὔτε ἕνας: —Ἂς δώσω κάτι καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς δυστυχεῖς, κάτι ἀπὸ τὸ σπίτι γιατὶ καὶ αὐτοὶ εἶναι ἄνθρωποι ἀπὸ σπίτια. Τίποτα! Ἐγὼ ξάπλωνα, ἔπαιρνα τὴν κουβέρτα πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου καὶ ἔτσι κουκουλωμένος ἔκλαιγα, ἔκλαιγα ἕνα κλάμα γιομᾶτο πόνο καὶ ψυχικὸ σπαραγμό. Ὁ Θεὸς νὰ φυλάξη τὰ πλάσματά του νὰ μὴν πλαγιάσουν ἄρρωστοι στὸ κρεβάτι καὶ μάλιστα στὸ κρεβάτι τοῦ πόνου δίχως νὰ ἔχουν στὸ πλάγι τους ἕνα προσφιλὲς οἰκογενειακὸ πρόσωπο. Εἶναι τρομερὸ ψυχικὸ μαρτύριο, καὶ νὰ μὴν ἔχης οὔτε τσιγάρο νὰ καπνίσης. Ὅ,τι καὶ ἂν γράψω δὲν δύναμαι νὰ σᾶς φέρω κοντὰ στὴν πραγματικότητα. Στὰ κατάστιχά των εἴμασταν γραμμένοι αἰχμάλωτοι πολέμου «Βοϊνο—σπλέννιτσ». Οἱ μέρες περνοῦν, οἱ πληγές

μου ἐπουλώθηκαν. Καιρὸς κεράσια, δηλαδὴ Μάϊος. Μιὰ μέρα καθὼς κοιμώμουν τὸ μεσημέρι, ἕνα χέρι μὲ σπρώχνει. Ἀνοίγω τὰ μάτια μου καὶ βλέπω νὰ στέκη δίπλα στὸ κρεβάτι μου μιὰ κυρία μὲ παράστημα ἀριστοκρατικὸ καὶ κοντά της πέντε (5) κοριτσάκια ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερο θὰ ἦταν ἕως 16 ἐτῶν. Μάνα καὶ παιδιὰ φοροῦσαν φουστάνια χρώματος θαλασσί. Καὶ μὲ λέγει «τί κάνει ὁ κύριος;» Τῆς λέγω «εἶμαι καλά, κυρία μου, ἀλλὰ δὲν εἶμαι ἐγὼ ἐκεῖνος ποὺ ζητᾶτε. — Καὶ ποῦ ξέρεις ὅτι δὲν ζητᾶμε τὸν κύριο; Τῆς λέγω. «Ἐμένα κανεὶς δὲν μὲ ζητάει. Τὸν ἀπόκληρο τῆς τύχης δὲν τὸν ζητοῦν». «Μὰ ἐσένα θέλουμε κύριε! καὶ γιὰ σένα ἤλθαμε. Μᾶς εἶπε τοῦ Ἀσλάνη ἡ μάνα. (ὁ Ἀσλάνης ἦταν ἕνα παιδὶ ποὺ τοῦ κόψαν τὸ ἕνα πόδι, Ἕλληνας τῆς Βουλγαρίας).

Ἐγὼ λέγει εἶμαι Γκραικιὰ (ἑλληνίδα) καὶ μοῦ εἶπε τοῦ Ἀσλάνη ἡ μάνα νὰ ἔλθω νὰ σὲ ἰδῶ. «Πᾶνε νὰ ἰδῆς μοῦ λέγει ἕναν Γκραικὸ τὸν καϋμένο! τί ἄνθρωπος! τοῦ κόψαν τὰ δυό του πόδια. Μὲ συγχωρεῖς πάντως! Σοῦ ἔφερα κάτι σὰν νὰ σοῦ τὰ ἔφερε μιὰ γυναῖκα σπιτικιά σου. Τότε τῆς λέγω μὲ ψυχικὸ πόνο «ἡ γυναῖκα ἡ σπιτικιά μου εἶναι ἡ ἀραβωνιαστικιά μου, ἀλλὰ εἶναι πολὺ μακρυά. Ἀφοῦ μιλήσαμε ἀρκετά, μὲ ἐχαιρέτησε ὅλη ἡ οἰκογένεια καὶ ἔφυγαν μὲ τὴν ὑπόσχεσι ὅτι πάλι θὰ ξανάρχονταν, καὶ μέ ἄφησε ἕνα δέμα ἕως τέσσερις ὀκάδες. Ὅταν τὸ ἄνοιξα τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ εἶδαν τὰ μάτια μου! Μόνον θὰ ἀναφέρω τὰ κουλούρια καὶ τὰ τσιγάρα. 2 πάκα τῶν 100 σιγαρέτων. Λέγω τὸν συνάδελφό μου Ἀντώνη νὰ τρῶμε, «ὅ,τι δικό μου εἶναι καὶ δικό σου». Ὁ καιρὸς κυλᾶ. Οἱ πληγὲς ἔκλεισαν, τὰ κόκκαλα ἀπὸ κάτω φαίνονται ἀπὸ κακὴ ἐγχείρισι. Μὲ μετακόμισαν σὲ ἄλλο νοσοκομεῖο, εἶδος ἀναρωτηρίου «πανσιὸν — Φρένσκι» δηλαδὴ Γαλλικὸ οἰκοτροφεῖο καὶ τὸ μετέτρεψαν εἰς νοσοκομεῖο. Εἰς αὐτὸ τὸ νοσοκομεῖο βρῆκα πάλιν τὴν τακτικὴ τῶν ὁμήρων. Ψωμὶ τὸ ἴδιο, συσσίτιο πενιχρότατο. Ἦταν ἕνας θάλαμος μεγάλος μὲ 40 κρεβάτια σανιδένια. Νοσηλευόμενοι ὅλοι Σέρβοι, ἄνθρωποι ἀρειμάνιοι καὶ δυνατοί, ἀλλὰ ὅλοι μὲ κομμένα πόδια. Οἱ πιὸ ἐλαφρὰ ἀκρωτηριασμένοι τοὺς ἔλειπε τουλάχιστον ἡ μισὴ πατοῦνα καὶ βάδιζαν πάνω στὶς φτέρνες ποὺ τοὺς ἔμειναν. Ἕνα Σερβάκι (τὸ καημένο) ἕως 18 χρονῶν, ἕνα πολὺ ὄμορφο παιδί, τοῦ

εἶχε κόψει τὰ πόδια ὁ αἱμοβόρος Αὐστριακὸς γιατρὸς καὶ τὰ ἄφησε ἄρραφτα. Καὶ ἔβγαζε τὸ καημένο ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ κόκκαλο μὲ ἕνα ξυλαράκι σκουλήκια. Ὤ! Ἐκεῖ νὰ ἔβλεπες τὸ μεσημέρι ὅταν παίρναμε τὸ συσσίτιο ἐγίνετο μέσα στὸ θάλαμο σωστὴ ἀγορά. Ἕνας νὰ πουλᾶ τὸ ζωμό του, ἄλλος τὸ «κρέας του», ἄλλος τὸ ψωμί του, ἄλλος ἕνα τσιγάρο καμωμένο ἀπὸ γόπες τσιγάρων. Τὰ πιάτα μας δὲν ἤθελαν πλύσιμο, γιατὶ περνοῦσαν ἀπὸ πολλὲς γλῶσσες ἀπὸ χέρι σὲ χέρι. Ψεῖρες δὲν εἴχαμε, ἀλλὰ οἱ κορέοι δὲν μᾶς ἄφηναν αἷμα. Μέσα σὲ τόσους Σέρβους μονάχα ἐγὼ Ἕλληνας. Τοὺς Σέρβους τοὺς ἔστελναν ἀπὸ τὰ σπίτια των δέματα πρὸ παντὸς ψωμί. Γιὰ νὰ φθάση τὸ δέμα στὸ νοσοκομεῖο περνοῦσαν 20 μέρες. Ὅταν τὸ ἄνοιγαν τὸ ψωμὶ ἦταν πράσινο καὶ κατεστραμμένο ἀπὸ μούχλα. Ἄρχιζε τὸ καθάρισμα τοῦ ψωμιοῦ καὶ ὅταν ἔκαμαν νὰ πετάξουν τὰ μουχλιασμένα, τὰ ἅρπαζε ἄλλος καὶ κατόπιν ἄλλος καὶ ἔτσι δὲν πήγαινε χαμένο τίποτε. Καιρὸς ἀγγούρια. Οἱ Σέρβοι πολλοὶ εἶχαν χρήματα καὶ ἀγόραζαν. Ἐγὼ ἀπολάμβανα μόνον τὴ μυρωδιά. Ψωμὶ φυσικὰ τρώγαμε μόνον τὸ πρωΐ. Μιὰ μέρα μὲ εἶχε κυριεύσει ὁ πειρασμὸς νὰ φάγω ἀγγούρι. Τί μὲ ἔνοιαζε καὶ ἂν δὲν ἔτρωγα μιὰ μέρα ψωμί; Ἤμουν μαθημένος. Λοιπὸν τὸ πρωὶ μόλις πῆρα τὸ ψωμὶ τὸ πουλῶ καὶ ἀγοράζω ἕνα ἀγγούρι. Ἡ τύχη μου καὶ ἐδῶ μὲ πρόκαμε. Τὸ ἀγγούρι ἦταν πικρὸ φαρμάκι καὶ ἔτσι ἔφαγα ψωμὶ μετὰ δυὸ μέρες. Ὅταν τρώγαμε τὸ μεσημέρι τὸν τσορμπὰ φυσικὰ δίχως ψωμί, ἐρχόταν ὁ ἀρχινοσοκόμος καὶ μᾶς ἔλεγε: «Γιάστε μομτσέτα! Μάϊκα Μπουλγκάρια χρόνει» δηλαδὴ «τρῶτε παιδιά! ἡ μητέρα Βουλγαρία τρέφει». Μιὰ μέρα ἀπόγευμα ἀκούγω μιὰ γυναικεία φωνὴ στὴν εἴσοδο τοῦ αὐλόγυρου τοῦ νοσοκομείου νὰ λέγη: «Θανὰσ Μποróζ, Θανὰσ Μπορόζ». Ἐγὼ στὰ κατάστιχα τῆς Βουλγαρίας ἤμουν γραμμένος Ἀτανὰς Τοντορώφ. Λέγω ἕναν νοσοκόμο «Αὐτὴ ἡ γυναῖκα ὅποια εἶναι ζητάει ἐμένα. Ἄφησέ την σὲ παρακαλῶ νὰ ἔλθη κοντά μου.» Τὴν ἄφησε. Ὅταν βλέπω περνᾶ στὸν θάλαμο μία γυναῖκα ξυπόλητη, μὲ ποδιὰ στὴ μέση, ἐλεεινὰ ἐνδεδυμένη, πρόσωπο ἰσχνό, μαλλιὰ ἀτημέλητα. Πρὶν νὰ μὲ χαιρετήση μὲ λέγει ἁρπαχτά: Ὤχ! κουράστηκα, ἀλλὰ σὲ βρῆκα. Ἔχω ἕνα μῆνα ποὺ σὲ ζητῶ, ἀλλὰ μάταια. Ἐχθές, ἔμαθα πὼς εἶσαι ἐδῶ. Ὅταν τὴν προσέχω, ἤ-

ταν ἡ Μαργίτσα τοῦ Νικολῆ τοῦ Κατσικάρη ἡ γυναῖκα, πατριώτισσά μου. Καὶ μὲ ἔφερε χαιρετίσματα ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρο. Ἐμένα λέγει, μὲ ἔχουν γιὰ πεθαμένο καὶ μὲ κάνουν καὶ κόλυβα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔφαγε καὶ αὐτή. Κεριὰ ἄναμμα, θυμίαμα καὶ ὅ,τι ἀπαιτεῖ ὁ νεκρός. Ἐγὼ λέγει, ἔφυγα ἀπὸτ ἡν πεῖνα ποὺ ἐνέσκηψε πλέον εἰς τὸ Σιδηρόκαστρο καὶ ἦλθα κοντὰ στὸν ἀδελφό μου ποὺ εὑρίσκεται πρὸ πολλοῦ στὸν Πύργο. Ἂς σημειωθῆ, ὅτι ὁ ἀδελφός της Ἀντωνάκης τοῦ Ζαζάνη ἦλθε καὶ μὲ εἶδε μαζὶ μὲ τὴν γυναῖκα του καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἐπληροφορήθη ὅτι εὑρισκόμην στὸν Πύργο. Ἀλλὰ συνεπείᾳ τῆς μετακομίσεώς μου ἀπὸ νοσοκομεῖο σὲ νοσοκομεῖο ἔχασαν τὰ ἴχνη μου καὶ τώρα μὲ βρῆκε. Μὲ ἔφερε σταφύλια ποὺ εἶχα νὰ φάγω ἀπὸ τὸ 16. Τὴν ρώτησα σχετικὰ γιὰ τὴν ἔκβασι τοῦ πολέμου καὶ μοῦ εἶπε, ὅ,τι εὐχάριστα ἐγνώριζε. Ὅτι τὸ Γερμανο-Βουλγάρικο καταρρέει πλέον, ἂν καὶ ἡμεῖς δὲν ξέρουμε τίποτε. Καὶ φεύγοντας μὲ λέγει ὅτι θὰ ξανάρχονταν μὲ γεμᾶτα χέρια (ἄλλο ποὺ δὲν ἤθελα). Ὅταν ἔφυγε, μὲ πῆραν γύρω οἱ Σέρβοι καὶ ζητοῦσαν πληροφορίες. Ὅταν τοὺς εἶπα πάνω κάτω, ἄρχισαν νὰ τραγουδοῦν σιγὰ θούρια Σέρβικα τραγούδια. Μάλιστα ἕνας ἐξ αὐτῶν ἀφοῦ στύλωσε τὰ μάτια του πάνω μου ἄρχισε νὰ τραγουδᾶ τὸ (Ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη). Ἐπειδὴ τὸ νοσοκομεῖο εὑρίσκετο κοντὰ στὴν παραλία, μᾶς ἔβγαζαν πότε-πότε ἔξω καὶ καμαρώναμε τὴν θέα τῆς Μαύρης Θαλάσσης. Ἔχει ὡραία θέα ὅταν ἡ Μαύρη θάλασσα εἶναι φουρτουνιασμένη, ὅσον καὶ ἄγρια. Οἱ μέρες κυλοῦν. Μιὰ μέρα ἔρχεται ἡ Μαργίτσα καὶ μοῦ φέρνει ἕνα ψωμὶ ἕως 1½ ὀκὰ λιπανάβατο (δίχως μαγιά), ἕνα καρπούζι ἕως 3 ὀκάδες, 1 κεφάλι βραστὸ ἀπὸ κριάρι χωρισμένο μόνον τὸ κρέας καὶ σταφύλια. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα μᾶς ἔκαμαν παραδόξως τὸ ψωμὶ ἀπὸ 250 γραμμάρια εἰς 500. Μὲ πέφτει στὸ πιάτο τοῦ συσσιτίου μιὰ σπλῆνα ὁλόκληρη. Ἔ, λοιπὸν ἀναγνῶστα μου! Θὰ ἔχης πολὺ δίκαιον νὰ μοῦ πῆς ἐκ τῶν προτέρων (καλὸς σκασμός), διότι αὐτὰ ποὺ ἀράδιασα παραπάνω κάθησα καὶ τὰ ἔφαγα σὲ μιὰ καθησιά, καὶ μιὰ κανάτα νερὸ καὶ οὔτε βαρυστομαχιὰ οὔτε τίποτε. Ἤμουν πέρδικα. Εἰς τὸ διάστημα τῶν 18 μηνῶν τῆς ὁμηρίας μου δύο φορὲς χόρτασα ψωμί. Μιὰ φορὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς κουραμάνες καὶ μιὰ φορὰ τώρα. Ἂς σημειωθῆ, ὅτι ἀπὸ τότε ποὺ ἔφυγα ἀπὸ τὰ καλύβια τοῦ

Καρναμπὰτ ἕως τώρα, δὲν ἔχω μάθει τίποτε γιὰ τὸ στρατόπεδο ἢ καλύτερα γιὰ τὸ μαῦρο κάτεργο τοῦ Καρναμπάτ. Γιὰ τὰ συμπτώματα τοῦ ὑποσιτισμοῦ θὰ σᾶς γράψω ἐν καιρῷ. Οἱ μέρες κυλοῦν. Μιὰ μέρα ἔρχεται ὁ ἀρχίατρος μὲ ἕνα ἀγριεμένο ὕφος καὶ ἀφοῦ μᾶς εἶδε ὅλους εἶπε «σίτσκιτε σὰ ἀπορτιρανι» (ὅλοι εἶναι ἀκρωτηριασμένοι) καὶ ὄχι ἄρρωστοι. Τί τοὺς κρατᾶτε ἐδῶ; Αὐτοὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκη νοσηλείας. Εἶναι καλά. Νὰ πᾶνε στὸ λάγκερ (στὸ στρατόπεδο). Τὴν ἄλλη μέρα μᾶς φορτώνουν στὸ τραῖνο γιὰ τὸ Σλίβεν. Ἐκεῖ ἀνταμώσαμε πολλοὺς Σέρβους καὶ ἕναν Ρῶσο ὅλοι δίχως πόδια. Ἀπὸ τὸ Σλίβεν μᾶς φορτώνουν στὰ βωδάμαξα καὶ μᾶς τραβοῦν γιὰ τὸ Τσαϊρλί, ποὺ ἦταν μεγάλο στρατόπεδο Σέρβων αἰχμαλώτων καὶ ὁμήρων. Ἦταν μιὰ ἐπίγειος κόλασις ποὺ οὔτε αὐτὸς ὁ Δάντης δὲν ἐφαντάστηκε τέτοια φρικαλέοτητα. Ἦταν μιὰ μεγάλη πεδιάδα περιφραγμένη μὲ συρματοπλέγματα καὶ γύρω-γύρω σκοποί. Ἐμᾶς μᾶς ἔχωσαν σὲ κάτι κοτέτσια πλινθόκτιστα, ποὺ οἱ πλίνθοι νὰ ἀπέχουν ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον καὶ νὰ περνάη ὁ ἀέρας νὰ μᾶς παγώνη. Κορέοι δισεκατομμύρια. Συσσίτιο μόνιμο, φασόλια δίχως ἀρτυμὸ λαδιοῦ ἢ πάχους, μισοβρασμένα, ἀλλὰ ἄλλοι τρώγαν τὰ φασόλια καὶ ἐμεῖς πίναμε τὸ ζουμί. Ἄφθονο. Καὶ οὔτὸ μᾶς τὸ ἔκοφαν οἱ «νοσοκόμοι», διότι οὐρούσαμε πολύ. Ὅταν ἕνας Σέρβος ἔχυσε τὸ ζουμὶ ἔξω καὶ τὸν εἴπαμε γιατὶ δὲν τὸ δίνει σὲ μᾶς παρὰ τὸ πετᾶ, μᾶς ἀπεκρίθη μὲ μεγάλη ἀφέλεια: «Μνόγκο πικάτε μπρέ!» (πολὺ κατουρᾶτε μπρέ!). Τώρα τὴν εἴχαμε ἄσχημα. Ἤμασταν γυμνοί. Ἀπὸ νοσοκομεῖο σὲ νοσοκομεῖο χάθηκαν τὰ ροῦχα μας. Σκεπάσματα δὲν εἴχαμε. Τὰ ἀφήσαμε ἀκόμη στὰ στρατόπεδά μας. Οἱ νοσοκόμοι (ἂν ἐπιτρέπεται νὰ τοὺς ποῦμε νοσοκόμους) μᾶς χτυποῦσαν μὲ τὰ φτυάρια γιὰ τὸ τίποτε, ἂν καὶ ἦταν καὶ αὐτοὶ αἰχμάλωτοι Σέρβοι. Ἡ ψεῖρα ἄρχισε καὶ ἡ ἀπελπισία μᾶς σκέπασε καὶ πάλι μὲ τὰ μαῦρα της φτερά. Ὁ χάρος φτερούγιζε γύρω μας. Εἰδήσεις φθάνουν καλές, ὅτι τὸ μέτωπο τῶν Γερμανοβουλγάρων κατέρρευσε. Ἐγὼ εἶχα ἀγοράσει μισὴ ὀκὰ πιπεριὲς μόνον γιὰ δεῖπνο. Βουτοῦσα μιὰ πιπεριὰ στὸ ἅλας καὶ τὴν ἔτρωγα. Ὁ δεῖπνος τελείωνε. Οἱ Σέρβοι μὲ ἔβλεπαν καὶ ἔλεγαν «Ἀτανὰς βετσερά», δηλαδὴ ὁ Θανάσης ἐδείπνησε. Μιὰ μέρα ἦλθε ἕνας Ὁλλανδὸς (ἴσως τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ) καὶ μᾶς μοίρασε

ἀπὸ 10 λέβια. Ἐμένα μοῦ ἔδωσε 30. Πρᾶγμα ἄχρηστο. Ἀγόραζες 1 κιλὸ ψωμὶ καὶ αὐτὸ κρυφά. Τὰ μαντᾶτα πληθαίνουν. Οἱ Σέρβοι ἀνθίστανται. Λιποτακτοῦν. Φεύγουν. Τοὺς σκοτώνουν. Ἔρχεται στὰ κοτέστια μας κάποιος Σέρβος ἀξιωματικὸς αἰχμάλωτος καὶ συνιστᾷ ὑπομονὴ καὶ φρόνηση, διότι ὁ καιρὸς ἦλθε τῆς λευτεριᾶς. Μόνον κατόπιν τόσων μαρτυρίων νὰ μὴ φεύγουν τώρα καὶ τοὺς σκοτώνουν σὰν σκυλιὰ ἀδέσποτα. Ποιὸς τὸν ἀκούγει; Οἱ σύμμαχοι προχώρησαν στὴ Σερβία, καὶ αὐτοὶ εἶναι πλέον ἀκράτητοι. Κάθε βράδυ τουφεκίδι, καὶ ἕνας-δυὸ σκοτωμένοι καὶ πολλοὶ φυγάδες. Ἔξω ἀπὸ τὸ στρατόπεδο ὁ ἔλεγχος κατέρρευσε. Μιὰ βραδυὰ ἀρχίζει τὸ τουφεκίδι. Σὲ 10 λεπτὰ μᾶς φέρνουν μέσα στὸ κοτέτσι μας ἕναν τραυματία ποὺ τὸν πῆρε ἡ σφαῖρα ἀπὸ τὸ ἕνα πλευρὸ καὶ βγῆκε ἀπὸ τὸ ἄλλο, καὶ ἕναν ὁ ὁποῖος τραυματίστηκε στὸ πόδι, ἀλλὰ βάδιζε. Ἂς σημειωθῇ ὅτι ὁ δεύτερος ἦταν ἕνας μὲ ὥριμο ἡλικία, μὲ κόκκινα καὶ στριφτὰ γένεια, ὄψι ἄγρια, τύπος ἀρχιληστοῦ. Ὅλοι τὸν γνώριζαν. Τὸν ἔλεγαν Γκρούγιο. Ὅταν τὸν ρώτησαν τί ἔπαθε; εἶπε μὲ ἀπάθεια (νέμα νίστο) «δὲν εἶναι τίποτε». Ὅταν ἦλθε ὁ φρούραρχος τοῦ στρατοπέδου καὶ τὸν ἔκαμε παρατηρήσεις γιατὶ ἔφυγε; τὸν ἀπάντησε Σέρβικα (κάκο ὄκε τί ντὰ μπράνης Μπουγκάριο ἢ γιὰ ὄκιου ντὰ μπράνιμ Σίρμπιο. Τσού λι μπρὲ Μπούγκαρη;) δηλαδή: (ὅπως θέλεις ἐσὺ νὰ φρουρῇς τὴν Βουλγαρία, ἔτσι καὶ ἐγὼ θέλω νὰ φρουρῶ τὴν Σερβία. Τὸ ἄκουσες βρὲ Βούλγαρε;). Εἶμαι Σέρβος καὶ ἡ Σερβία εἶναι πλέον ἐλεύθερη. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἄλλος πέθανε. Λέγει ὁ Γκρούγιο «καλὰ ἔκαμε καὶ πέθανε! τοῦ φτάνει τόση σκλαβιὰ μὲ βάσανα καὶ μαρτύρια». Τὴν ἄλλη μέρα ὁ φρούραρχος ξάπλωσε κάτω ἕνα Σέρβο ποὺ ἀπεπειράθη νὰ δραπετεύσῃ καὶ τὸν ἔδωσε πολλοὺς ραβδισμούς, ὅσο ποὺ τοῦ κόπηκε πλέον ἡ φωνή. Τότε περνοῦσε ἀπὸ ἐκεῖ μιὰ Βουλγάρα μὲ ἀθλητικὰς διαστάσεις, ἁρπάζει τὸ ξύλο ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ φρουράρχου καὶ τὸν λέγει: «Καταραμένο σκυλί! Γιατὶ τὸν σκοτώνης αὐτὸν τὸν δυστυχῆ; Τί σοῦ ἔφταιξε, αἰχμάλωτος ἄνθρωπος; —Ποιὰ εἶσαι ἐσὺ ποὺ ἐπεμβαίνεις στὴν ὑπηρεσία ποὺ μοῦ ἀνέθεσε τὸ Κράτος;

—Ἐγὼ εἶμαι ἡ γυναῖκα ἐκείνου ποὺ πολεμᾶ στὸ μέτωπο γιὰ τὴν πατρίδα καὶ σένα, σὲ ἄφησε ἐδῶ νὰ προστατεύῃς αὐτὰ τὰ δύστυχα πλάσματα καὶ ἐσὺ τὰ σκοτώνεις, δὲν ἐντρέπεσαι, ἄτιμε!

Τὸν Σέρβο τὸν σήκωσαν στὰ χέρια καὶ τὸν πῆγαν μέσα νὰ «ἡσυχάση». Τὴν ἄλλη μέρα γίνεται μιὰ μεγάλη ταραχὴ στὸ στρατόπεδο. Ἔρχονται ἐν σπουδῇ καὶ μᾶς διατάσσουν νὰ βγοῦμε γρήγορα ἀπὸ τὰ κοτέτσια μας καὶ νὰ πᾶμε στὴ «Μεγάλη αἴθουσα». Ἦταν ἕνα τεράστιο ξύλινο παράπηγμα ποὺ χωροῦσε 4 σειρὲς κρεββάτια ἄνετα, σὲ κάθε σειρὰ ἀπὸ 20 κρεββάτια.

Ὅταν μπήκαμε ἐκεῖ μέσα, τί εἶδαν τὰ μάτια μου, Θεέ μου!! Τὰ κρεββάτια γεμᾶτα καὶ ὅλοι δίχως πόδια. Ὅλοι Σέρβοι, 4 Ρῶσοι καὶ 3 Ἕλληνες. Ἐγώ, ὁ Ζήσης Ναοὺμ ἀπὸ τὰς Σέρρας καὶ ὁ Ἀντώνης Κοῦτλος ἀπὸ τὴν Ἀναστασιὰ Ζίχνης. Τί βρώμα! Τί ἀποφορά! Τί λέρα! Τί κακοριζικιά! Καὶ σ'ὅλα τὰ πόδια τῶν κρεββατιῶν βαλμένα τενεκάκια μὲ νερὰ διὰ νὰ μὴ ἀνεβαίνουν οἱ κοργιοί. Καὶ ἂς ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅλοι ἤμασταν μιὰ φορὰ ἄνθρωποι στὸν κόσμο μὲ σφρῖγος καὶ νειᾶτα φορτωμένοι. Τέλος, δὲν ξέρουμε τί μᾶς περιμένει. Κοιμηθήκαμε μέσα σ' αὐτὸ τὸ βρωμερὸ περιβάλλον καὶ τὴν ἄλλη ἀνέτειλε ἀκτίνα σωτηρίας. Δίχως νὰ ξέρουμε τίποτε, νάσου καὶ μπαίνουν στὴν αἴθουσα ὁ Σέρβος ἀξιωματικὸς ἐν στολῇ καὶ τὸ σπαθί του στὸ πλευρό, ἕνας Βούλγαρος ἀξιωματικός, ἕνας Γάλλος καὶ ἕνας Ἄγγλος, ἀξιωματικοὶ καὶ αὐτοί. Ἀφοῦ εἶδαν τὴν οἰκτρὰν αὐτὴν κατάστασιν (καὶ ποῦ νὰ μᾶς ἔβλεπαν μέσα στὰ κοτέτσια μας;) καὶ πέρασαν ἀπὸ τὸ μάτι ἕναν-ἕναν ὅλους τοὺς ἀκρωτηριασμένους, καὶ κατόπιν μεγάλης ἀπορίας, ἐρώτησαν τὸν Βούλγαρο πῶς συνέβη αὐτὴ ἡ συμφορά, ὥστε τόσοι νέοι γεμᾶτοι σφρίγος καὶ νειάτα νὰ καταντήσουν σὲ ὅλη τους τὴ ζωὴ ἀνάπηροι καὶ δυστυχεῖς; λέγει ὁ Βούλγαρος: «ἦταν ἡ ἀσθένεια τέτοια». —Μὰ ἐμεῖς βλέπουμε ὅτι ὅλοι οἱ πάσχοντες ἀνήκουν στὴν τάξι τῶν αἰχμαλώτων καὶ ὄχι στὴν τάξι τῶν στρατιωτῶν σας; Συνεπῶς τὸ ἀξίωμα αὐτὸ τὸ ἐδωρήσατε εὐχαρίστως μόνον στοὺς αἰχμαλώτους σας. —Τότε, παρακαλῶ, νὰ ρωτήσετε τὴν ἁρμοδία ὑπηρεσία, διότι ἐγὼ δὲν ἔχω τοιαύτην ἁρμοδιότητα νὰ σᾶς ἀπαντήσω καὶ οὔτε εὐθύνη φέρω διὰ τὸ δυστύχημα τῶν δυστυχισμένων αὐτῶν πλασμάτων. Ἂν ὑπάρχη κάποια εὐθύνη, βαρύνει τὸν ὑπεύθυνο. Τότε ἀποτείνεται ὁ Σέρβος ἀξιωματικὸς καὶ λέγει:

—Ἡ ἀλήθεια, κύριοι, εἶναι ἄλλη. Αὐτοὶ οἱ δυστυχεῖς ὅταν ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὴ δουλειὰ κατόπιν 16 ὡρῶν σκληρῆς ἐργασίας,

πεινασμένοι, μούσκεμα ἀπὸ 6ροχὴ χειμωνιάτικη καὶ ψεῖρες φορτωμένοι, δὲν τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ ἀνάψουν φωτιὰ νὰ ζεστάνουν τὰ παγωμένα μέλη τους, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πόδια ἔπασχαν περισσότερον καὶ πάγωναν τὰ πόδια των μέχρις ἀπονεκρώσεως. Δὲν ἐφέρετο καμία μέριμνα, καμία προστασία διὰ τὴν ζωὴν τῶν αἰχμαλώτων καὶ ὁμήρων. Ἐγώ, κύριοι, εἶμαι αὐτόπτης μάρτυς, κρατῶν μέχρι σήμερον ἡμερολόγιον τῶν συμβάντων εἰς αὐτὸ τὸ στρατόπεδον. Ἐδῶ, κύριοι, πέθαναν εἴκοσι χιλιάδες (20.000) Σέρ6οι αἰχμάλωτοι καὶ ὅμηροι, ἐκ τῶν ὁποίων δυὸ χιλιάδες πέθαναν ἀπὸ ξύλο. Ἐρα6δίζοντο μέχρι αἵματος καὶ ἀπέθνησκαν μετὰ 2—3 μέρες. Πολλοὶ ἀπέθνησκαν ἐπὶ τόπου. Καλύτερον ἦταν νὰ τοὺς σκότωναν μὲ μιὰ σφαῖρα στὸ κεφάλι, ἀλλὰ ἤθελαν νὰ ἱκανοποιήσουν τὰ αἱμο6όρα καὶ αἱμοχαρῆ των ἔνστικτα.

Τότε ἐρωτᾷ ὁ Ἄγγλος:

—Ποιὸς ἦταν ὁ διοικητὴς τοῦ στρατοπέδου;

Ἀπάντησις: —Αὐτὸς ποὺ εἶναι καὶ σήμερα ἀκόμη.

Τότε διετάχθη ἡ σύλληψις τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἐν λόγῳ στρατοπέδου, τὸν ἔδεσαν πισάγγωνα οἱ ἴδιοι οἱ Βούλγαροι, διότι ἕως τότε συμμαχικὸ ποδάρι δὲν εἴδαμε, ἐκτὸς τῶν ἐν λόγῳ ἀξιωματικῶν.

Ἐδῶ παρακαλῶ μία παρένθεσι:

(Ἐκείνη τὰ 6ραδυὰ ποὺ ἐλά6ωσαν τὸν Γκρούγιο, τὴν δεύτερη 6ραδυὰ ἔγινε ἕνα μεγάλο μακελιὸ στὴ γέφυρα τοῦ ποταμοῦ Τούντζα. Συνεκεντρώθησαν κάπου 80 φυγάδες Σέρ6οι καὶ ἀποφάσισαν πάσῃ θυσίᾳ νὰ περάσουν τὴν γέφυρα, ἡ ὁποία ἐφρουρεῖτο αὐστηρὰ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Ἡ ὥρα νύχτα. Γίνεται ἡ ἐξόρμησι. Οἱ Βούλγαροι μὲ ὅπλα, οἱ Σέρ6οι μὲ ξύλα καὶ μὲ γροθιές. Ἡ συμπλοκὴ—μακελιὸ ἔγινε πάνω στὴ γέφυρα. Τί ἔγινε; Κύριος οἶδε. Ὁ ἀπολογισμός: 12 Σέρ6οι σκοτωμένοι καὶ 2 Βούλγαροι πάνω στὴ γέφυρα καὶ πόσους πῆρε τὸ ποτάμι σκοτωμένους καὶ τραυματίας, ἄγνωστο. Ὅσοι ἔζησαν πέρασαν. Ἦταν ἐλεύθεροι πλέον).

Ἐκείνη τὴν μέρα ποὺ ἔπιασαν τὸν διοικητὴ τοῦ στρατοπέδου, ἐκείνη τὴν ἴδια μέρα μᾶς μετεκόμισαν μέσα στὴν πόλι τοῦ Σλί6εν καὶ μᾶς ἔ6αλαν σὲ ἕνα νοσοκομεῖο (Μακαρόννα—Φάμπρικα) δηλαδὴ ἐργοστάσιον μακαρονοποιΐας, ποὺ τὸ μετέτρεψαν

εἰς νοσοκομεῖο. Ἐκεῖ βρήκαμε πολλοὺς ἀρρώστους Σέρβους καὶ Βουλγάρους. Μόνον ἐγὼ καὶ ὁ Ζήσης Ναοὺμ Σερραῖος κάναμε παραφωνία. Οἱ μόνοι Ἕλληνες. Οἱ νοσοκόμοι ἦταν ὅλοι Ρῶσσοι. Εἶχαν τὸ ἀριστερὸ μανίκι τοῦ σακακιοῦ κομμένο στὴ μέση. Ὕστερα ραμμένο ἕνα κομμάτι μαῦρο σὰν πένθος, καὶ ὕστερα πάλι ἄλλο κομμάτι μὲ τὸ χρῶμα τοῦ σακακιοῦ, οὕτως ὥστε νὰ μὴν μπορῆ νὰ τὸ βγάλη ὁ αἰχμάλωτος. Ἦταν εἶδος ἐμβλήματος, ἐπινόησις τῶν Γερμανῶν. «Οἱ Γερμανοὶ δὲν εἶχαν ψωμὶ νὰ τοὺς δώσουν καὶ τοὺς ἔδωσαν στοὺς Βουλγάρους νὰ τοὺς χορτάσουν». Οἱ Ρῶσσοι καὶ οἱ Σέρβοι (ἐκτὸς τῶν Βουλγάρων), ἂν καὶ ἀνήκουν στὴν αὐτὴ Σλαβικὴ Οἰκογένεια, δὲν ὁμοιάζουν καθόλου. Οἱ Ρῶσσοι εἶναι μεγαλόσωμοι, πρᾶοι, καρτερικοί, ἥσυχοι, γελαστοί, πρόθυμοι στὴν ὑπηρεσία τους καὶ δύσκολα νευριάζονται. Ἐνῶ οἱ Σέρβοι εἶναι ὀξύθυμοι, στριφνοί, ἐκδικητικοί, καὶ ἀλλοίμονο στὸν Βούλγαρο ποὺ θὰ εὑρίσκετο ἀπομονωμένος μεταξὺ Σέρβων σὲ ἔρημο μέρος. Ἦταν καταδικασμένος ἐκ τῶν προτέρων. Τέτοια συνέβησαν πολλά. Σημειωτέον, ὅτι ἐκτὸς πολιτικῆς ἀποχρώσεως καὶ οἱ Ρῶσσοι καὶ οἱ Σέρβοι ἀγαποῦν τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Σέρβοι παρεδέχθησαν, ὅτι ἡ ἐπέμβασις τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἐσυντόμευσε τὸν πόλεμο κατὰ 2 ἢ τουλάχιστον κατὰ 1 ἔτος. Στὸ νοσοκομεῖο τοῦ Σλίβεν εἴχαμε ὁπωσδήποτε συσσίτιο καλό, διότι οἱ νοσηλευόμενοι ἦσαν στρατιῶτες καὶ αἰχμάλωτοι. Ζέστη καλή. Εἴχαμε 2 ἰατρούς. Ἕναν Βούλγαρο ἑβδομηντάρη καὶ ἕναν Σέρβο σαραντάρη. Ὅταν μᾶς ἐπεσκέπτετο ὁ Βούλγαρος μᾶς ρωτοῦσε βουλγάρικα: «στὸ πράβατ γκίρτσιτε», δηλ. τί κάνουν οἱ Γκραικοί. Ὅταν ἐρχόταν ὁ Σέρβος, μᾶς ἔλεγε: «στὸ πράβατ μπράτια; ντβάμα μπράτια;», δηλ. «τί κάνουν τὰ ἀδελφάκια; τὰ δύο ἀδελφάκια;» Ὁ καιρὸς κυλᾶ. Μῆνας Δεκέμβριος τοῦ 1918. Πάει τὸ βουλγάρικο κατέρρευσε, ἀλλὰ στὰ νοσοκομεῖα ἀκόμη δεσπόζει τὸ «Βουλγάρικο». Οἱ ὅμηροι καὶ αἰχμάλωτοι φεύγουν σποραδικῶς στὶς πατρίδες τους, ὅπως ἠμπορέσουν. Καμμία κρατικὴ μέριμνα δὲν λαμβάνεται διὰ τὴν παλινόστησιν τῶν δύστυχων αὐτῶν πλασμάτων. Οἱ Σέρβοι ἔρχονται στὸ νοσοκομεῖο καὶ χαιρετοῦν τοὺς ἀκρωτηριασμένους, τῶν ὁποίων τὰ πόδια τὰ ἔφαγαν τὰ σκυλιὰ τῆς Βουλγαρίας. Στέλνονται χαιρετισμοὶ μὲ μαῦρα δάκρυα στὰ σπίτια τους καὶ φεύγουν ἀφήνοντες τοὺς δύστυχους

ἀναπήρους των στὰ κρεββάτια τοῦ πόνου. Ἦταν σπαρακτικὲς στιγμές. Ἄλλοι νὰ πᾶνε στὶς ζεστές τους οἰκογένειες καὶ ἄλλοι νὰ εἶναι καρφωμένοι στὰ ξυλοκρέβατα τοῦ μαρτυρίου.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴ μεριὰ ἐγὼ καὶ ὁ Ζήσης ἤμασταν ἥσυχοι, διότι στὴν περιοχὴ τοῦ Σλίβεν δὲν ὑπῆρχαν Ἕλληνες ὅμηροι καὶ αἰχμάλωτοι νὰ μᾶς ἀποχαιρετήσουν καὶ νὰ φύγουν. Οἱ Ἕλληνες ἐμαρτύρησαν στὸ Καρναμπάτ, στὸ Κίτσοβο, στὸ Κόστιβαρ καὶ στὴν Πλέβνα. Δι' αὐτοὺς δὲν ξέρουμε ἀπολύτως τίποτε. Ἕως ἐδῶ ἂς ποῦμε, τὰ περάσαμε καλὰ (μαῦρα καὶ σκοτεινά). Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα γιὰ μένα ἄνοιγε ἕνα ἄλλο μαρτύριο καθὼς καὶ γιὰ ὅλους τοὺς ἀκρωτηριασμένους. Πρόκειται πλέον νὰ ἐπιστρέψουμε στὶς πατρίδες μας νὰ μᾶς ὑποδεχθοῦν οἱ ἀρραβωνιαστικές μας, οἱ γυναῖκες μας, τὰ παιδιά μας, οἱ γονεῖς μας, οἱ δικοί μας. ὅλοι οἱ συγγενεῖς. Τώρα σᾶς ἀφήνω νὰ φαντασθῆτε τὴν ψυχικὴ φωτιά, τὸν ψυχικὸ σπαραγμὸ τῆς καψερῆς μάνας καὶ γυναίκας ποὺ θὰ ἰδοῦν τὸ προσφιλές των πρόσωπο νὰ τὸ ρίχνῃ κάποιος ἀπὸ τὴ ράχη του σὰν σακὶ σιτάρι στὰ πόδια τῆς καψερῆς μάνας ἢ γυναίκας. Εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι ποὺ δὲν εἶχαν μάνα καὶ γυναίκα. Καὶ πάλι ἂν δὲν εἶχαν, ποιός θὰ παρηγοροῦσε αὐτὰ τὰ ἀνθρώπινα ὑπολείμματα; Τέλος!! Ἔφθασε καὶ γιὰ μᾶς ἡ ἄσπρη (μαύρη) μέρα τῆς παλινοστήσεώς μας στὰ πονεμένα σπίτια μας. Ὅταν χωρίζαμε σποραδικῶς ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, οἱ ἀδελφοὶ τοῦ πόνου ἐσπάραζε ἡ καρδιά μας γιὰ τὸν χωρισμό. Μᾶς εἰδοποίησαν ἐμένα, τὸν Ζήση καὶ τὸν Ἀντώνη ποὺ ἦταν σὲ ἄλλο νοσοκομεῖο νὰ ἑτοιμασθοῦμε. Ἐγὼ φορέματα δὲν εἶχα. Μὲ ἔδωσαν ἕνα τούρκικο ποτούρι μὲ γαϊτάνια (σίγουρα κάποιου πεθαμένου), ἕνα σακκάκι βουλγάρικο καὶ ἕνα πιλήκιο Σέρβικο στρατιωτικό. Παπούτσια δὲν ἤθελα, γιατὶ δὲν εἶχα πόδια. Ἂς σημειωθῇ ὅτι ἀπὸ τὸ Καρναμπὰτ καὶ πέρα ὅσες διαδρομὲς ἔκαμα ἀπὸ νοσοκομεῖο σὲ νοσοκομεῖο, πάντοτε στὸ κεφάλι μου ἐφρουροῦσε καὶ σκοπὸς Βούλγαρος. Καὶ ὅταν τὸν ρωτοῦσαν ἀπὸ περιέργεια — τί εἶναι αὐτός; ἀπαντοῦσε μὲ ὑπερηφάνεια (Γκρίκ). Ἔτσι καὶ τώρα μᾶς ἔβαλαν στὰ φορεῖα μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν αἰώνιο σκοπὸ καὶ μᾶς κατέβασαν στὸ σταθμὸ μὲ μισὸ κιλὸ ψωμί, καὶ φυσικὰ διαγραφήκαμε ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ νοσοκομείου. Ἀφοῦ περιμέναμε τρεῖς ὧρες στὸ σταθμὸ μᾶς γύρισαν πάλι πίσω, γιατὶ λέει δὲν φεύγει

σήμερα τραΐνο. Τὴν ἄλλη μέρα μᾶς ξανακατέβασαν πάλι στὸ σταθμό, τώρα δίχως ψωμί, διότι διαγραφήκαμε ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ νοσοκομείου ὡς προεῖπα. Μᾶς ἀνέβασαν στὸ βαγόνι καὶ ξεκινήσαμε γιὰ τὴν ἐλεύθερη πατρίδα καὶ γιὰ ἄλλο μαρτύριο ποὺ μᾶς περιμένει στὴν ὑποδοχή. Τώρα στὸ κεφάλι μας σκοπὸ δὲν εἴχαμε πλέον (τουλάχιστον, Ζήτω ἡ ἐλευθερία). Στὴ διαδρομὴ ζητούσαμε ψωμὶ καὶ μᾶς ἔδιναν ἄφθονο. Ὅλοι μᾶς ἔδιναν λεπτὰ καὶ ἀγοράζαμε κουλούρια. Δὲν πεινούσαμε πλέον. Μόνον κρυώναμε. Ἐγὼ σκέπασμα δὲν εἶχα καὶ μήνας Δεκέμβριος. Στοὺς σταθμοὺς τί γινότανε στὰ φορτηγὰ βαγόνια δὲν περιγράφεται. Φύρδην μίγδην γυναικόπαιδα ἐλεεινά, ἄλλος ἀνεβαίνει καὶ ἄλλος κατεβαίνει. Κανένας ἔλεγχος! καμμία τάξις. Ἡ τάξις ἐφηρμόζετο μόνον στὰ ἐπιβατικὰ βαγόνια. Κατόπιν πενταημέρου βασανιστικῆς διαδρομῆς φθάσαμε στὸ Τύρνοβο - Σεϊμένι, καὶ εἴδαμε Ἑλληνικὴ σημαία στημένη. Ὅλοι κατέβηκαν καὶ φίλησαν τὸ κοντάρι της. Παρακάλεσα καὶ κατέβασαν καὶ μένα καὶ φίλησα τὸ κοντάρι. Μετὰ 3 ὧρες ἔρχεται μιὰ δεσποινὶς Ἑλληνίδα τοῦ Ἀγγλικοῦ Ε. Σταυροῦ καὶ μᾶς ρωτάει πόσοι μένουμε στὸ βαγόνι μας. Ἐμεῖς ἤμασταν 9 (ἐννέα), κάποιος ἔξυπνος ἀπὸ μᾶς ἀποτείνεται καὶ λέει μὲ σιγουράδα ὅτι μέναμε 18 (δέκα ὀκτώ). Αὐτὸ ἦταν! Ἔγραψε μὲ κιμωλία ἔξω ἀπὸ τὸ βαγόνι τὸν ἀριθμὸ (18). Ἔρχεται ὁ τροφοδότης καὶ μᾶς δίνει 18 κουραμάνες καὶ 9 κονσέρβες τετράγωνες κρέας. Σωθήκαμε! Ἐγὼ μόνον ἔτρωγα! Ἐμένα ἡ δεσποινὶς μὲ ἔδωσε καὶ μία μεγάλη ἄσπρη κουβέρτα μάλλινη. Τὴν ἄλλη μέρα πάλι τὰ ἴδια ἐλειτούργησε ὁ ἀριθμὸς 18. Τὴν τρίτη ἡμέρα ξεκινήσαμε πλέον γιὰ τὴ Μακεδονία μὲ τραῖνο ἑλληνικὸ καὶ ἐφθάσαμε στὰς Σέρρας. Ὅταν φθάσαμε στὸν σταθμὸ τῶν Σερρῶν μὲ κατέβασαν ἀπὸ τὸ βαγόνι σὰν σακὶ σιτάρι, ἀλλὰ ἀδέσποτο. Κάθησα σὲ μία ἄκρη. Μερικοὶ μὲ γνώρισαν, μὲ εἶπαν τὸ (καλωσώρισες), μὲ λυπήθηκαν καὶ μὲ ἄφησαν καὶ ἔφυγαν. Πολὺ δικαίως, διότι καὶ αὐτοὶ εὑρίσκοντο μέσα στοὺς δρόμους μὲ οἰκογένειες καὶ μὲ μικρὰ παιδιὰ (ὁ καθεὶς γιὰ τὸν ἑαυτό του). Τί γινόταν σ'αὐτὸν τὸν σταθμὸ εἶναι δύσκολος ἡ περιγραφή. Τὰ ἀνθρώπινα ράκη τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἐκτὸς βέβαια τῆς Καβάλας καὶ τῆς Δράμας, ὅλοι συνεκεντρώθησαν ἐδῶ Τί ταραχή! Τί γέλια! Τί χαρές! Τί κλάματα! Τί ἀγ.

καλιάσματα!!! Ὁ κλίβανος δι' ἀπολύμανσι δούλευε χωρὶς διακοπή. Ἔπρεπε ὅσοι ἤρχοντο ἀπὸ τὴ Σερβία καὶ Βουλγαρία νὰ ὑποστοῦν πλήρη ἀπολύμανσι. Μὲ πλησιάζει κάποιος καὶ μοῦ λέγει: —Μπρός! στὸ ἀπολυμαντήριο! Τοῦ λέγω ὅτι ἔρχομαι ἀπὸ νοσοκομεῖο καὶ μὲ ἄφησε. Μοῦ λέγει: — Γιατί κάθεσαι ἐδῶ; Τοῦ λέγω: —Ποῦ νὰ πάγω; Ἀφοῦ δὲν μπορῶ νὰ κινηθῶ; Μὲ παίρνει στὴν ἀγκαλιά του καὶ μὲ πηγαίνει σὲ μιὰ μεγάλη συμμαχικὴ σκηνή. Πέρασε ὁ διανομεὺς προχείρου συσσιτίου καὶ μᾶς μοίρασε κουκιὰ μαγειρεμένα καὶ ψωμί. Μαζί του ἦταν καὶ μιὰ γυναῖκα. Τοῦ λέγει — Γιῶργο, τί θὰ γίνῃ αὐτὸς ὁ ἀνάπηρος; Καὶ ἀφοῦ μὲ ρώτησαν ἀπὸ ποῦ εἶμαι καὶ ποῦ θέλω νὰ πάγω, μὲ φόρτωσαν σὲ ἕνα βουβαλάμαξο τούρκικο καὶ ὅταν βασίλεψε ὁ ἥλιος ξεκινήσαμε μαζὶ μὲ ἄλλα ἀνθρώπινα ράκη. Μόλις ἀνέτειλε ὁ ἥλιος φθάσαμε στὸ Σιδηρόκαστρο. Ἀλλὰ ἐγὼ ποῦ πάγω; Ἡ μοναδική μου ἀδελφὴ φεύγοντας καὶ αὐτὴ τὸ φάσμα τῆς πείνας, εὑρίσκετο ἀκόμη στὴ Σερβία. Ἄρα ἐγὼ εἴτε θέλω εἴτε ὄχι, ἔπρεπε νὰ ξεφορτωθῶ στὸ σπίτι τῆς ἀρραβωνιαστικιᾶς μου. Δὲν μπόρεσα νὰ τὸ ἀποφύγω. Σταμάτησε τὸ κάρρο, μὲ φορτώνεται στὴν πλάτη του ὁ Μιχάλης Παραπονιάρης καὶ μὲ ἀφήνει σὰν σακὶ στὰ πόδια τῆς ἀραβωνιαστικιᾶς μου (τῆς μετέπειτα συζύγου μου καὶ συντρόφου σὲ ὅλη μου τὴ ζωή). Τὴν σκηνὴ ποὺ ἀκολούθησε αὐτὴ ἡ συνάντησις ἀποφεύγω νὰ τὴν περιγράψω. Ὅποιος ἔχει ψυχὴ εὐαίσθητη καὶ εὐγενῆ ἀνθρώπινα αἰσθήματα ἂς βγάλῃ συμπέρασμα, σύμφωνα μὲ τὴν ψυχική του εὐαισθησία. Σημειωτέον, ὅτι μαζὶ μὲ τὸν ψυχικό της πόνο μὲ ἐπεριποιήθηκε κοντά της 6 ἡμέρες.Ἐξανέστη ἡ συνείδησί μου καὶ ἀναλογιζόμενος τὸ μέλλον,δὲν εἶχα πλέον θέσι κοντὰ στὴν Εὐλαμπία ποὺ δὲν ἤξερα ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν λογαριάζω γιὰ ἀραβωνιαστικιά μου ἢ ἀδελφή μου, ἢ κάποιο προσφιλὲς μέλος τῆς οἰκογενείας Μπορόζη. Ἔδωσα αἴτησι στὴν Ἐπαρχία νὰ μὲ στείλουν στὰς Σέρρας, καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Ἀθήνα διὰ νὰ μὲ βάλουν τεχνητὰ πόδια. Πραγματικὸς σκοπός μου ἦταν νὰ λείψω ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρο καὶ νὰ μὴν ἀποβῶ τυχὸν ἐμπόδιον διὰ τὸ μέλλον τῆς Εὐλαμπίας. Μὲ φόρτωσε στὸ ἄλογο ὁ Δημητρὸς Ἤμαλης καὶ μὲ ξεφόρτωσε στὴ Νομαρχία Σερρῶν, ὅπου ἔρχεται ὁ Νομάρχης (ὁ Δάσιος) καὶ μοῦ λέει: —Ἀγόρι μου! κακῶς ἔκαμαν καὶ σὲ ταλαιπώρησαν ἕως ἐδῶ.

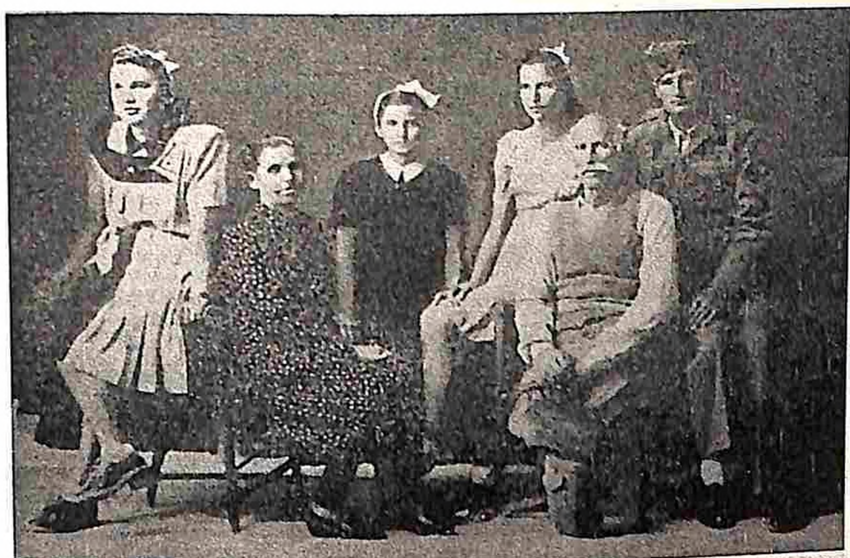
Σιδηροδρομικὴ γραμμὴ λόγῳ τῶν πολεμικῶν γεγονότων δὲν ὑπάρχει. Πρέπει νὰ σταλῇς στὴ Θεσσαλονίκη. Τὰ αὐτοκίνητα πηγαίνουν μέχρι στὴ Γατουβέζνα καὶ θὰ σὲ ξεφορτώσουν ἐκεῖ σὰν ἄχρηστο σκεῦος. Εἶναι ἀπάνθρωπον. Καλύτερα εἶναι νὰ σοῦ δώσω μερικὰ χρήματα καὶ νὰ ἐπιστρέψῃς στὸ Σιδηρόκαστρο ἕως ὅτου ἀποκατασταθῇ ἡ σιδηροδρομικὴ συγκοινωνία μὲ τὰς Ἀθήνας. Σοῦ δίνω τὸ λόγο μου, ὅτι ἐγὼ ὁ Δάσιος, θὰ ἐνδιαφερθῶ γιὰ σένα νὰ σὲ στείλω στὴν Ἀθήνα. Τοῦ λέγω: «Κύριε νομάρχα! ἐγὼ σπίτι δὲν ἔχω, δικοὺς δὲν ἔχω καὶ πῶς μὲ βλέπετε τώρα, αὐτὸ εἶναι ὅλο τὸ εἶναι μου». Τότε διατάσσει νὰ μὲ βάλουν στὸ νοσοκομεῖο γιὰ κάμποσες μέρες οἱ ὁποῖες ἔγιναν διόμιση (2½) χρόνια. Τότε τὸ νοσοκομεῖο ἦταν πολιτικό. Ἀλλὰ κατόπιν ἔγινε στρατιωτικὸ καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς Διακομιδῆς. Καθαρῶς στρατιωτικὸ μὲ ὅλη τὴ Στρατιωτικὴ Τάξι. Εἰς αὐτὸ ἦταν καὶ ὁ χειροῦργος Σπυρίδων Βαζδάκης ἀπὸ τὰ Τρίκαλα, ἀνθυπίατρος τότε. Ἐπιστήμων σπάνιος, μὲ μεγάλη θέληση καὶ μὲ καλλίστη συμπεριφορὰ εἰς τοὺς πάσχοντας. Τέτοιοι ἐπιστήμονες τιμοῦν πολὺ τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη. Τὸν ἐξυμνῶ γιατὶ εἶδαν πολλοὺς τὰ μάτια μου, μὰ σὰν αὐτὸν κανένα. Ἀποτάνθηκα σ' αὐτὸν τὸν χρυσὸ ἄνθρωπο νὰ μὲ διορθώσῃ τὰ πόδια μου, διότι καθὼς σᾶς προεῖπα, ὁ Αὐστριακὸς μὲ ἔκαμε μισὴ ἐγχείριση. Ἀφοῦ μὲ ἐξήτασε τὰ πόδια μοῦ λέγει: «Θανάση! σὲ ἔκαμαν ἕναν ἄγριο καὶ βάρβαρο ἀκρωτηριασμό. Καὶ μοῦ τὰ κόβει καὶ αὐτὸς ἕως 10 πόντους καὶ τὰ ἔρραψε ἀπὸ κάτω μὲ τὸ δέρμα. Ὅταν μὲ ἔβαλε στὴ χειρουργικὴ τράπεζα τοῦ λέγω: «Γιατρέ! ἂν θὰ καταλάβῃς ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ μοῦ κόψῃς καὶ τὰ γόνατα, σοῦ ζητῶ μιὰ χάρη. Μὲ τὴν ὑπόσχεσαι; καὶ αὐτὸς ἀπερίσκεπτα μοῦ λέγει: «ναὶ Θανάση! θὰ σοῦ κάμω ὅ,τι ζητᾶς» - πές μου. —Τότε γιατρὲ ἄφησέ με νὰ πεθάνω πάνω στὸ χλωροφόρμιο. Τότε ἐγέλασε πικρὰ καὶ μοῦ λέγει: «Μὴ φοβᾶσαι καὶ δὲν ὑπάρχει αἰτία νὰ φθάσουμε ἕως τὰ γόνατα. Ἂς σημειωθῇ ὅτι εἶχα ἐξασκηθῇ νὰ βαδίζω μὲ τὰ γόνατα μὲ μεγάλη εὐχέρεια. Καὶ ἔκαμα μακροὺς περιπάτους μέχρι τὰ Κιόσια, στὸν Ἁϊγιώργη, στὰ Ἑβρέϊκα νεκροταφεῖα, στὸν Κουλά. Ὅταν μὲ ἔκαμε τὴν ἐγχείρηση, μετὰ 13 μέρες σηκώθηκα πάλι τύλιξα τὰ γόνατά μου καὶ ἄρχισα πάλι τοὺς περιπάτους πρὸς ἀπορίαν καὶ τοῦ ἰδίου ἰατροῦ. «Δύο πόδια κομμένα,

ἔλεγε καὶ σὲ 13 μέρες νὰ κάνῃ περιπάτους μὲ τὰ γόνατα. Αὐτὸς εἶναι λυκάνθρωπος». Τώρα ἔχουμε 1921 Μάϊος. Μιὰ μέρα σηκώνουμαι καὶ μὲ τὰ γόνατα ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο κατεβαίνω στὸ διοικητήριο ὅπου ἔδρευε καὶ ὁ Νομάρχης (ἀπὸ τὸν Κουλὰ στὸ διοικητήριο μὲ ἐπιστροφὴ μὲ τὰ γόνατα). Παρακαλῶ τὸν Νομαρχεύοντα (κωλυομένου τοῦ Νομάρχου) νὰ μὲ φανῇ χρήσιμος νὰ σταλῶ στὴν 'Αθήνα νὰ μὲ βάλουν τεχνητὰ πόδια διότι κάθομαι διόμιση χρόνια στὸ νοσοκομεῖο ἀδίκως καὶ παραλόγως καὶ ζημιώνω καὶ τὸ κράτος μὲ τὰ ἔξοδα τῆς συντηρήσεώς μου. Μοῦ λέγει, ὅτι ἡ Νομαρχία δὲν ἔχει χρήματα γιὰ τέτοιους σκοποὺς καὶ μὲ συνέστησε νὰ ἀποτανθῶ στὴ Δημαρχία (καὶ κάτι θὰ γίνῃ). Τὴν ἄλλη μέρα πηγαίνω στὴ Δημαρχία ποὺ ἦταν Δήμαρχος ὁ Τικόπουλος ἀπὸ τὴν 'Αμμουδιὰ (ἂν δὲν ἀπατῶμαι). 'Αφοῦ τοῦ εἶπα τὰ παράπονά μου ὅτι δὲν εἶναι καὶ τόσο νόστιμο νὰ περάσῃ κανεὶς ὅλη τὴ ζωή του μέσα στὸ νοσοκομεῖο καὶ μάλιστα ὅταν μέσα του βράζει κάποιο αἴσθημα δράσεως. Μὲ ὑπεσχέθη ὅτι κατόπιν δημοτικοῦ συμβουλίου, κάτι θὰ ἐγίνετο. Ὅπου ἔρχεται μιὰ μέρα ὁ 'Ηλίας 'Εξηντάρης καὶ μοῦ φέρνει σημείωση τῆς Δημαρχίας νὰ τὴν ὑπογράψουμε ἐγὼ καὶ ὁ Δημήτριος Μάρω (καὶ αὐτὸς μὲ 2 πόδια κομμένα, Σερραῖος), ὅτι μᾶς χορηγεῖ ἡ Δημαρχία ἀπὸ 2.000 δραχμὲς τὸν καθένα διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν ποδιῶν μας, διὰ τραινιάτικα καὶ ἔξοδα διαμονῆς στὴν 'Αθήνα. Μᾶς ἔφθασαν. Ὅταν ἐγὼ ἐπέστρεψα στὸ Σιδηρόκαστρο μὲ τὰ τεχνητὰ πόδια τὰ ὁποῖα πολὺ ὀλίγο τὰ φόρεσα διότι εἴτε μὲ πλήγωναν, εἴτε συνήθισα νὰ βαδίζω μὲ τὰ γόνατα, τὰ πέταξα ὡς ἄχρηστα καὶ περνῶ τὴ ζωή μου μὲ τὰ γόνατα. 'Εν τῷ μεταξὺ ἦλθε καὶ ἡ ἀδελφή μου ἀπὸ τὴν Σερβία πρὶν νὰ ἔλθω ἐγὼ ἀπὸ τὴν 'Αθήνα. 'Εγὼ πῆγα στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἀγόρασα μιὰ μικρὴ πλεκτομηχανὴ 600 δραχμὲς μὲ τὰ λεπτὰ ποὺ κέρδισα μέσα στὸ νοσοκομεῖο πουλώντας κάτι ψευτοζωγραφιὲς ποὺ τὶς ζωγράφιζα μόνος μου.

'Η ἀραβωνιαστικιά μου, ἂν καὶ δὲν τολμοῦσα νὰ τὴν ὀνομάσω ἀραβωνιαστικιά μου, ἀπὸ λεπτότητα συνειδήσεως ἀναλογιζόμενος τὴν ἀναπηρία μου, εἶχε φύγει στὴν 'Ανατολικὴ Θράκη ὅταν κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μὲ σκοπὸ νὰ παλινοστήσῃ στὴ Στράντζα. Κατόπιν ὅμως τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς διετάχθη ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ πληθυσμὸς νὰ ἐγ-

καταλείψουν τὰ ἐδάφη τῆς 'Ανατολικῆς Θράκης. Τότε ἡ Εὐλαμπία ἦλθε πάλι στὸ Σιδηρόκαστρο καὶ κόλλησε πλέον κοντά μου. Τὸ 1923 παντρευτήκαμε καὶ τὸ 1924 ἔγινε τὸ πρῶτο μου παιδί, ὁ Θεόδωρος (αἰωνία ἡ μνήμη). Πλαγιάζει στὸ Γράμμο στὸ ὕψωμα Τσάρνο ἐκεῖ ποὺ τὸν ἔταξε ἡ ἀγαπημένη μας πατρίδα μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιλοχία καὶ μὲ ἀπολυτήριο Γυμνασίου. Ἔπεσε τὴν 25 Αὐγούστου 1949. Τὴν 28 τοῦ ἰδίου μηνὸς ἐτελείωσαν αἱ ἐπιχειρήσεις κατατροπωθέντων πλέον τῶν συμμοριτῶν. 'Εργαστήκαμε ἄνδρας καὶ γυναῖκα σκληρὰ καὶ προκόψαμε δόξα τῷ Θεῷ. 'Αγοράσαμε ἄλλες 2 πλεκτομηχανὲς μεγάλες καὶ μὲ τὸ κεφάλι ψηλὰ ὄχι σὰν σακάτης καὶ κακομοίρης, ἀλλὰ σὰν κάλλιστος νοικοκύρης ἄξιος πάσης προσοχῆς καὶ ἐπαίνου. Ἂς σημειωθῇ ὅτι ἡ τέχνη μου μὲ προστάτεψε τὰ μέγιστα κατὰ τὴν μαύρη περίοδο τῆς κατοχῆς. Ἂν καὶ ἔπεσε μιὰ τρομερὴ τεχνικὴ πεῖνα, στὸ σπίτι τὸ δικό μου ἦταν γεμάτο ἀλεύρι, τυρί, αὐγά, σαπούνι, λάδι ὅλων τῶν εἰδῶν καὶ ὅ,τι ἀγαθὰ παρήγαγε ὁ τόπος, διότι προτιμοῦσα νὰ δουλεύω μὲ εἴδη καὶ ὄχι μὲ λεπτά.

Μιὰ μέρα συνέβη τὸ ἑξῆς περιστατικό: Ἔρχεται κάποιος Βούλγαρος ἐνωμοτάρχης τῆς χωροφυλακῆς καὶ μοῦ λέγει νὰ τὸν πλέξω ἕνα πουλόβερ καὶ μὲ ρωτᾶ πόσα νὰ μὲ πληρώση. Τοῦ λέγω: —Κύριε ἐνωμοτάρχα! ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ μὲ φέρετε κάτι ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ ὄχι λεπτά. —Γιατί; Τὰ βουλγάρικα τὰ λεπτὰ μήπως δὲν περνοῦν; —Βεβαίως περνοῦν, ἀλλὰ τί νὰ ἀγοράσω ἐν ὅσῳ ὅλη ἡ ἀγορὰ εἶναι διαταγμένη νὰ μὴν δίνῃ τίποτε στοὺς Γκραικούς. —Μὰ καὶ ἐσεῖς δέν κάνετε καλά. Ἔπρεπε νὰ γραφτῆτε ὅλοι Βούλγαροι νὰ καλοπεράσετε αὐτὴ τὴν κακὴ περίοδο. Τότε τὸν λέγω: —Κύριε ἐνωμοτάρχα, τὸ ὅλον σου παρουσιαστικὸ προδίδει ὅτι εἶσθε μορφωμένος. Ναί; - Ναί, ἀρκετά. Τότε θὰ γνωρίζῃς ἀσφαλῶς τουλάχιστον τὴν ἱστορία τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἔθνους. —'Ασφαλῶς. —Πόσα χρόνια ἐδοκιμάσθηκε τὸ ἔθνος σου ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγό: —'Απὸ τότε ποὺ κατελήφθη τὸ Βυζάντιο ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ ἔτους 1878. —Τόσα χρόνια ὑπόδουλοι πῶς μπορέσατε νὰ κρατηθῆτε ὡς Βούλγαροι καὶ δὲν ἐγίνατε Τοῦρκοι; Τότε μοῦ λέγει ἀγριεμένα —Πῶς εἶναι δυνατὸν ἕνας Βούλγαρος νὰ γίνῃ Τοῦρκος; —Ἔ! Τότε πῶς θέλῃς ἕνας Ἕλληνας ἀπὸ ἐχθὲς ἕως σήμερα νὰ γίνῃ Βούλγαρος; Τὰ

Ἡ οἰκογένειά μου.

Μὲ τὸ ἐγγόνι μου.

δόντια μου νὰ σκαλίσω θὰ βγάλω ἀπὸ μέσα ψωμὶ ἑλληνικό. Μοῦ λέγει: —ἀπὸ ποῦ εἶσαι, τοῦ λέγω ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Πόλης. —«Εὖγε, μοῦ λέγει, εἶσαι ἀντάξιος τῶν προγόνων σου. Ἔχω διαβάσει ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία» καὶ μὲ ἔφερε λάδι γιὰ τὴ δουλειὰ ποὺ τὸν ἔκαμα.

Τὸ ὅλον ἀπέκτησα 7 παιδιὰ ἐκ τῶν ὁποίων ὁ θάνατος πῆρε πολὺ πρόωρα τὰ 3, καὶ τὸν Θόδωρό μου, τὸ πρωτοπαίδι μου = 4. Τὰ λοιπὰ 3, τὴν Ἀλεξάνδρα μου, ἀφοῦ τὴν ἔδωσα ἀπολυτήριο Γυμνασίου καὶ ἐργάσθηκε 3 χρόνια ὡς γραμματεὺς στὴν Πρόνοια, τὴν πάντρεψα στὴν Ἀθήνα. Εἶναι καλή. Τὴν Μαρία μου τὴν ἔδωσα ἀπολυτήριο Γυμνασίου καὶ τὴν σπούδασα μαῖα στὴν Μαιευτικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν «Β. Φρειδερίκη». Τώρα ἐργάζεται ὡς κρατικὴ μαῖα μὲ μισθὸ καλό. Ἡ Ἑλένη μου ἀφοῦ πῆρε καὶ αὐτὴ τὸ ἀπολυτήριο τοῦ Γυμνασίου, ἐπῆρε καὶ τὸ δίπλωμα τῆς παιδαγωγοῦ ἀπὸ τὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία τῆς Θεσσαλονίκης. Τώρα καὶ αὐτὴ ἐργάζεται. Ἐγὼ τώρα ἔχω περίπτερο στὸ Σιδηρόκαστρο μὲ τὸν τίτλο:

ΑΝΑΠΗΡΟΣ ΚΑΙ ΘΥΜΑ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΠΟΡΟΖΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἂς σημειωθῆ ὅτι, ὅ,τι ἔκαμα τὸ ἔκαμα χρησιμοποιώντας τὰ ἅγια γόνατά μου γιὰ πόδια. Μὲ ἐξυπηρέτησαν πλήρως σὲ ὅλη μου τὴ ζωὴ τόσο καλὰ ποὺ αὐτοὶ ποὺ ἔχουν πόδια μὲ ζηλεύουν. Ἐδῶ ἀγαπητέ μου ἀναγνῶστα τελειώνω τὴν φρικτήν μου ἀφήγηση τῆς περιπέτειάς μου ποὺ ἦταν περιπέτεια πολλῶν Ἑλλήνων καὶ Σέρβων. Καὶ εὔχομαι τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ ὅπως ἐγὼ ἐπρόκοψα καὶ ἐσχημάτισα μιὰ ζεστὴ οἰκογένεια ἂν καὶ βαδίζω μὲ τὰ γόνατα, ἔτσι καὶ οἱ λοιποὶ ὁμοιοπαθεῖς μου Ἕλληνες καὶ Σέρβοι ἀδελφοὶ τοῦ πόνου, νὰ προκόψουν ὅλοι καὶ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἐπονείδιστη ζητιανιά.

Κατάγομαι ἀπὸ τὴν Στράντζα τῆς Ἐπαρχίας Μετρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἕλκω τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τὴν ἐξέχουσα γενεὰν τῶν Καμπούρογλου.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΠΟΡΟΖΗΣ

ΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΤΗΣ ΠΕΙΝΑΣ

Ὅπως σᾶς ἔγραψα, τὸ ψωμὶ ἦταν 500 γραμμάρια. Τὸ ἔδιναν (1 κιλὸ γιὰ 2 μέρες). Τὸ συσσίτιο καλύτερα νὰ μὴν ἦταν. Μόνον τὴν δυσεντερία βοηθοῦσε. Οἱ ἐργάτες τὸ ἅρπαζαν τὸ ψωμὶ καὶ χὰπ χὰπ τὸ ροφοῦσαν κυριολεκτικά. Ἀπὸ σήμερα πρωΐ τώρα θὰ πάρουν ψωμί, ὄχι αὔριο ἀλλὰ μεθαύριο τὸ πρωΐ. Ἡ δουλειὰ βαριά. Τσαπί, φτυάρι καὶ χειράμαξο καὶ ἕνα χῶμα μαῦρο καὶ ἐλαστικὸ σὰν πίσα. Νὰ χτυπᾶς, νὰ χτυπᾶς καὶ κομμάτι νὰ μὴ βγαίνῃ καὶ τὸ ἤθελαν νὰ εἶναι ψιλὸ σὰν σκόνη. Οἱ φρουροὶ σκοποὶ ὅλοι Τουρκοκατσίβελοι (Τουρκόγυφτοι) ἀπάνθρωποι αἱμοβόροι, πολὺ χειρότεροι ἀπὸ τοὺς κυρίους των τοὺς Βουλγάρους. Ἂν ἕνας ἐργάτης ἀγόραζε κανένα ψωμὶ κρυφὰ φυσικὰ μὲ πολλὰ χρήματα καὶ τὸ καταλάβαινε ὁ φρουρὸς τὸ ἔπαιρνε, καὶ ξυλοφόρτωνε τὸν ἐργάτη μὲ 25 ξυλιὲς βουλγάρικες στὰ πισινά. Καὶ ὁ ἄσπλαχνος καννίβαλος καθόταν καὶ τὸ ἔτρωγε μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ ξυλοδαρμένου ἢ τὸ πουλοῦσε σὲ ἄλλον. Ἔκαμαν καὶ τὸ ἑξῆς σατανικό: Ἕνας Τουρκόγυφτος πουλοῦσε ἕνα ψωμὶ στὸν ἐργάτη. Ὕστερα τὸ ἔλεγε σὲ ἄλλον γύφτο ὁ ὁποῖος ἔκαμνε τὴν κατάσχεση τοῦ ψωμιοῦ καὶ τὸ ἔτρωγαν μαζί. Πιστέψτε με χριστιανοί μου ὅτι ὅταν ἔτρωγε κάποιος ψωμί, ἡ μυρουδιὰ ἔφθανε στὴ μύτη μας ἀπὸ 5 - 8 μέτρα μακρυά. Τὰ ροῦχα μας τὰ πουλούσαμε γιὰ 1 κομμάτι ψωμὶ ποὺ τὰ ἀγόραζαν ἔτσι φορτωμένα ψεῖρες. Πρὸ πάντων οἱ ἀνήλικοι ἦσαν ἀκράτητοι. Τὸ κάθε τί ποὺ πουλιόταν τὸ πούλησαν. Καὶ τώρα ἦταν καὶ νηστικοί, καὶ γυμνοί. Νὰ βλέπατε παιδιὰ 17 - 18 χρονῶν νὰ πέφτουν σὰν ξύλα στὸν ὕπνο, ξυπόλυτα καὶ μόνον μὲ ἕνα σκισμένο πουκάμισο καὶ 1 ἐλεεινὸ πανταλόνι καὶ νὰ σκάφτουν τὰ κακόμοιρα μὲ 3 ὀκάδες τσαπὶ 16 ὧρες τὸ μερόνυχτο. Ἕως πότε θὰ κρατιόταν στὴ ζωή; Νὰ βλέπατε λεβέντες ποὺ ἄφηναν τὸ τσαπὶ καὶ ἔπεφταν λιπόθυμοι ἀπὸ πεῖνα καὶ νὰ τοὺς φέρνῃ στὰ σύγκαλά τους ἡ ξυλάρα τοῦ Τατάρ - Χαλήλ! καὶ νὰ σηκώνωνται πάλι στὸ σκάψιμο. Ἔ, λοιπόν! σιγὰ σιγὰ ἔρχονταν τὸ πρήξιμο. Οἱ πεινασμένοι πρήζονταν ὄχι μόνον στὴν κοιλιά, ἀλλὰ εἰς ὅλο τὸ σῶμα, ποὺ τὸ πρόσωπο, τὰ χέρια, πόδια, μάτια, προπάντων τὰ μάτια ἔμοιαζαν σὰν μπαλονάκια μικρὰ γεμάτα νερό. Οἱ πάσχοντες ἔμοιαζαν

κάτι τέρατα τῆς Χαλιμᾶς καὶ ὄχι ἄνθρωποι. Πολλὲς φορὲς ξεπρήζονταν ἀλλὰ πάλιν πρήζονταν. Ἅμα ἄρχιζε καὶ ἔσκαζε τὸ δέρμα, καὶ ἀπὸ τὰ σκασίματα ἔτρεχε νερό, ἐπήρχετο καὶ ὁ θάνατος. Ἀπὸ τέτοιο θάνατο πόσοι πέθαναν κύριος οἶδε. Μόνον ὅταν ἐπληροφορήθηκαν ὅτι πλησιάζει ὁ συμμαχικὸς Στρατὸς πῆραν κύλινδρα μαρμάρινα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ γεωργοὶ γιὰ ἁλώνισμα ποὺ τὰ λένε γιοβαρλάκια καὶ ἰσοπέδωσαν τοὺς τάφους διὰ νὰ φαίνονται σὰν χωράφια. Πολλοὶ τολμηροὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὴ δουλειὰ κρυφά, πήγαιναν στὰ κοντινὰ χωριὰ καὶ ζητιάνευαν. Ἔκαμναν καλὴ ἐσοδεία, σημειωτέον ὅτι ὅπως σᾶς ἔγραψα καὶ ἀλλοῦ, οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν ἐκείνων τρέφουν αἰσθήματα φιλανθρωπίας. Ὅσοι ὅμως πιάνονταν φορτωμένοι μὲ κομμάτια ψωμὶ τὴν πλήρωναν ἄσχημα. Τότε εἶχε τὸ λόγο ἡ ξυλάρα τοῦ τουρκο-κατσίβελου. Ὅ,τι μασοῦσε τὸ δόντι ἔπρεπε νὰ ἦταν καὶ φαγώσιμο καὶ λίγο μᾶς ἔμελλε τί συνέπειες θὰ εἶχε. Αὐτὰ γιὰ τὴ βουλγάρικη πεῖνα.

ΠΩΣ ΒΓΑΙΝΑΜΕ ΠΡΟΣ ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΜΑΣ ΑΝΑΓΚΗ ΤΗΝ ΝΥΧΤΑ

Ὁ Τουρκοκατσίβελος ἦταν φρουρὸς ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς καλύβας. Λοιπὸν ἔβγαινες καὶ τὸν παρακαλοῦσες: «Ἀμὰν ἐφέντημ! ἄφησέ με νὰ πάγω! δὲν μπορῶ πλέον νὰ κρατηθῶ!». — Δῶσε μου μιὰ ταμπακέρα καπνὸ καὶ πήγαινε. —Ἀμά!ν δὲν ἔχω. — Δῶσε μου τότε 5 λέβια». Κλείνονταν ἡ συμφωνία καὶ πήγαινε ὁ δυστυχὴς πρὸς «ἀνάγκη». Ἄλλος ποὺ δὲν εἶχε τίποτε, πήγαινε σὲ μιὰ γωνία τῆς καλύβας καὶ τὰ ἔκοφτε καὶ ἂς φώναζαν οἱ ἄλλοι. Τὸ πρωῒ ὅταν ἔμπαιναν οἱ καννίβαλοι μέσα στὴν καλύβα γιὰ νὰ μᾶς βγάλουν μὲ τὰ ξύλα στὴ δουλειά, οἱ ἴδιοι οἱ σατανάδες φώναζαν: «Κερατάδες! Ἐκεῖ ποὺ κοιμᾶστε, ἐκεῖ καὶ λερώνετε. Καλὰ σᾶς λένε οἱ Βούλγαροι (γκάρτσι σὰ μρίσνι χόρα) δηλαδὴ οἱ Ἕλληνες εἶναι βρωμεροὶ ἄνθρωποι).

Μαζὶ μὲ αὐτὰ τὰ τέρατα τῆς κολάσεως ἦταν καὶ μερικοὶ Τοῦρκοι γνήσιοι καὶ ὄχι κατσίβελοι. Ὅταν τύχαινε νὰ εἶναι κανένας σκοπὸς ἀπὸ αὐτούς, φώναζαν ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς καλύβας «Χάϊντε παιδιά! Ἦλθα ἐγώ. Τώρα βγαίνετε κατὰ 10 - 10

γιὰ κατούρημα καὶ ὅποιος ζήση ἀπὸ σᾶς νὰ μὲ θυμᾶστε», αὐτὸ γιὰ μᾶς ἦταν σωτήριο. Ὁ Χρῆστος Καπατόβαλης μοῦ διηγήθηκε ἕνα περιστατικὸ ποὺ συνέβη στὰ καλύβια ὅταν ἐγὼ εὑρισκόμουν στὴν περιοδεία μου ἀνὰ τὰ νοσοκομεῖα. Ὁ Τατάρ-Χαλήλ, ἕνας δαίμονας φυγὰς τῆς κολάσεως, ἕνας μαῦρος σὰν ἀφωρισμένος μὲ ψυχὴ πιὸ μαύρη ἀπὸ τὴν ὄψι του, φόβος καὶ τρόμος τῶν ὁμήρων καὶ ξακουστὸς ξυλοδότης, μιὰ βραδιὰ ἐνῶ ἐκοιμᾶτο ἄρχισε νὰ φωνάζη κυριολεκτικῶς νὰ οὐρλιάζη. Ὅπως οὔρλιαζαν οἱ ὅμηροι ὅταν τοὺς ἔδερνε μὲ 25 τρομερὰ χτυπήματα στὰ πισινά. Τὸν φωνάζουν, τὸν ρωτοῦν, τὸν σπρώχνουν νὰ ξυπνήση. Τίποτε. Οὐρλιάζει καὶ κλώθεται. Καμμιὰ φορὰ ἡσύχασε καὶ ἐσυνέχισε τὸν ὕπνο του. Τὸ πρωῒ ὅταν τὸν ρώτησαν γιατί φώναζε, τοὺς εἶπε: «Ἦλθε κάποιος καβαλάρης μὲ κόκκινο ἄλογο καὶ μοῦ λέγει»: «Ἔλα νὰ σὲ μάθω πῶς δέρνουν τοὺς οὐρούμ (Ρωμιοὺς) ἢ καλύτερα τοὺς Ἕλληνας». Μὲ ἔρριξε κάτω καὶ μὲ σκότωσε στὸ ξύλο. Ὅλος πονῶ! Ἀμάν! Ἀμάν! δὲν μπορῶ νὰ κουνηθῶ. Ξανὰ πλέον Οὐροὺμ δὲν θὰ χτυπήσω. Ὅταν μαζεύτηκαν γύρω του Βούλγαροι καὶ Τουρκοκατσίβελοι καὶ σχολιάσαντες τὸ ζήτημα, ἔβγαλαν τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ νυκτερινὸς ἐπισκέπτης τοῦ Τατὰρ-Χαλήλη ἦταν ὁ Ἅγιος Δημήτριος. Ἔκτοτε ὁ Τατὰρ-Χαλὴλ ἀπὸ αἱμοχαρὴς τίγρις ἔγινε ἀρνί.

ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΕΙΝΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΚΑΙ ΜΑΛΙΣΤΑ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ

Μιὰ πρωϊνὴ συνέβη τὸ ἑξῆς περιστατικό: Ἕνας ἐργάτης ἐπρόκειτο νὰ τιμωρηθῆ μὲ 25 βουλγάρικες στὰ πισινά, γιατὶ οὔρησε ἔξω ἀπὸ τὴν καλύβα. Τοῦ λέγει ὁ Τουρκόγυφτος ἄγρια: «Γιάτ μπε Γκιαβούρ!». Τότε ἐξανίσταται ὁ Βούλγαρος λοχίας καὶ τοῦ λέγει: «Σούτ! Γκιαβοὺρ ντὰ νὲ κάζης», δηλαδὴ σούτ! Γκιαβοὺρ νὰ μὴ λέγης. Αὐτοὶ εἶναι χριστιανοὶ ὅπως ἐμεῖς. Πραβοσλὰβ (ὀρθόδοξοι). Νὰ τοὺς λές: «Γκρίκ! Μάματ, ντὰ γέμπα λέξι ντόλου», δηλαδὴ «Γκρέκο νὰ σὲ γ... τὴ μάνα, ξάπλω κάτω». Τέτοιοι χριστιανοὶ ποιός τὴ χάρη τους! Ἀσφαλῶς θὰ ἐκοινωνοῦσαν καὶ τὰ ἄχραντα μυστήρια. Ὅταν ὠργίαζε ὁ ἐξανθηματικὸς τύφος ἔφεραν στὸ νοσοκομεῖο κάποιον ἀσθενῆ τοῦ τύφου.

Θέλησαν νὰ τοῦ βγάλουν τὰ ροῦχα στὸ ἀπολυμαντήριο γιὰ κλιβάνισμα, ἀλλὰ ἐστάθη ἀδύνατον. Τὰ ροῦχα του εἶχαν κολλήσει στὰ πισινά του καὶ στοὺς μηρούς του ἀπὸ ξερὲς ἀκαθαρσίες σωματικῆς ἀνάγκης σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ ἂν μετεχειρίζοντο βία ἔπρεπε νὰ βγῇ μαζὶ καὶ τὸ δέρμα. Τότε τοῦ ἔρριξαν νερὸ κρύο νὰ μαλακώσουν οἱ ἀκαθαρσίες. Ἔ! Αὐτὸ ἦταν! Μόλις αἰσθάνθηκε τὸ παγωμένο νερὸ στὸ σῶμα του, τίναξε μιὰ φορὰ τὰ χέρια του ὅπως τινάζει τὰ φτερά του ἕνα μικρὸ πουλὶ καὶ ξεψύχησε σὰν μικρὸ πουλί.

Ἀκοῦστε τὴν ἱστορία τῶν δύο πατριωτῶν μου φυγάδων οἱ ὁποῖοι ἔφυγαν ἀπὸ τὴν ὁμάδα μου καθὼς σᾶς ἔγραψα καὶ ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἐξυλοκοπήθηκα ἄδικα: Αὐτοὶ μόλις ἔφυγαν ἀπὸ τὴν ὁμάδα μου καὶ βρέθηκαν ἐλεύθεροι στὸ δάσος, ἐσκέφθηκαν νὰ χωρισθοῦν καὶ νὰ τραβήξῃ ὁ καθεὶς χωριστὰ στὴν τύχη του. Ἔτσι καὶ ἔκαμαν. Ὁ ἕνας ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἀναστάσης Πλίθος τράβηξε γιὰ τὰ βουνὰ τοῦ Πύργου (Ἀχελὸ - μπουργὰζ) καὶ ἀντάμωσε τὸν Ντινιὸ Στράντζαλη καὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐγκατεστημένο στὸν Πύργο. Μέσα στὰ βουνὰ κόλλησε κοντά του καὶ δούλευε ξυλοκάρβουνα ὡς μισθωτὸς τοῦ Ντινιοῦ, ἕως ὅτου τελείωσε ὁ πόλεμος καὶ κατέρρευσε κάθε βουλγάρικο. Ἦλθε καὶ μὲ βρῆκε στὸ νοσοκομεῖο καὶ μὲ ἔφερε καὶ ψωμὶ καὶ συχωρεθήκαμε γιὰ τὸ ξύλο ποὺ ἔφαγα ἐξ αἰτίας του. Μὲ βρῆκε δίχως πόδια.

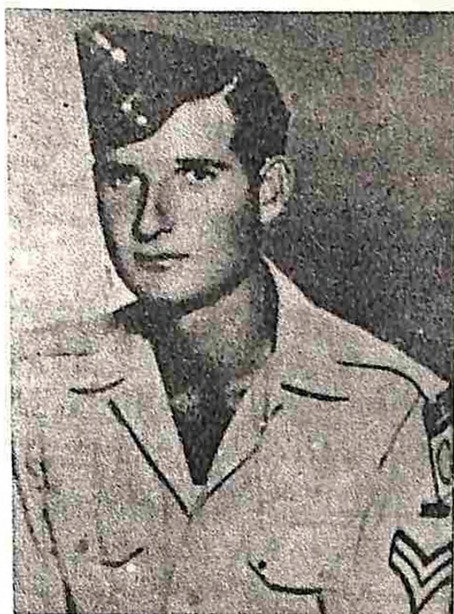
Ὁ ἄλλος, ὁ Πέτρος Κεχαγιᾶς, καὶ αὐτὸς Στράντζαλης, τράβηξε γιὰ τὴ Μακεδονία. Ἔφθασε (ἄκουσον! ἄκουσον!), μέχρι τὸ Ζιλιάχοβο, τὴ σημερινὴ Ζίχνη τῆς Δράμας, ἡ οἰκογένειά του ἔμενε στὴ Δράμα. Στὸ Ζιλιάχοβο, ἔμεινε φιλοξενούμενος στὸ σπίτι κάποιου παπᾶ. Ὁ παπᾶς τὸν πρόδωσε στοὺς Βουλγάρους. Ἀπὸ τὸ Ζιλιάχοβο τὸν ἔφεραν πάλι στὸ Καρναμπὰτ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀλλοῦ σὲ ἄλλο στρατόπεδο. Ἐνοεῖται σ' αὐτὴ τὴ μεγάλη διαδρομὴ πόσο ξύλο ἔφαγε τὸ ἤξερε μόνον αὐτός. Ἀλλὰ δὲν ἐσυμορφώθηκε. Ἔφυγε καὶ πάλιν καὶ τώρα τράβηξε γιὰ τὴν Τουρκία. Πέρασε τὰ σύνορα καὶ ἔφθασε μέχρι στὴν Στράντζα (ἐπαρχία Μετρῶν (Τσατάλτζας). Στὴ Στράντζα κατοικοῦσαν μόνον Τοῦρκοι δεδομένου ὅτι τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο ἐξερριζώθη τὸ

1914. Ἐκεῖ ἐργάζετο ὑλοτόμος μαζὶ μὲ τὸν Σταμάτη Πέπελα, ἄλλον φυγάδα τῆς ὁμηρίας καὶ ἐπειδὴ ὁ Πέτρος ἦταν φύσει ἀθυρόστομος, τοὺς σκότωσαν οἱ Τοῦρκοι μέσα στὸ καφενεῖο τοῦ Μουστὰ - Ἐφέντη. Αὐτοὶ ἐπλήρωσαν τὴν τόλμη των μὲ τὴ ζωή τους.

⁂

Ἂς μὲ συγχωρέση ὁ ἀναγνώστης μου ποὺ δὲν ἔγραψα ἐκεῖ ποὺ ἔπρεπε αὐτὸ ποὺ θὰ γράψω τώρα. Ὅταν πεθάνανε πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐργάτες καὶ ἀραιώσαμε μέσα στὶς καλύβες φαρδιὰ πλατιά, μᾶς ἔχωναν πάλιν τοὺς ἀπομείναντας τῶν 2 καλυβιῶν σὲ μιὰ καλύβα καὶ τὴν ἄδεια τὴν καλύβα τὴν κλείδωναν.

Φθάσαμε στὸ σημεῖο ποὺ οἱ ἐργότες τριῶν καλυ-

Ὁ ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν φονευθεὶς ἐγγονός μου.

σιῶν νά μαζεύωτε σέ μιά καλίβα. Τήν Κιριακή
ἐπιδή εἴχαμε ἀργία, σκάβαμε τάφους για νά εἶνε ἕτοι-
μοι οὕτως ὥστε νά μήν χασομεράμε τας ἐργάσιμες
ἡμέρες μέ τό νά σκάβουμε τάφους.
Τόρα θά παρακαλέσω τόν ἀναγνώστη νά μέ σιγχορέσι διά
τά ὀρθογραφικά λάθη μου διότι γράμματα ξέρω λίγα.
Ἔγραψα τά ἀπομνημονεύματά μου τό περίσσότερο που ἤμαν
ἰποχρεομένος κάθε στιγμή νά τά παρατῶ καί νά δίνω
τσιγάρα. Καί τό περισσότερο εἶνε ὅτι τά γεγονότα που ἔγραψα
συνέβησαν τό 1917–1918. καί πολλά δέν ἐνθυμοῦμε. Ἐάν
ἔγραψα μιά περίληψη τῶν γεγονότων. Ἐκ τήν ὁποίας θά
δύναστε νά βγάλετε συμπέρασμα καί για ὅλα ὅσα μέ
ἔφυγαν ἀπό τήν μνήμη. Ἄς γνορίσουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες
καί ὅλος ὁ κόσμος ὅτι ἡ λέξις (Ὅμηρος) λέξις που γρά-
φεται μόνον μέ 6 γράμματα κρίβει μεγάλη Ἐθνική
τραγωδία. Οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας που τούς ὀνομά-
ζει ἐπαξίως ἡ ἱστορία μάρτηρας, ἐμαρτήρισαν
διά τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ.
Καί οἱ μάρτηρες τῆς ὁμηρίας ἐμαρτήρισαν μέ τό
κεφάλι ψηλά διά νά κρατήσουν τό ἅγιο ὄνομα
(Ἕλληνες) χάθηκαν πολλοί Ἕλληνες, ἀλλά ἡ Μακεδο-
νία δέν χάθηκε. εἶνε Ἑλληνική.
Εἶνε Ἑλλάς, καί θά εἶνε εἰς τόν αἰῶνα τόν
ἅπαντα. Τέλος.

Ἀθανάσιος Πισουρόβγα

ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΗΝ ΧΑΜΕΝΗ, ΤΗΝ ΘΡΑΚΗ ΤΗΝ ΑΓΑΠΗΜΕΝΗ(*)

Γιατί γλικιὰ πατρίδα μας Θράκη 'Αγαπημένη,
"Ετσι νὰ καταδικαστῆς χορὶς παιδιὰ καϊμένη;

Πιὸς δέμονας ἐυθόνισε τὴν τόση σου ἐυτυχία
Καὶ ἄρπαξε τὰ παιδάκια σου καὶ σάφισε στὰ κρία;

Γιὰ νὰ θρινὰς μανούλα μας τὸν ἄδικο χαμό τους
Της πίκρες, τὰ μαρτίρια, καὶ τὸν ξεριζομό τους;

Μὰς διόξανε οἱ Βάρβαροι πὸ μέσ' τὴν ἀγγαλιά σου
κι' ἔτσι μὲ κούφια ἀγγαλιὰ κλὲς τ' ἄμυρα παιδιά σου.

Τόσων αἰώνων ὄνηρα σβίσανε σὰν λαμπάδα
ποῦ τὴν φισάει ὁ ἄνεμος καὶ χάνει τὴ φεγγάδα.

Ριμάχτηκαν ἡ ἐκλισιές, τὰ τόσα μοναστίρια
ὅπως χτιπούνε στοὺς γκρεμνοὺς τὰ ὄμορφα τρεχαντίρια.

'Αχὸ καμπάνας δὲν ἀκούς. Οὔτε Λαμπρῆς τραγούδια
Χάσαν τὸ χρῶμα τ' ὄμορφα τοῦ κάμπου τὰ λουλούδια.

Στοὺς ὄμορφους τοὺς κάμπους σου, στὰ γαλανὰ ἀκρογιάλια
πάει πιά! πέταξ' ἡ χαρά! "Εσβισ' ἀγαλ' ἀγάλια.

Καὶ τόρα πιὰ πανέριμη θρινῆς τὴ σιμφορά σου
Μαζὶ μ' αὐτὴν μανούλα μας κλαὶς καὶ γιὰ τὰ παιδιά σου.

Στὰ διάβα τους εὑρέθηκε μιὰ μάνα πονεμένη
καὶ μάζεψε τὰ σκόρπια σου παιδιὰ ἡ ἀγαπιμένη.

Εἶνε ἡ μάνα ἡ στοργική. Ελλάδα ποῦ τὴν λένε
μὰς ἔκλισε στοὺς κόρφους της, καὶ πάψαμε νὰ κλέμε.

(*) 'Ως γράφει εἰς ἐπιστολήν του, τὸ ἐστιγούργησε εἰς τὰς 15 Νοεμβρίου 1959 εἰς 15' λεπτά. (Μ.Α.Σ.).

Καὶ τόρα; Ὦ! προκόψαμε· δὲν εἴμαστε πιὰ ράκη.
Μὰ δὲν θὰ τὴν ξεχάσουμε τὴν Μάνα μας τὴν Θράκη.

Μὰ πῶς νὰ τὸ ξεχάσουμε τὸ κοκινοσταράκι
τὸ τουλουμίσιο τὸ τιρί, τὸ ὀρέο γιαπουντζάκι; (1)

Πῶς νὰ ξεχάσουμε ποτὲ τέτια ὅμορφη πατρίδα;
Τὴν βρέχουν πέντε θάλασες, κ' ἡ ὅμορφη Προποντίδα.

Μὴν κλὲς πατρίδα μας γλικιὰ πατρίδα σκλαβομένη!
Θάρθη καιρὸς ποῦ λεύτερη θὰ τραγουδὰς καϊμένη.

Θάρθη καιρός! Τὸ ξέρουμε πού μακριὰ δὲν θάνε
Πάλι μὲ χρώνια μὲ καιροὺς πάλι δικά μας θάνε.

---

(1) Ἶδος σταφιλιοῦ ξανθό.

Σιδηρόκαστρον 15.11.59. Θράκη Στράντζα.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΠΟΡΟΖΗΣ
ἀνάπηρος καὶ θύμα πολέμου

